

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE' DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANALİZİ

HAZIRLAYAN
GÜL KAYALIDERE

DANIŞMAN
PROF. DR. SÜREYYA SAKINÇ

MANİSA 2010

ÖZET

Son yıllarda Türkiye' de makroekonomik parametreler açısından değişim gözlenmektedir. Özellikle, 1980 ve sonrası mali serbestleşme süreci ve yaşanan 1994, 2000 ve 2001 krizleri mali disiplini etkileyici olmuştur.

Çalışmada, Türkiye' de uygulanan maliye politikalarında sürdürülebilirlik test edilmektedir. Söz konusu analiz için iki farklı yöntem kullanılmaktadır: Bohn yaklaşımı ve VAR analizi.

Gelişmekte olan ülkeler açısından sağlıklı sonuçlar verebilirliği nedeniyle Bohn yaklaşımı seçilmiştir. VAR testinin yapılmasının nedeni ise, son yıllarda çoğunlukla kullanılan bir teknik olması ve çalışmanın özgünlüğü açısından önemli görülmesidir.

Türkiye ve dünyada maliye politikalarının sürdürülebilirliği alanında pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. 1980-2007 dönemindeki politikalar sözü edilen yöntemlerle analiz edilmiştir.

Maliye politikasının sürdürülebilirliği için birincil fazla ve Borç/GSMH ana değişkenleri kapsamında bir araştırma yapılmış sonuç olarak sürdürülebilirlik saptanmıştır. Ancak dönemsel olarak yapılan analizlerde, krizler ve sonrası verilerde sürdürülebilirliğin güçlü olarak yorumlanamayacağı söylenebilir.

Güçlü ekonomiye geçiş süreci ile faiz dışı fazla hedefli maliye politikalarının yürütüldüğü düşünüldüğünde ulaşılan sonucun varsayılan sonuçla eşleştiği ifade edilebilecektir.

ABSTRACT

Major changes have been observed in regard to the macroeconomic parameters in Turkey. In particular, financial liberalization process since 1980 and 1994, 2000 and 2001 crises have had an influential impact on financial discipline.

In this study, the sustainability of fiscal policies implemented in Turkey has been tested. For the analysis, two different methods have been utilized; namely, the Bohn approach and the VAR analysis.

The Bohn approach has been selected because of its effectiveness to provide healthy insights and results for developing countries. In addition, VAR analysis has been utilized since it has been a frequently used technique in recent years and it has been assessed as essential for the originality of the work.

Many studies have been undertaken and are still in process in relation to sustainability of fiscal policies, both in Turkish and international contexts. In such respect, fiscal policies between 1980 and 2007 have been analyzed by the methodology mentioned above.

To test the sustainability of fiscal policies, a comprehensive research has been carried out within the content of primary surplus and debt to GNP variables, which has proved out a case of sustainability. Whereas, for the analysis done on the basis of intervals, sustainability can't be interpreted to be strong for the data during and after crises.

When it is considered that the primary surplus based fiscal policies have been implemented in the process of transformation to the strong economy, the results of the research have been congruent with the foreseen results.

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum **“Türkiye’ de Uygulanan Maliye Politikalarının Sürdürülebilirlik Analizi”** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma baş vurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Gül KAYALIDERE

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 04.01.2010 tarih ve 01/02 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Gül KAYALIDERE'nin "Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikalarının Sürdürülebilirlik Analizi" Konulu tezi incelenmiş ve aday 05/07/2010 tarihinde saat 10.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra...90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	<u>OY BİRLİĞİ</u>	☒
DÜZELTME yapılmasına	☐	<u>OY ÇOKLUĞU</u>	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

Prof.Dr. Süreyya SAKINÇ
(Danışman)

ÜYE
Prof.Dr. A Kemal ÇELEBİ

ÜYE
Prof.Dr. Naci B. MUTER

ÜYE
Prof.Dr. Hüseyin KARAKAYALI

ÜYE
Doç.Dr. Metin KARADAĞ

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

İÇİNDEKİLER

KAPAK	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
YEMİN METNİ	IV
TUTANAK	V
TABLO LİSTESİ	X
GRAFİK LİSTESİ	XI
ŞEKİL LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİYE POLİTİKASINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ve SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKTE TEORİK YAPI

1.1. Maliye Politikasının Konusu, Amaçları ve Araçları	5
1.1.1. Maliye Politikasının Konusu	6
1.1.2. Maliye Politikasının Amaçları	7
1.1.2.1. Ekonomik İstikrarın Sağlanması	10
1.1.2.2. Ekonomik Büyümenin Sağlanması	10
1.1.2.3. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması	11
1.1.3. Maliye Politikası Uygulama Araçları	12
1.1.3.1. Kamu Harcamaları	12
1.1.3.2. Kamu Gelirleri	14
1.1.3.3. Kamu Borçlanması	17
1.2. Sürdürülebilirlik Kavramı, Maliye Politikasında Sürdürülebilirliğin Tanımı ve Teorik Yapısı	20
1.2.1. Sürdürülebilirlik Kavramı	20
1.2.2. Maliye Politikasında Sürdürülebilirliğin Tanımı	21
1.2.3. Maliye Politikasında Sürdürülebilirliğin Teorik Yapısı	21
1.2.3.1. Dönemlerarası Bütçe Kısıtı	22
1.2.3.2. Ponzi Oyunu	25

1.3. Sürdürülebilir Maliye Politikası Konusundaki Görüşler	27
1.3.1. Keynes Öncesi Dönem	27
1.3.2. Keynes Sonrası Kamu Borcu Konusunda Değişim (1930-1940 Dönemi)	30
1.3.3. Modern Dönem: Klasik Etik Anlayışına Dönüş	34
1.4. Maliye Politikalarında Sürdürülebilirliğin Saptanmasına Yönelik Yaklaşımlar	38
1.4.1. Buiter' in Net Değer Yaklaşımı	38
1.4.2. Blanchard' ın Vergi Açığı ve Birincil Açık Yaklaşımları	41
1.4.2.1. Vergi Açığı Yaklaşımı	41
1.4.2.2. Birincil Açık Yaklaşımı	42
1.4.3. Diğer Yaklaşımlar	42
1.5. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Yorum Yöntemi: Ricardocu Denklik Teoremi	44
1.5.1. Ricardocu Denklik Teoreminin Varsayımları	45
1.5.2. Ricardocu Denklik Teoremine Yönelik Eleştiriler	47
1.5.2.1. Barro' nun Eleştirisi	47
1.5.2.2. Kotlikoff ve Summers' ın Eleştirisi	48
1.5.2.3. Blanchard' ın Eleştirisi	48
1.5.2.4. Bernheim ve Bagwell' in Eleştirisi	49
1.5.2.5. Evas, Daniel ve Smetters'ın Eleştirisi	49
1.5.2.6. Strawczynski' nin Eleştirisi	50
1.5.2.7. Seigle' in Eleştirisi	50
1.5.3. Ricardocu ve Ricardocu Olmayan Sürdürülebilir Maliye Politikası Yaklaşımları	52

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE' de UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE İLİŞKİN ANALİZ

2.1. Türkiye' de Uygulanan Maliye Politikalarının Gelişimi	55
2.1.1. Mali Serbestleşme Sürecinde Maliye Politikaları	56
2.1.1.1. 24 Ocak Kararlarının Hedefleri	57
2.1.1.2. 24 Ocak Kararları Sonrası Gelişmeler	59
2.1.2. Yaşanan Krizler ve Maliye Politikalar	65
2.1.2.1. 1994 Krizi	66
2.1.2.2. 2000 ve 2001 Krizleri	70
2.2. Maliye Politikalarının Sürdürülebilirliğini Analiz Etmeye Yönelik Yöntemler ve Bulguları	80
2.2.1. Harcama-Gelir İlişkisi Temeline Dayalı Yöntemler ve Bulguları	81
2.2.1.1. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Hakkio - Rush Yöntemi	81
2.2.1.2. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Quintos Yöntemi	82
2.2.1.3. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Ahmed - Rogers Yöntemi	84
2.2.2. Faiz Dışı Fazla- Borç Stoğu İlişkisi Temeline Dayalı Yöntemler ve Bulguları	85
2.2.2.1. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Hamilton - Flavin Yöntemi	85
2.2.2.2. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Wilcox Yöntemi	88
2.2.2.3. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Bohn Yöntemi	90
2.2.2.4. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Polito - Wickens Yöntemi	93
2.3. Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikalarının Sürdürülebilirlik Analizi, Yöntem ve Bulguları	94
2.3.1. Analizin Amacı ve Analizde Kullanılan Veri Seti	94
2.3.1.1. Analizin Amacı	94
2.3.1.2. Analizde Kullanılan Veri Seti	95

2.3.2. Araştırmada Kullanılan Sürdürülebilirlik Yöntemleri ve Bulguları	96
2.3.2.1. Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarının Sürdürülebilirliğinde Bohn Yöntemi ve Bulguları	96
2.3.2.1.1. Bohn Yöntemi	97
2.3.2.1.2. Durağanlık Testi Bulguları	100
2.3.2.1.3. Bohn Yöntemi Bulguları	102
2.3.2.2. Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarının Sürdürülebilirliğinde VAR Yöntemi ve Bulguları	109
2.3.2.2.1. Varyans Ayrıştırması	112
2.3.2.2.2. Etki-Tepki Analizi	113
2.3.2.2.3. Granger Nedenselliği	113
2.3.2.2.4. Koentegrasyon Testleri	114
2.3.2.2.5. VAR Yaklaşımı Bulguları	115
2.3.2.2.5.1. Vektör Otoregresif Regresyon Katsayı Tahminleri ve Uygun Gecikme Uzunluklarının Tespiti	115
2.3.2.2.5.2. Analizde Kullanılan Değişkenlere Ait Varyans Ayrıştırması Bulguları	119
2.3.2.2.5.3. Granger Nedensellik Testi Bulguları	120
2.3.2.2.5.4. Etki-Tepki Analizi Bulguları	121
2.3.2.2.5.5. Koentegrasyon Testi Bulguları	123
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	133

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kamu Sektörünün Net Değeri	39
Tablo 2: Ricardocu Maliye Politikası Üzerine Ampirik Uygulamalar	51
Tablo 3: Maliye Politikasında Sürdürülebilirliği Analiz Eden Çalışmalar	79
Tablo 4: Mali Değişkenler İçin Birim Kök Testleri	102
Tablo 5: Birincil Fazlanın Belirleyicileri	103
Tablo 6: Borç/GSMH Oranındaki Değişimlerin Belirleyicileri	107
Tablo 7: Vektör Otoregresif Regresyon Tahminleri	116
Tablo 8: VAR Modeli İçin Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi	117
Tablo 9: Granger Nedensellik Testi Bulguları	120
Tablo 10: Koentegrasyon Testi Bulguları	124

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Enflasyon Oranlarının Gelişimi (1975-1985)	58
Grafik 2: Konsolide Bütçe Harcamaları İçerisinde KİT' lere Yapılan Transferler (1975-1983)	59
Grafik 3: Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH İçindeki Payı (1978-1993)	60
Grafik 4: Bütçe Açığı/GSMH Verilerinin Yıllar İtibariyle Gelişimi (1980-1993)	61
Grafik 5: Vergi Yükünün Yıllar İtibariyle Gelişimi (1980-1990)	62
Grafik 6: İç ve Dış Borç Stoklarındaki Gelişim (1975-1993)	62
Grafik 7: Faiz Harcamalarının Toplam Kamu Gelirleri İçerisindeki Payı (1980-1993)	63
Grafik 8: Transfer Harcamalarının Konsolide Bütçe Harcamaları ve GSMH İçerisindeki Payı (1980-1993)	64
Grafik 9: Yatırım Harcamalarının Konsolide Bütçe Harcamaları İçerisindeki Payı (1980-1993)	65
Grafik 10: Vergi Gelirlerindeki Gelişim (1992-1999)	68
Grafik 11: Transfer Harcamalarının Konsolide Bütçe Harcamaları İçindeki Payı	69
Grafik 12: 1990-2002 Döneminde Gerçekleşen Özelleştirme İşlemleri	70
Grafik 13: Cari İşlemler Dengesinin Gelişimi (1990-2001)	71
Grafik 14: Vergi Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (1990-2000)	72
Grafik 15: Kamu Net Borç Stoğu ve Faiz Dışı Denge Gelişimleri (2000-2007)	74
Grafik 16: Toplam Kamu Gelirleri İçerisinde Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1995-2007)	75
Grafik 17: Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirlerinin Konsolide Bütçe İçindeki Payı (1999-2007)	76
Grafik 18: Şokların Birincil Fazla ve Borç Stoğu Üzerindeki Etkileri	105
Grafik 19: Değişkenlerin Correlogram Grafikleri	118
Grafik 20: Değişkenlerin Varyans Ayrıştırması Grafikleri	119
Grafik 21: Değişkenlere İlişkin Etki-Tepki Analizi Bulguları	122

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Makroekonomik Gelişim (1970-2007)
--

GİRİŞ

Maliye politikası, kamu kesiminin iktisadi etkilerini, iktisat politikasının kabul edilmiş amaçlarına yönlendirmek için, kamu gelirlerinin, kamu harcamalarının ve kamu hizmetlerinin miktarında, bileşiminde ve kamu teşebbüslerinin üretim ve satış politikalarında yapılacak düzenlemelerdir. Genel ekonomi politikasının bir dalı olan maliye politikasının, 1930' lu yıllardan itibaren daha sık uygulanmaya başlandığı görülür. Bu yıllarda, ekonomik, politik ve sosyal alanlarda yaşanan pek çok değişim yönetimin, mali kararlara müdahalesine imkan vermiştir. Önceki yıllarda Klasik Teori' nin geçerliliği söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle, bütçe denkleğinin sağlanması ve zorunlu hallerde borçlanma gereğı gibi devlet ekonomisinin müdahalesiz yönetilmesi öngörülmüştür. Ancak 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ile beraber ekonomiye devlet müdahalesini öngören Keynesyen Teori ortaya çıkmıştır. Keynesyen teoriye göre; maliye politikasında, vergi boyutuyla beraber, harcamayı da içeren bütçe anlayışına yönelim vurgulanmıştır. Keynesyen Teori, maliye politikasının ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak için belirli politika araçlarını kullanarak geliri yeniden dağıtan ve kaynak tahsis eden bir yaklaşım olarak değerlendirilir. Bu bağlamda, maliye politikalarının amaçları ülke ve konjoktüre göre değişkenlik gösterir. Fakat genel olarak belirlenen temel amaçlar; ekonomik büyüme, ekonomik istikrar ve gelir dağılımında adaletin sağlanmasıdır. Söz konusu amaçlara ulaşmak için kullanılan uygulama araçları; kamu gelirleri, kamu harcamaları ve kamu borçlanmasıdır.

Kamu gelirleri ve kamu harcamaları konjoktürel dengesizliklerde mali disiplini sağlayıcı etkiye sahiptirler. Daha açık bir ifadeyle, ekonominin daralma dönemlerinde kamu gelirlerinde indirimle gidilmesinin yanında kamu harcamalarının artırılması sonucu ekonomik genişleme sağlanabilir. Tersine durumda ise, kamu gelirleri artırılabilir veya kamu harcamaları azaltılabilir. Maliye politikası uygulama araçları içerisinde yer alan kamu borçlanması; bir çeşit gelir elde etme yöntemi olarak kullanılır ve vergilemenin alternatifi olarak değerlendirilebilir. Ancak kamu borçlanması ile kamu gelirlerinin politika aracı olarak kullanılmalarında farklılıklar

mevcuttur. Bir başka deyişle, kamu geliri, bütçe kanunu ile önceden izin ilkesi doğrultusunda toplanır ve kesin bir gelir kaynağıdır. Ancak, kamu borçlanması geçici bir gelir kaynağıdır ve borçlanma sonucu elde edilen gelirler sonraki dönemlerde kamu gelirleri ile finanse edilmektedir. Kamu gelirleri, hukuki zora dayalı olarak toplanırken kamu borçlanmasında ise gönüllülük esası geçerlidir. Borçlanma gelirlerinin nerelere harcanacağı da genelde bellidir. Fakat kamu gelirlerinin karşılıksız olması zorunluluğu söz konusudur. Burada değinilen kamu geliri kavramı, dar anlamda kamu geliri olarak değerlendirilmelidir. Başka bir deyişle, çalışmada kamu geliri kavramı ile vergi gelirlerinden söz edilmektedir.

Maliye politikalarının uygulanmasında kullanılan politika aracının kamu gelirleri olarak değil kamu borçlanması olarak belirlenmesi ise sonraki dönemlerde finansman sorununu beraberinde getirecektir. Vergi geliri yerine borçlanma gelirinin elde edilmesi nesillerarası transferlerde artışa yol açabilir. Bilindiği üzere bugünkü vergi gelirlerinde bir ertelemeye gidilmesi ve borçlanma yoluyla gelir elde edilmesi gelecekte yeni vergi uygulamalarına yol açacak ve sonraki nesiller bu yükü üstlenmek durumunda kalacaklardır.

Nesillerarası transferlerin önlenmesi için geliştirilen teori ise, Ricardocu Denklik Teoremi olarak çalışmalarda yer almaktadır. Bu teoriye göre; rasyonel bireyler cari dönemde ertelenen vergi gelirleri yerine gelecekte yeni vergilerin getirileceği bilinciyle tüketim davranışlarını ayarlarırsa kamu borçlanması sonucu elde edilen gelir, tasarruf edilecek ve gelecek nesillerin vergi yükünde artış olmayacaktır. Dolayısıyla teorinin geçerliliği için belirli kısıtların yerine getirilmesi gerekir: Özellikle bireylerin rasyonel olması ve gelecek nesiller için fedakarlık güdüsü ile hareket etmeleri ön koşuldur. Ayrıca, sermaye piyasasında aksaklık olmamalı ve vergilerin ertelenmesi kaynakların yeniden dağıtımını etkilememelidir. Ricardocu Denklik' in sağlanabilmesi söz konusu kısıtlar ile gerçekleşebilecektir ve Dönemlerarası Bütçe Kısıtı da bu denkliğin sağlanmasında koşul olarak öne sürülmektedir.

Dönemlerarası Bütçe Kısıtı, gelecekteki birincil fazlaların bugünkü değeri, dönem başı borç stoğu ile dönem sonu borç stoğu arasındaki farkı kapsayarak, gelecekteki birincil açıkların bugünkü değerini aşmalıdır şeklinde tanımlanabilir. Daha açık bir ifadeyle birincil dengenin (açık veya fazla) borç stoğu ile koentegre (eşbütünleşik) hareket etmesi gerekir.

Uygulanan maliye politikaları sonucu borç stoğunda artma görülmesi ve faiz dışı denge verilerinin bu artışa olumlu yanıt vermesi sürdürülebilirliğin kanıtı olarak değerlendirilebilir. Başka bir ifadeyle, kamu borç stoğundaki artışlar sonucunda da faiz dışı fazla verilebiliyorsa mevcut borç stoğu karşılanabilecektir. Bu bağlamda uygulanan maliye politikaları sürdürülebilir olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye’ de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliğini incelediğimiz çalışmada söz konusu veriler açısından bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma iki ana bölümden oluşur:

Birinci bölümde; maliye politikasının konusu, amaçları ve politika uygulama araçları ele alınmıştır. Daha sonra, sürdürülebilirlik kavramı ve maliye politikasında sürdürülebilirlik teorisi incelenmiş; maliye politikalarının sürdürülebilirliğine yönelik görüşler ve sürdürülebilirliğin belirlenmesinde geliştirilen yaklaşımlara yer verilmiştir. Literatürde maliye politikalarında sürdürülebilirlik yorumunda kullanılan Ricardocu Denklik Teoremi açıklanmıştır. Bunun nedeni, uygulanan maliye politikalarının Ricardocu Maliye Politikası veya Ricardocu Olmayan Maliye Politikası olarak yorumlanması ve bütçe kısıtı ile koşulu açıklanmasıdır.

Dönemlerarası Bütçe Kısıtı’ nın sağlanması, Ricardocu Denklik’ in gerçekleşmesi anlamına geldiğinden uygulanan politika Ricardocu Maliye Politikası olarak yorumlanır. Ters durum; Ricardocu Olmayan Maliye Politikası’ dır. Başka bir ifadeyle; Dönemlerarası Bütçe Kısıtı sağlanamamış ve kamu borcu servet etkisi yaratmıştır. Bütçe açıkları ve kamu borçları makroekonomik dengeleri belirleyici olmuştur. Ancak burada belirtilmesi gereken bir unsur; kamu borçlarının artışının belirli kurallara bağlanarak engellenmesi de Ricardocu Denklik’ in geçerliliğini sürdüreceği anlamını taşır.

Çalışmanın ikinci bölümü; Türkiye’ de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliğinin analizini içermektedir. Öncelikle, Türkiye’ de uygulanan maliye politikalarının yaşanan krizler bağlamında değerlendirmesi yapılmıştır. Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası mali serbestleşme süreciyle beraber değişim eğilimine girdiği belirtilir. Dolayısıyla, çalışmanın dönemsel sınırı belirlenirken söz konusu tarih ve sonrası konjonktürel gelişmeler ele alınmıştır. Daha sonra, 1980-2007 döneminde Türkiye’ de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliğinin analizine geçilmiştir. Literatür incelendiğinde, maliye politikalarının sürdürülebilirliğine yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır. Özellikle, Bohn tarafından yapılan analizler dikkat çekici olarak değerlendirilir. Bunun nedeni, Bohn Yaklaşımının gelişmekte olan ülkeler arasında en çok kullanılan teknik olmasıdır. Ayrıca, pek çok ülkenin dönemsel olarak ilgili analiz ile araştırma yaptığı da saptanmıştır. Dolayısıyla çalışmada tercih edilen model Bohn Yaklaşımı’ dır. Fakat, söz konusu modelin desteklenmesi ve geliştirilmesi düşünülmüştür. Sonuç olarak, Bohn Yaklaşımı, Türkiye’ nin maliye politikalarının sürdürülebilirlik testinde kullanıldıktan sonra Vektör Otoregresif Regresyon tekniği ile bir analiz daha yapılmıştır. Çalışmanın böyle bir analiz ile desteklenmesi literatürde yapılan araştırmalardan farklı yorumların kazanımını beraberinde getirmiştir.

Türkiye’ de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliği incelenirken 1980-2007 dönemi seçilmiştir. Veri seti olarak, Dönemlerarası Bütçe Kısıtı’ nın temel değişkenleri olan faiz dışı denge ve borç stoğu verileri alınmış ve yıllık bazda iki temel zaman serisi oluşturulmuştur. Dolayısıyla belirlenen dönemde, her iki analiz tekniği ile de, borç stoğunun faiz dışı denge ile uyumu test edilmiştir. Böylece, uygulanan maliye politikaları ile vazgeçilen vergi gelirleri sonucu kamu borç stoğunda yaşanan artışlara karşı mali iradenin faiz dışı fazlayı arttırıp arttıramadığı araştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİYE POLİTİKASINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ve SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKTE TEORİK YAPI

Türkiye’ de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliği konulu çalışmamızın birinci bölümünde, ilk olarak, maliye politikasının konusu, amaçları ve araçları ele alınmaya çalışılacaktır. Daha sonra, maliye politikasında sürdürülebilirliğin tarihsel gelişimi, bu gelişimle bağıntılı olduğu düşünülen Ricardocu Denklik Teoremi ve maliye politikasında sürdürülebilirliğin teorik yapısı incelenmeye çalışılacaktır.

1.1. Maliye Politikasının Konusu, Amaçları ve Araçları

Maliye (fiscal) terimi, para biriktirme sepeti anlamında Latince “fiscus” tan türemiş *fiscalis* kelimesinden gelmektedir. İtalyanca, vergi toplayan birim (agent) “*il fisco*” anlamında kullanıldığı görülür. Dolayısıyla maliye politikasının vergilerle ilişkili anlamı ön plana çıkmakta; İspanyolca, Fransızca ve Portekizce’ de de aynı anlama gelmektedir. İngilizce’ de, maliye politikası (fiscal policy) deyiminin, ilk defa, 20. yüzyılın başlarında Colombia Üniversitesi profesörü Edwin R.A. Seligman tarafından kullanıldığı belirtilmektedir¹.

Maliye politikasının teorik yapısı ile ilgili çalışanların büyük bölümünün kuzey Avrupalı ekonomistler (Jan Tinbergen, Bent Hansen ve Leif Johansen gibi) olduğu, aynı coğrafyada olmasa da, Richard Musgrave’ in de söz konusu grubun içerisinde yer aldığı söylenebilir. Kuzey Amerikalı ekonomistlerin (Alvin Hansen, Lawrence Klein, Abba Lerner, Robert Solow, Paul Samuelson gibi) katkıları ise, maliye politikasının istikrarı sağlama yönündeki rolü üzerinedir².

¹Vito TANZI (2004), “Fiscal Policy: When Theory Collides with Reality”, **Congress of the International Institute of Public Finance**, Bocconi University, Milan, August, s.2-3.

² TANZI (2004), a.g.e., s.2-3.

Maliye politikası genel olarak; ekonomide iktisadi amaçları gerçekleştirmek için kamu kesimi parametrelerinin kullanılmasıdır. Başka bir anlatımla, kamu kesiminin iktisadi etkilerini, iktisat politikasının kabul edilmiş amaçları doğrultusunda yönlendirmek için, kamu gelirlerinin, kamu harcamalarının ve kamu hizmetlerinin, miktarında, bileşiminde ve kamu teşebbüslerinin üretim ve satış politikalarında yapılacak düzenlemelerdir³. Maliye politikasının teoride ve uygulamada anlaşılabilir olması için konusunun ve amaçlarının açıklanması gerekmektedir. Ayrıca söz konusu amaçlara ulaşabilmek için kullandığı ekonomik araçların neler olduğu belirtilmelidir.

1.1.1. Maliye Politikasının Konusu

Genel ekonomi politikasının bir dalı olan maliye politikasının, 1930' lardan itibaren daha fazla uygulandığı görülür. Bunun nedeninin, ekonomik, sosyal, politik alanlarda ve kamu ekonomisi değişkenlerinde zaman içerisinde nitelik ve nicelik açısından ortaya çıkan gelişmelerin devlete, ekonomik müdahale imkanı sağlaması olarak da açıklanabilir⁴.

Birinci Dünya Savaşı' ndan sonra devletçilik anlayışının değişimiyle kamu maliyesinin alanının genişlemesi mali olaylarla iktisadi olayların etkileşimini hızlandırmıştır. Bu dönemde liberal iktisat politikaları uygulansa da Büyük Buhran' ın etkisiyle devletin ekonomi içinde yer alması ve kamu değişkenleri ile iktisadi amaçlara ulaşılması zorunlu hale getirmiştir⁵. Söz konusu dönemde, Keynesyen ekolle beraber, maliye politikasında, vergi boyutuyla beraber, harcamayı da içeren bütçe anlayışına yönelimin söz konusu olduğu görülür. Daha açık bir ifade ile, Keynesyenler için maliye politikasının, vergi ve harcamaları kullanarak toplam talebi etkileme yönlü bir anlamı vardır. Keynesyen analiz, maliye politikası

³ Sevim GÖRGÜN (1994), Maliye Politikası Ders Notları, İ.Ü. SBF, Masaüstü Yayıncılık Birimi, Yayın No: 1, İstanbul, s. 4.

⁴ Beyhan ATAÇ (2006), **Maliye Politikası (Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları)**, ETAM A.Ş. Matbaa Tesisleri, Eskişehir, s. 1-4.

⁵ Nazan SUSAM (2009), Türkiye' de Uygulanan Maliye Politikaları (1923-2008), Derin Yayınları, İstanbul, s. 42.

araçlarını kullanarak geliri yeniden dağıtan ve kaynak tahsis eden bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir⁶. Dolayısıyla, maliye politikası araçları ile ekonomiye müdahale edilmesi sonucunda, bütçe verilerinin etkilenmesi, işsizlik, milli gelir ve enflasyon verilerinin de değişmesi söz konusu olmaktadır.

Genişletici bir maliye politikası uygulaması, borç stoğunu ve vergi yükünü arttıracaktır⁷. Daraltıcı bir maliye politikası ise kamu harcamalarında kısıntıya ve vergi gelirlerinde de artışa yol açacaktır. Borçlanma ve vergi değişkenlerinin kullanım kararları önem kazanmaktadır. İnce' ye göre; bir ülke vergileme kapasitesinin tamamını kullandıktan sonra borçlanmaya gitmeyi tercih etmelidir. Çünkü, ülkede vergi kaçakçılığı oranı yüksekse gelecek dönemlerdeki vergi yükü artışları beklenenin de üzerinde hissedilebilir⁸. Maliye politikalarının etkilediği bir başka unsur ise toplam talep ve tasarruflardır. Herhangi bir faaliyetin vergilendirilmesi o faaliyetin maliyetini arttıracığından ya üretimi azalır ya da tüketilmez. Tam tersi bir durum da söz konusu olabilir⁹.

Maliye politikasının, ekonomik parametreler üzerindeki etkileri belirli ekonomik araçların kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Daha açık bir ifade ile, ekonomik hedefleri gerçekleştirilmesinde politika uygulamaya yardımcı unsurlara ihtiyaç vardır. Maliye politikası amaçları ve kullanılan araçlar aşağıdaki bölümde ele alınacaktır.

1.1.2. Maliye Politikasının Amaçları

Çeşitli ekonomilerde izlenecek maliye politikası amaçları ve bu amaçların ekonomiye uygunluğu, ekonominin ulaşılmış olduğu gelişme aşamasına ve maliye politikasını uygulayanların değer yargılarına, ekonomik ve sosyal amaçlarına, siyasal tercihlerine göre değişkenlik gösterebilir. Dolayısıyla her ülkenin maliye

⁶ TANZI (2004), a.g.e., s.2-3.

⁷ Abuzer PINAR (2006), **Maliye Politikası (Teori ve Uygulama)**, Naturel Yayıncılık, Ankara, s. 31-33.

⁸ Macit İNCE (2001), Devlet Borçları ve Türkiye, Gazi Kitabevi, Ankara, s. 5-6.

⁹ PINAR (2006), a.g.e., s. 31-33.

politikalarının amaçları da birbirinden farklı olabilmektedir¹⁰. Ancak, maliye politikalarının temel amacı olarak, adil gelir bölüşümü ve ekonomik gelişmenin sağlanması gibi iki ögenin önem kazandığı söylenebilir¹¹.

Gelişmiş ülkelerde, temel makroekonomik amaçlar tam istihdam, maksimum üretim ve fiyatlar genel düzeyinde istikrarın sağlanması çerçevesinde değerlendirilirken, gelişmekte olan ülkelerde, bu amaçlara daha hızlı ve adaletli gelir artışının ve sermaye birikiminin sağlanmasının da eklendiği ifade edilebilir¹².

Literatürde, maliye politikasının amaçlarının, makro ekonomik istikrarın sürdürülebilirliğinin sağlanması, ekonomik büyüme için yerel tasarrufların ve yatırımların artırılması, kamusal mal ve hizmetlerin sunulması ve gelirin yeniden dağıtımının sağlanması olarak sıralandığı görülmektedir¹³.

Maliye politikası amaçları, bölgesel ve ekonomik birlikler tarafından da belirlenebilmektedir. Avrupa Birliği (AB)'nde süreç şöyle işlemektedir¹⁴:

- Avrupa Birliği'nin maliye politikası amaçlarının, Avrupa Konseyi'nin (European Council) ve Ekonomi ve Finans Konseyi'nin (Ecofin) birarada görüşmeleri sonucunda ulaştıkları sonuçların ve sözleşmelerde belirtilen pek çok maliye politikası amacınının birleştirilmesiyle belirlendiği ifade edilebilir. Temel amaçların; ekonomik ve sosyal gelişme ve istihdamın artırılması, fiyat istikrarının sürdürülmesi olarak özetlendiği görülmektedir. Avrupa Konseyi ve Ecofin kurulları tarafından sayılan bu amaçları da kapsayan en temel amaç ise ekonomik büyüme olarak belirlenmiştir.

¹⁰ İsmail TÜRK(1997), **Maliye Politikası (Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri)**, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 18-21.

¹¹ Gülten KAZGAN, Haydar KAZGAN (1964), **Türkiye' de Maliye Politikası (1950-1960)**, Ekin Basımevi, İstanbul, s. 157-158.

¹² ATAÇ (2006), a.g.e., s.36-37.

¹³ P.W. KARIUKI (2002), "Fiscal Policy Objectives and Fiscal Management", **14th East African Central Banking Course**, Impala Hotel, Arusha – Tanzania 1st To 19th July 2002, s. 2-3.

¹⁴ Brian ARDY (2000), "A Question of Fit for EMU: Process and Policy in the Fiscal Domain", **European Institute**, Working Paper 13/00, s. 4-5.

- Avrupa Birliği Merkez Bankası (ECB)' nin, fiyat istikrarındaki başarı için para politikasını uygulamakla yükümlüdür. Ancak, maliye politikasının uygulanması konusunda hangi kurumun sorumlu olduğu açık bir şekilde belirtilmemiştir. Genel olarak, üye ülkelerin, Ekonomik Politika Rehberine göre kendi ekonomik politikalarını düzenleyecekleri belirtilmektedir. Ekonomik Politika Rehberinin, ekonomik politikayı orta vadeden uzun vadeye doğru yönlendirici bir özelliği vardır.
- Avrupa Konseyi' nin, ekonomik politika koordinasyonu yaklaşımıyla bir ilişki ortaya koyduğu görülür. Dolayısıyla, fiyat istikrarı sürdürülürken istihdamın büyümesi sağlanmaya çalışılarak ortak bir maliye politikası yürütülmesi amacı gerçekleştirilecektir. Köln süreci, uygun politika üzerinde konsensus sağlamak amacıyla makro ekonomik diyalogu oluşturma süreci olarak da kabul edilir. Söz konusu diyalogun, Avrupa Birliği' nin, ECB, konsey, komisyon ve sivil toplum temsilcileri (ticari birliklerin ve sendikaların temsilcilerinden oluşan) gibi önemli aktörlerden oluşmaktadır. Forumun amacı, maliye politikasını yeniden oluşturmak değil, değişik bakış açılarını değerlendirmektir.
- Sonuç olarak, Avrupa Birliği' nin maliye politikası amaçlarının genel anlamıyla, ECB vasıtasıyla fiyat istikrarının sağlanması, ayrıca İstikrar ve Büyüme Paketi tarafından vurgulanan ulusal maliye politikasının kontrol altında tutulması olarak saptandığı söylenebilir.

Maliye politikalarının amaçları ülkelere ve ekonomik koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Ancak, temel olarak, literatürde maliye politikası amaçları üç başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi, ekonomik istikrarın sağlanması, ikincisi, ekonomik büyümenin sağlanması, üçüncüsü ise gelir dağılımının düzenlenmesidir.

1.1.2.1. Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Ekonomik istikrar, herhangi bir mal veya hizmetin üretiminde veya döviz piyasasındaki fiyat ve miktarda değişimin istenilen düzeyde olması olarak tanımlanır. Mali irade, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek ve ekonomik dalgalanmalarla mücadele edebilmek için politika belirlemek durumundadır ve enflasyonist baskının yoğun bir şekilde yaşandığı dönemlerde ekonominin istikrara kavuşması için maliye politikaları uygulanmaktadır¹⁵.

Ekonomik istikrarın sağlanması için ekonomide fiyat istikrarı ve tam istihdam düzeylerinin birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Fiyat istikrarı ve tam istihdam düzeyinde ekonomik istikrarın sağlanmaya çalışılması, deflasyonist ve enflasyonist eğilimlere karşı koymayı ve bu karşı koyma döneminde tam istihdamın da korunmasını sağlamayı gerektirmektedir¹⁶. Dolayısıyla, ekonomik istikrar amaçlarının bir arada sağlanmasının güç olduğu söylenebilecektir. Çünkü söz konusu iki amaç arasında devamlı bir çelişkinin varlığı görülür. Eğer ekonomide işsizlik yoğun ise ve bunun yanında haksız kazançlara, kamu gelir kayıplarına, yatırım ve ödemeler dengesinin olumsuz etkilemesine ve pek çok soruna yol açan enflasyon olgusu yaşanıyorsa, ekonominin öncelikle bu sorunlardan arındırılarak istikrara kavuşturulması öngörülür¹⁷.

1.1.2.2. Ekonomik Büyümenin Sağlanması

Ekonomik büyüme tüm ülkelerin ulaşmak istediği bir iktisat politikası hedefidir. Ekonomik büyümenin, genel olarak, bir ekonomide üretim miktarının artmasıyla eş anlamlı kullanıldığı görülür. Daha açık bir ifade ile, bir ülkenin belirli bir dönemde milli gelirindeki reel artıştır¹⁸.

¹⁵ Yusuf AKAN, İbrahim ARSLAN VE Selahattin KAYNAK (2008), "Türkiye' de Ekonomik İstikrarı Sağlamada Maliye Politikası Uygulamaları (Bir Ampirik Çalışma: 1980-2006), **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, Ocak-Haziran, 2008-1, s. 109.

¹⁶ İsmail TÜRK (2003), Maliye Politikası, Ankara, 15. Baskı, s. 18.

¹⁷ AKAN vd.(2008), a.g.e., s. 110.

¹⁸ SUSAM (2009), a.g.e., s. 47-48.

Üretim kapasitesindeki artış ise Gayrisafi Millî Hasıla (GSMH), GSYİH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) ya da kişi başı GSMH veya GSYİH'daki artış ile ölçülür. GSMH, bir ekonomide bir yıl içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam değeridir. GSYİH ise sadece ülke sınırları içinde üretilen mal ve hizmet toplamını kapsamaktadır. GSMH' nın reel olarak artması ekonomik büyümenin gerçekleştiği anlamını taşıırken, ekonomik kalkınmanın da gerçekleşmesi öngörülür.

Ekonomik kalkınmanın, büyüme ile beraber ortaya çıkışı, ülke ekonomisinde, sanayi sektörü üretiminin tarım sektörüne oranla daha yüksek olmasına, nüfusun kırsal kesimden kentlerde yoğunlaşmasına, nüfus artış hızının başlangıçta nisbeten yüksekken, ilerleyen dönemlerde yavaşlayarak düşmesine, tüketim eğiliminin zorunlu tüketim mallarından daha az zorunlu veya lüks tüketim mallarına doğru yönelmesine neden olacaktır¹⁹.

1.1.2.3. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Ekonomik sistemler mükemmel olarak işleyemeyebilir dolayısıyla aksaklıkları gidermeye yönelik maliye politikaları yürürlüğe konmaktadır. Kamu harcamaları belirli kesimleri, bölgeleri veya sektörleri destekleyici veya sınırlayıcı olarak kullanılabilir. Aynı şekilde vergiler de toplumsal tabakalar arasında farklı biçimlerde yansiyabilir. Ayrıca, kamusal kolaylıklar için belirlenen fiyatlar, asgari ücret ve benzeri düzenlemeler de büyük olasılıkla gelir dağılımını değiştirci yapıdadır²⁰.

Gelir dağılımının dengesizliği toplumun huzurunu ve sosyal barışı olumsuz etkileyebilir. Maliye politikası söz konusu dengesizliği giderici önlemler alabilir ve sosyal refahı sağlayabilir. Örneğin; veraset vergileri dik artan oranlı olarak düzenlenebilir, bu verginin istisna ve muaflik hadleri yüksek tutulmayabilir. Ayrıca, kamu harcamalarında, harcamaların finansmanına katılanlarla harcamalardan

¹⁹ Malcolm GILLIS, H. Perkins DWIGHT, Michael ROEMER ve Donald R. SNODGRASS (1996), **Economics of Development**, New York, Norton and Company, London, s.36-37.

²⁰ PINAR (2006), a.g.e., s. 292.

yararlananlar arasındaki farkları azaltıcı önlemler alınabilir²¹.

Maliye politikaları gelir dağılımını düzenleyici, ekonomik büyümeyi ve istikrarı sağlayıcı amaçları gerçekleştirirken yukarıda kısmen değindiğimiz politika araçlarına ihtiyaç duymaktadır. Kamu harcamaları, vergiler ve borçlanma maliye politikası araçlarıdır. Aslında kamu harcamaları ve vergiler temel araçlar olarak nitelendirilebilir. Borçlanma, vergi yerine geçen ve uzun dönemde vergilerle finanse edilen bir araç olarak açıklanabilir.

1.1.3. Maliye Politikası Uygulama Araçları

Maliye politikasının ekonomideki etkileri kamu harcamaları, kamu gelirleri ve kamu borçlarının büyüklüğü ve bileşimi ile ilişkilidir. Mali irade söz konusu değişkenler ile ekonomiyi yönlendirmektedir.

1.1.3.1. Kamu Harcamaları

Maliye politikalarının uygulanmasında önemli role sahip olan kamu harcamaları teorik olarak, kamusal ihtiyaçları karşılamak amacıyla, devlet tarafından yapılan ödemelerdir, devletin üstlenmiş olduğu fonksiyonları yerine getirmesi için yapılan bütün işlemlerin maliyetine giren unsurların toplamı olarak da açıklanabilir. Ülkelerin ekonomik, sosyal gelişmişlik düzeylerinde ve siyasi tercihlerinde zaman içerisinde ortaya çıkan değişmelerin kamusal harcamaların alanını genişletici etki yaptığı görülmektedir²². Dolayısıyla kamu harcamalarının boyutu, devletin faaliyet alanının genişliğini de ortaya koyabilmektedir.

Kamu harcamaları, dönemsel olarak ekonominin işleyişini etkilediği için önemli bir politika aracıdır. Kamu harcamalarının hangi alanlara ve hangi amaçla yapılacağı siyasi karar alma sürecinde belirlenir. Daha açık bir ifade ile, bütçe aracılığı ile belirlenmektedir. Harcamalar çeşitli harcamacı kuruluşlarca

²¹ Türk (2003), a.g.e., s. 19-20.

²² Naci B. MUTER, A. Kemal ÇELEBİ, Süreyya SAKINÇ (2003), **Kamu Maliyesi**, Emek Matbaası, Manisa, s. 47-48.

yapılmaktadır. Harcamayı yapan kuruluş kimi zaman merkezi yönetim, kimi zaman yerel yönetim, kimi zaman da kamu kuruluşları olabilmektedir. Dolayısıyla, kamu harcamaları analiz edilirken belli bir sistematik içerisinde ele alınmasını sağlayan sınıflandırmalara başvurulur. Söz konusu sınıflandırmalar idari, fonksiyonel ve ekonomik olarak ayrımlanabilir.

İdari sınıflandırma; devlet örgütlenmesinde harcama yapan birimlere göre yapılır. Bu tip bir sınıflandırmada harcamayı yapan birim öne çıkmaktadır.

Fonksiyonel sınıflandırmada; devlet organlarının hangi amaca göre harcamayı gerçekleştirdiği önem kazanır. Dikkat çekici olan, bir harcamacı birim birden çok amacın gerçekleşmesine yardımcı olabilir ya da bir amacı pek çok harcamacı birim üstlenebilir.

Ekonomik sınıflandırmada; harcamalar daha çok kaynak kullanan ve gelir aktaran harcamalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Kaynak kullanan harcamalarla, devlet mekanizması, siyasal karar alma ve kamu bürokrasisi süreçleri aracılığıyla piyasa mekanizmasının yerine geçmektedir. Gelir aktaran harcamalarla ise, devletin satınalma gücü bir gruptan diğerine aktarılmaktadır. İktisadi açıdan kaynak kullanan ve gelir aktaran harcamalar sırasıyla reel harcamalar ve transfer harcamaları olarak adlandırılır. Reel harcamalar, kamu tüketimi ve kamu yatırımları şeklinde kaynak kullanılarak yapılır. Söz konusu harcamalar fiyat düzeyi üzerinde özel tüketim ve yatırıma benzer etki yapmaktadır. Transfer harcamaları ise, mevcut kaynakları bir kesimden diğer kesime devreden harcamalar olarak tanımlanabilir. Transfer harcamaları ekonomik, mali ve sosyal etkiler doğurabilmektedir²³.

Kamu harcamaları, kamusal mal ve hizmet akımlarını düzenleyici özellikleri dışında maliye politikalarının amaçlarını gerçekleştirmede en önemli araçtır. Kamu harcamalarının bir politika aracı olarak kullanılması konusunda iktisadi düşünceler açısından bakıldığında farklılıklar bulunmaktadır.

²³ SUSAM (2009), a.g.e., s. 51.

Klasik teori yorumuyla kamu harcamaları incelendiğinde J.B. Say' in ifadesi şu şekildedir: "finansman planlarının en iyisi az harcamaktır"²⁴. Bilindiği üzere Klasik teorisyenler, devleti tüketici bir hizmet organı olarak görürler ve ekonomiye müdahaleye karşı çıkarlar. Devlet tüketimini, özel tüketim harcamalarından farksız gören bu anlayışa göre, harcamalardaki bir artış, devletin özel kesim üzerine yüksek vergiler koymasına yol açacağından, ekonomiye müdahale anlamına gelmektedir²⁵. Sonrasında, 1929 Büyük Ekonomik Buhan ile gelişen politika ise, kamu harcamaları ve vergileme ile ekonomiye müdahaleyi öngören Keynesyen teoridir. Keynesyen teoriye göre; kamu harcamaları yapılarak ekonomide canlanma sağlanabilecektir²⁶. Bu dönemde, maliye politikasının sosyo-ekonomik koşulları iyileştirme ve refahı artırma amaçları ön plana çıkmış ve kamu harcamalarında artış gözlemlenmiştir. Çünkü, milli gelirdeki düşmeyi ve işsizliği efektif talep yetersizliği ile açıklama yoluna giden Keynesyen teoriye göre, talebi arttırmak için en iyi yolun bütçe açıkları ile finanse edilen kamu harcamaları olacağı savunulmaktadır²⁷.

Maliye politikalarının önemli bir politika aracı olan kamu harcamalarının ekonomik istikrarsızlıkları düzenleyici ve makro ekonomik değişkenleri iyileştirmeye yönelik kullanımı söz konusudur. Kamu harcamaları dışında maliye politikalarının amaçlarını gerçekleştirmede araç olan bir diğer unsur kamu gelirleridir.

1.1.3.2. Kamu Gelirleri

Kamu geliri kavramı, devlet gelirleri kavramıyla eş anlamda kullanılmaktadır. Ancak kamu geliri, devlet gelirlerine göre daha geniş ve genel bir anlatım olarak düşünülecektir. Kamusal şekilde somutlaşan ürünlerini ilke olarak bedava sunan kamu kesimi bu ürünleri ortaya koyabilmenin gerektirdiği harcamaları zorunlu

²⁴ Gerhard COLM (1936), "Theory of Public Expenditures", Annals of American Academy of Political and Social Science, Vol. 183, **Government Finance in Modern Economy**, Jan., s. 1-11.

²⁵ MUTER,ÇELEBİ, SAKINÇ (2003), a.g.e., s. 48-49.

²⁶ PINAR (2006), a.g.e., s. 15-16.

²⁷ AKDOĞAN (1993), a.g.e., s. 47-48.

ödetmeler yoluyla karşılar²⁸. Dolayısıyla kamu geliri kavramı, devletin ve diğer kamu kuruluşlarının, kamusal gideri karşılamak üzere, hükümlerlik gücüne dayanarak elde ettiği ekonomik değerlerin tümü olarak tanımlanır.

Geniş anlamda kamu gelirleri, devlet ya da diğer kamu kuruluşlarının (mahalli idareler, parafiskal kurumlar, Kamu İktisadi Teşebbüsleri vb.), kamu ihtiyaçlarından doğan giderlerini karşılamak için gerek vergileme yetkisine dayanarak gerekse özel mülk ve teşebbüsleri dolayısıyla elde ettikleri tüm iktisadi değerler olarak ifade edilmektedir.

Dar anlamda kamu gelirleri ise, sadece devlete ait zora dayanan nitelikteki gerçek gelirlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, merkezi idarenin gelirleri anlamı ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız kamu gelirleri kavramının, dar anlamdaki kamu gelirleri olduğu ifade edilebilecektir. Maliye politikası aracı olarak kullanılan kamu gelirlerinin, burada kullandığımız anlamıyla; vergilerin, ekonomik yaşamı etkileyici olduğu vurgulanmaktadır. Vergi sisteminde yapılacak herhangi bir değişiklikle tasarruf, tüketim ve diğer ekonomik davranışlar yönlendirilebilir²⁹.

Vergiler ekonomiyi yönlendirici özellikleri dolayısıyla maliye politikasının amaçlarına ulaşmada temel uygulama araçlarından biri olarak nitelendirilirler. Vergi politikaları sonucu, kamu harcamalarının finansmanının sağlanmasının yanı sıra gelirin yeniden dağıtımı, konjonktürel dalgalanmalar sonucu oluşan ekonomik istikrarsızlıkların giderimi ve ekonomik büyümenin desteklenmesi gibi amaçların da gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Diğer bir ifade ile, vergilemenin bir mali bir de mali olmayan amaçları bulunmaktadır.

Kamu gelirlerinin mali (fiskal) amaçları; kamu harcamalarının finansmanını sağlama temellidir. Mali amaca göre, vergi sistemi her türlü konjonktürel duruma kolaylıkla uyum sağlayabilecek esneklikte olmalıdır. Çünkü, ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle aniden ortaya çıkan dengesizlikler bu şekilde atlatılabilir. Ancak, söz konusu esnekliğin boyutu vergileme kapasitesinin kullanılabilirliği ile

²⁸ Halil NADAROĞLU (1985), **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Basım Yayım, İstanbul, s. 216-217.

²⁹ PINAR (2006), a.g.e., s. 38-40.

yakından ilişki içindedir. Vergi kapasitesinin sınırı ise ülkelerin özelliklerine göre değişim göstermektedir. Örneğin; kişi başına düşen gelir, gelirin dağılımı, ekonominin parasallaşma derecesi, vergi bilinci, vergi ahlakı gibi unsurlar vergileme kapasitesini etkileyicidir. Yine, mali amaca göre, önceden planlanmış bir vergi hasılatının sağlanması için reel vergi yükü en az seviyelerde olmalıdır. Vergilemenin mali amacının gerçekleşmesinin bir başka koşulu da piyasa mekanizmasının işleyişinin zedelenmemesidir. Özetle, vergilemenin mali amacı, iktidar ilkesine uymak ve vergilemeyi mümkün olduğunca tarafsız kılarak hedeflenen vergi hasılatına ulaşmaktır³⁰.

Kamu gelirlerinin mali olmayan (ekstra fiskal) amaçları; vergilerin mali fonksiyonları yanında gerçekleştirilmesi gereken mali olmayan fonksiyonları da bulunmaktadır. Toplum oluşturulan bireyler arası adaletli gelir dağılımının sağlanması vergilemenin mali olmayan amaçlarından biri olarak nitelendirilir. Daha açık bir ifade ile, vergilemenin sosyal bir amacı da vardır, bu da, adil gelir ve servet dağılımını gerçekleştirmektir³¹. Ayrıca, ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle ortaya çıkan dalgalanmalar vergilerle giderilmeye çalışılabilmektedir. Klasik ekol açısından değerlendirildiğinde, bütçenin her yıl denk olması gerekmektedir. Ancak, kriz döneminde vergi gelirlerindeki azalma sonucunda karşılaşılan bütçe açığı, vergi oranları yükseltilerek veya yeni vergiler konularak önlenmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla, tersi bir konjonktürel durumda, yani, refah dönemlerin de vergi gelirleri artacak ve vergi yükü azalacaktır. Keynesyen ekol ise, refah dönemlerinde böylesi bir vergi politikasının yürütülmesi, yani vergi yüklerinde bir azalma görülmesi yüksek olan yatırım ve tüketim eğilimlerini arttıracak ve enflasyonist bir sonuç doğacaktır. Kriz dönemlerinde ise, vergi yükünde bir artış yatırım ve tüketim harcamalarında azalışa yol açacak ve kriz şiddetlenecektir. Kamu gelirleri politikalarının bir başka ekstra fiskal amacı da ekonomik büyüme ve kalkınmayı desteklemesidir. Mali irade, vergisel önlemler aracılığı ile iktisadi büyümeyi

³⁰ Salih TURHAN (1998), **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Yayınları, s. 33-34.

³¹ Şerafettin AKSOY (1998), **Kamu Maliyesi (Kamu Harcamaları-Kamu Gelirleri- Devlet Borçları-Bütçe-Maliye Politikası)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 174.

belirleyen faktörleri etkileyebilecektir³².

Kamu gelirleri, burada ifade ettiğimiz anlamıyla, vergi gelirleri, görüldüğü üzere, maliye politikalarının uygulanmasında önemli araçlardan biridir. Kamu idaresi vergi gelirleri dışında, resim, harç, şerefiye, parafiskal gelirler, para cezaları, mülk gelirleri gibi unsurlardan da gelir elde edebilmektedir. Ancak maliye politikasında temel uygulama aracı vergileme olarak nitelendirilir. Vergi gelirleri kamu idaresinin yaptırım gücüne dayanarak topladığı bir gelir türüdür. Dolayısı ile önceden izin alma ilkesinin geçerliliği söz konusudur. Ancak, ekonomik konjonktür gereği bazı dönemlerde vergi gelirlerinin hedeflendiği düzeye ulaşmaması söz konusu olabilir. Dolayısı ile farklı bir politika aracı maliye politikalarının uygulama sürecinde yer alabilmektedir. Vergi gelirlerinin yetersizliği veya olağanüstü gelir ihtiyacının ortaya çıktığı dönemlerde borçlanma yoluyla da gelir elde edilebilmektedir.

1.1.3.3. Kamu Borçlanması

Kamu borçlanması, devletin, belirlenen bir takvime göre, önceden tayin edilen hakların sahiplerine faiz ve/veya anapara ödemeleri yapmasına ilişkin yasal bir yükümlülüğüdür³³. Modern devlet anlayışı içinde yer alan sosyal refahı sağlama fonksiyonu gereği, her geçen gün artan kamu harcamalarını, kamu gelirleriyle karşılamanın güç olması nedeniyle normal bir gelir kaynağı gibi kullanılabilen borçlanma, savaş ve olağanüstü durumların finansmanında da bir politika aracı olarak değerlendirilebilecektir.

Borçlanmanın, vergilemenin alternatifi olarak görüldüğü ve kamusal finansman aracı olarak çoğu zaman kullanıldığı ifade edilebilir³⁴. Ancak, verginin ertelenmesinin sonraki nesiller üzerinde vergi yükünü arttırıcı etkisi olabilmektedir.

³² TURHAN (1998), a.g.e., s. 35-37.

³³ James BUCHANAN, "Public Debt", **New Palgrave Dictionary of Economics**.Vol.5. s.1044-1047.,çrv. Haluk Tandırcıoğlu, www.canaktan.org.

³⁴ Aytaç EKER ve Metin MERİÇ, **Devlet Borçları**, Ankara, s. 1-4.

Vergi gelirleri ile borçlanma gelirleri arasında önemli farklılıkların varlığı borçlanmanın, vergilemeye kıyasla daha uygulanabilir olmasını sağlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, vergi, bütçe kanunu ile önceden izin ilkesi doğrultusunda toplanan ve kesin bir gelir kaynağıdır. Ancak borçlanma geçici bir gelir kaynağıdır ve borçlanma sonucu elde edilen gelirler sonraki dönemlerde vergilerle finanse edilmektedir. Vergi gelirleri hukuki zora dayalı olarak toplanmaktadır. Borçlanmada ise çoğunlukla gönüllülük esası geçerli olup borçlanma gelirlerinin nerelere harcanacağı da genelde bellidir. Ancak, vergi gelirlerinin karşılıksız olması zorunluluğu söz konusudur.

Maliye politikası aracı olan borçlanmanın, hükümetler tarafından ekonomiyi daraltıcı veya genişletici yönde kullanıldığı görülmektedir. Daha açık bir ifade ile, enflasyonist dönemde, mali irade, tüketimi kısmak için borçlanma yoluna gidebilir veya daralma döneminde, borçlarını geri ödeyerek ekonomide canlanmayı yönlendirebilir³⁵. Borçlanma aracının söz konusu amaç doğrultusunda kullanılmasının yanı sıra bütçe açıklarını kapatma, kalkınmayı finanse etme, doğal felaketler sonucu oluşan gereksinimler için kaynak sağlama gibi fonksiyonlarının olduğu da söylenebilir.

Kamu borçları, farklı amaçlara ve özelliklere sahip olmaları açısından ekonomik yapıları, vadeleri, borç verme iradesi, ve borçlanma araçları bağlamında sınıflandırmaya tabi tutulmuşlardır.

Ekonomik sınıflandırmaya göre; devlet borçları, iç ve dış borçlanma olarak ikiye ayrılır. *İç borçlanma;* devletin ve diğer tüzel kişilerinin ülke içindeki gerçek ve tüzel kişilerden, kurumlardan aldıkları borçları ifade eder. *Dış borçlanma* ise; yabancı gerçek ve tüzel kişilerden, devletlerden ya da uluslararası mali kurumlardan borçlanma anlamını taşır.

³⁵ PINAR (2006), a.g.e., s. 40-41.

Vadeleri bakımından sınıflandırmada; kısa, orta ve uzun vadeli borçlar olarak ayrılır. Vadesi bir yıla kadar olan borçlar kısa vadeli borçlar ya da dalgalı borçlar olarak tanımlanır. *Kısa vadeli borçlar*, bütçe dönemi içinde geçici açıkları kapatmak için hazinenin aldığı ödünçlerdir. *Orta vadeli borçlar*, vadeleri bir yıldan beş yıla kadar ödenmesi gerekli olan borçlardır. *Uzun vadeli borçlar* ise; vadesi beş yıldan fazla olan borçlardır.

Borç verenin iradesi bakımından sınıflandırmaya göre; gönüllü borçlanma ve zorunlu borçlanma olmak üzere bir ayrım söz konusudur. Kamu borçlanmasında temel ilke gönüllülüktür. Borç veren kendi isteği ile belirlenmiş olan vade yapısı ve faiz oranına göre tasarruflarının bir kısmını ya da tamamını devlete borç olarak verebilir. Ancak zorunlu borçlanmada, mali irade, kişileri, hazine bonusu veya devlet tahvilini almaya zorlamaktadır. Söz konusu durum, bir çeşit vergi gibi algılanabilir. Çünkü, mali irade, hükümlerlik gücüne dayanarak borçlanmanın yapılmasını sağlamaktadır.

İncelendiği üzere, maliye politikalarının ekonominin istikrarını, büyümesini ve gelir dağılımında adaleti sağlama yönündeki amaçları söz konusu üç temel araç yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılır. Son yıllarda maliye politikalarının devamlılığı açısından kamu borçlanmasının önemi artmıştır. Dolayısıyla, maliye politikalarında sürdürülebilirlik, kamu borç stoğundaki gelişimle doğrudan ilişkili olarak ifade edilir. Farklı ekoller bu konuya değişik yorumlar getirmişlerdir. Aşağıdaki bölümde, sürdürülebilirlik kavramı, maliye politikasında sürdürülebilirliğin tanımı ve bu konu çerçevesinde dönemsel olarak gelişen literatür incelenecektir.

1.2. Sürdürülebilirlik Kavramı, Maliye Politikasında Sürdürülebilirliğin Tanımı ve Teorik Yapısı

Maliye politikalarında sürdürülebilirliğin açıklanabilmesi için sürdürülebilirlik kavramına değinilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, sürdürülebilir maliye politikası teorisi incelenmeden önce kavramsal açıklamalara aşağıdaki bölümde yer verilecektir.

1.2.1. Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik, toplumsal, ekolojik ve ekonomik boyutları olan bir kavramdır. Farklı alanlardaki ilişkileri birbirleri ile uyumlu kılmak sürdürülebilirliği açıklamada önem kazanır. Dolayısıyla sürdürülebilirliği tanımlarken, kişilerin önceliklerine göre anlamlarının da değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Örneğin; ekonomik avantajlar ile ekolojik sorunların azaltılmasını sağlayan yenilikler, kamu müdahalesi ya da bireysel davranışlar ile kirliliğin azaltılmasında benzer yaklaşımlar söz konusudur. Ekoloji, ekonomi ve toplum arasında dengenin kurulması talebi, bütün sürdürülebilirlik araştırmalarında görülen ortak özelliktir.

Sürdürülebilirlik anlayışının temeli, çevreye zarar veren bütün insan davranışlarının ortadan kaldırılması ve bu davranışların gerisindeki düşünce yapısının çevreye uyumlu hale getirilmesi ilkesine dayanır. Bu ilke, insanın değişimi için, normatif, etik düşünceden, nesnel bilgiye kadar yaşamın her alanında yeni bir oluşumu öngörmektedir. Böylece sürdürülebilirlik hem ekosistemden en iyi şekilde yararlanmayı hem de mevcut toplumsal ve ekonomik sistemin ekosisteme zarar vermesini önlemeyi kabul etmek anlamındadır. Başka bir ifade ile, sürdürülebilirlik, bugünkü gereksinimlerimizin, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılamasına olanak sağlayacak şekilde karşılanmasıdır³⁶. Bugün için sağlanan yaşam standardı, ekonomik açıdan gelecek kuşakları herhangi bir sıkıntıya sokmamalıdır.

³⁶ Selim KILIÇ (2006), "Yeni Toplumsal ve Ekonomik Arayışlar Sürecinde Sürdürülebilir Kalkınma", Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 8/2, s. 83-84.

1.2.2. Maliye Politikasında Sürdürülebilirliğin Tanımı

Sürdürülebilirlik kavramının tanımından anlaşıldığı üzere bugünkü ve gelecekteki nesillerarası bir ilişkinin varlığı ekonominin istikrarı açısından da önem kazanmaktadır. Maliye politikalarında sürdürülebilirlik de, aynı şekilde, nesiller arası refah seviyelerini etkileyici olarak değerlendirilebilir. Daha açık bir ifade ile, maliye politikası uygulama aracı olarak vergileme yerine borçlanmanın seçilmesi kullanılabilir geliri değiştirebilir. Dolayısıyla bugünkü nesil için verginin ertelenmesi refahı arttıracaktır.

Bugünkü neslin söz konusu duruma algısı sürdürülebilirlikle ilişkili kabul edilir. Çünkü, bugünkü vergi ertelenmesi ve borçlanma ile finansman sağlanması gelecekte yeni bir vergilemenin işareti olarak yorumlanmalıdır. Bu bağlamda, bütçe kısıtı koşulu altında bir borç stoğu gereği doğacaktır. Konu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, dönemlerarası bütçe kısıtı olarak açıklanan sürdürülebilir maliye politikalarından söz edilir. Maliye politikalarının sürdürülebilirliği; mevcut kamu borç stoğunun gelecekteki birincil fazlalarla karşılanması anlamına gelir³⁷. Daha açık bir ifadeyle, cari dönemde bugünkü nesilden tahsil edilmeyen vergiler kadar borçlanmaya gidilecektir. Dolayısı ile, bugünkü nesilden gelecekteki nesle söz konusu ertelenen vergi kadar bir yük aktarılmış olacaktır. Bu aktarımın sınırı da bütçe kısıtı ile getirilir. Bütçe kısıtı koşulu, maliye politikalarının sürdürülebilirliğinin teorik yapısı altında ele alınacaktır.

1.2.3. Maliye Politikasında Sürdürülebilirliğin Teorik Yapısı

Maliye politikasının kavramsal olarak tanımlanmasından sonra sürdürülebilirliğin teorik olarak dayandığı temellerin belirtilmesi gereği, dönemlerarası bütçe kısıtı ve bağlantılı olarak Ponzi Oyunu aşağıdaki bölümde açıklanacaktır.

³⁷ Nigel CHALK ve Richard HEMMING (2000), **Assessing Fiscal Sustainability in Theory and Practice**, IMF Working Paper, s. 3-4.

1.2.3.1. Dönemlerarası Bütçe Kısıtı

Maliye politikasının sürdürülebilirliği konusundaki pek çok tartışmada, kamunun, Dönemlerarası Bütçe Kısıtını (Intertemporal Budget Constraint) ve her dönemde statik bir bütçeyi gerekli kılan temsili ajan modelini (Representative Agent Model) sağlayıp sağlamadığı dikkati çekmektedir. Parasal hareketlerden arındırılmış basit kapalı bir ekonomide bu modelin bütçe kısıtı aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir³⁸:

$$B_{t+1} = R_t B_t + D_t \quad (1)$$

Denklemin açılımına geçilmeden önce ifade edilmesi gereken bazı kavramlar söz konusu olmaktadır. Bu kavramlar, bütçe açığı ve faiz dışı açıktır.

$$\text{Bütçe Açığı} = \text{Toplam Harcamalar} - \text{Toplam Gelirler} \quad (2)$$

Geleneksel açık, borçlardaki değişim hariç tutulduğunda, toplam kamu gelirleri ile giderleri arasındaki fark olarak yukarıdaki şekilde formüle edilebilmektedir. Geleneksel açık yalnızca merkezi bütçe açığını yansıtmakta olup, diğer kamu birimlerinin açık veya fazlalarını dikkate almamaktadır. Faiz dışı açık, başka bir deyimle birincil açık ise, geleneksel bütçe açıklarından borç faiz ödemeleri için ayrılan miktarın çıkarılmasıyla bulunmaktadır. Başka bir ifade ile, borç faizlerini içermeyen gelir – gider dengesini göstermektedir³⁹.

$$\text{Birincil Açık} = \text{Bütçe Açığı} - \text{Faiz Ödemeleri} \quad (3)$$

Böyle bir yaklaşımın nedeni, bütçe açığı göstergelerinde faiz ödemelerinin hesaba katılmasının, hükümetin politikalarının ekonomi üzerindeki etkilerinin belirlenmesine imkan vermemesi olarak açıklanabilir⁴⁰.

³⁸ CHALK ve HEMMING (2000), a.g.e., s. 3-4.

³⁹ Haluk EGELİ (2007), **Bütçe Politikası (Ders Notları)**, İlkem Ofset, İzmir, s. 85-87.

⁴⁰ Mario I. BLEJER ve Andrienne CHEASTY (1992), "How to Measure The Fiscal Deficit", **Finance & Development**, Vol. 29, N. 3, Sept., s. 40-42. (çev. Hüseyin ŞEN (1999), Maliye Dergisi, Sayı 131, Ağustos, s. 141-147.)

Bütçe kısıtı denkleminde dönüldüğünde, B_t , başlangıç dönemindeki borç stoğunu temsil etmektedir. $R_t = 1 + r^t$ dir ve dönem başı ile dönem sonu arasında uygulanan iskonto oranını gösterir. D_t , faiz ödemeleri hariç birincil mali açıktır. Denkliğin çözümlenmesi dönemlerarası bütçe kısıtını gösterir⁴¹:

$$B_t = - \sum_{j=0}^{\infty} R(t, t+j)^{-1} D_{t+j} + \lim_{T \rightarrow \infty} R(t, t+T)^{-1} B_{t+T+1} \quad (4)$$

Formülde, $R(t, t+j) = \prod_{k=0}^j R_{t+k}$ 'yı temsil etmektedir. Daha açık bir ifade ile, $R(t, t+j)$, t ve $t+j$ dönemleri arasındaki iskonto oranıdır. T vergi gelirlerini göstermektedir. Denklik incelendiğinde, gelecekteki birincil fazlaların bugünkü değeri, dönem başı borç stoğu ile dönem sonu borç stoğu arasındaki farkı kapsayarak, gelecekteki birincil açıkların bugünkü değerini aşmalıdır. Dönem sonu borç stoğu pozitifse ve borcun hem aslı hem de faiz oranını kapsayacak şekilde borçlanılarak her dönem borç yenilenebilirse denklik doğrulanabilecektir⁴². Ancak O'Connell ve Zelders' in 1988 yılındaki çalışması, sınırlı sayıda temsilciyle bu durumun uyumlu olmadığını göstermişlerdir. Mali irade, böylesi bir "Ponzi Oyunu"nu uygulamaya koyabilirse bazı bireyler borç senetlerini gelecekte de ellerinde tutmak zorunda kalabileceklerdir. Sonuç olarak, söz konusu bireylerin, kısa dönemde tüketimi ve böylece refahı da azalacaktır. Bireyler bir karşılaştırma yaparak borçlanmayı tercih etmeme yoluna da gidebileceklerdir. Ancak, borcu elde tutup devamlı çevrimini sağlama fikri, elde tutmama isteği tarafından her zaman baskılanacaktır⁴³.

Ponzi Oyunu' nu uygulama güçlüğü nedeniyle, sürdürülebilirlikle eş anlamlı kullanılabilen "Ponzi Oyunu Yok" kuralı uygulanmaya çalışılacaktır. Daha açık bir ifade ile (4) numaralı denkliğin ikinci kısmındaki ifadenin 0'a eşit veya 0' dan küçük

⁴¹ CHALK ve HEMMING (2000), a.g.e., s. 3-4.

⁴² CHALK ve HEMMING (2000), a.g.e., s. 3-4.

⁴³ Stephen A. O'CONNELL ve Stephen P. ZELDES (1988), "Rational Ponzi Games", **International Economic Review**, Vol. 29, N. 3, August, s. 431-450.

olmasının gerektiği söylenebilecektir ($\lim_{T \rightarrow \infty} R(t, t+T)^{-1} B_{t+T+1} \leq 0$). Bu koşulun “çaprazlama durumu” (transversality condition) olarak literatürde yer aldığı görülmektedir⁴⁴.

Hamilton – Flavin’ in 1986 ve Barro’ nun 1987 yıllarındaki çalışmalarında, denkliğin sifıra eşit olması gerektiğinden, açığın finansmanı için yeni borçlanmaya gitme olasılığının rededildiği görülmektedir. Denklik sifıra eşit olmazsa, hükümet, harcamaları için balon finansman (bubble-financing) yapar. Daha açık bir ifade ile, vadesi gelmiş eski borçlarını yeni borç senedi ihraç ederek finanse edecektir⁴⁵.

Mali sürdürülebilirlik için bu ifadenin sonsuzda sifıra yakınsaması gerekmektedir. Yani, bir bireyin borcunu çevirmek için sonsuza kadar yeniden borçlanma yolunu seçemeyeceği anlamına gelen “Ponzi Oyunu Yok” kuralı çerçevesinde çaprazlama durumu sonsuzda sifıra yakınsamaktadır. Çaprazlama kuralı gereği, borç stoğu, reel faiz oranından daha fazla artamayacaktır.

Sonuç olarak, maliye politikasının sürdürülebilirliği için “Bütçe Kısıtının Bugünkü Değeri” (BKBD) (Present Value Budget Constraint, PVBC) sağlanmak durumundadır. Çünkü, mevcut kamu borç stoğu, gelecek dönemdeki faiz dışı fazlaların bugünkü değeri ile eşit olmalıdır. (4)’ nolu denklemde BKBD, $B_t = - \sum_{j=0}^{\infty} R(t, t+j)^{-1} D_{t+j}$ şeklinde ifade edilmiştir. BKBD’ nin en önemli özelliği, hem büyük birincil açığı hem de yüksek borcunu kabul edilebilir kılmasıdır. Sadece, gelecekteki birincil fazlalar kadar BKBD’ nin sağlanması politikanın sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Daha önce de ifade edildiği üzere, çaprazlama kuralı gereği, borç stoğu, reel faiz oranından daha fazla artamayacaktır⁴⁶.

⁴⁴ CHALK ve HEMMING (2000), a.g.e., s. 3-4.

⁴⁵ James D. HAMILTON ve Marjorie A. FLAVIN (1986), “On The Limitations of Government Borrowing: A Framework for Empirical Testing”, **The American Economic Review**, Vol. 76, N. 4, Sep.’ den aktaran; Craig S. HAKKIO ve Mark RUSH (1991), “Is The Budget Deficit “Too Large”?”, **Economic Inquiry**, July, 29,3, s. 429-445.

⁴⁶ CHALK ve HEMMING (2000), a.g.e., s. 3-4.

Mc Callum' a göre, faiz oranlarının yüksek seyrettiği dönemler söz konusu ise, borç stoğu, ekonomik büyüme oranından daha hızlı büyüyebilir. Fakat, Barro ve Kremers yaptıkları çalışmalarda böylesi bir olasılığı kabul etmemişlerdir. Birincil fazlaların büyüklüğündeki sınırı kanıt olarak öne sürmüşlerdir. Çünkü, devlet, ekonomide üretilen değer oranında, vergi geliri toplayabilecektir⁴⁷.

1.2.3.2. Ponzi Oyunu

Sürdürülebilirlik literatürü açısından Ponzi Oyunu Kuramı' nın önemi vurgulanmaktadır. Önceki bölümde de değinildiği üzere, Dönemlerarası Bütçe Kısıtı denklemi çözümlendiğinde Ponzi Oyunu' nun sürdürülebilirlikle ilişkisi kurulabilecektir.

Ponzi terimi ilk kez "Ponzi Finance" olarak 1975 yılında ünlü iktisatçı Minsky tarafından borçların nakit olarak ödenmesinde mevcut borç miktarını arttırarak karşılandığı durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Söz konusu görüş, neo klasik genel denge literatüründe borçların teminatının aslında gelecekteki borçlar olduğu şeklinde yerini almıştır. Dolayısıyla "Ponzi Game" ya da "Ponzi Finance" borçlunun borcunu sürekli olarak faizlerini ve ana para ödemelerini, ayrıca ek borçlanma gereksinimini karşılayacak kadar uzatması ve yenilemesini ifade etmektedir⁴⁸.

Elmendorf ve Mankiw' e göre, bugünkü bütçe açığı daha fazla vergi geliri elde etmeyi gerektiriyorsa uygulanabilir. Ancak, kamu yönetimi borcunu tam olarak ödemek zorunda değildir. Mali irade, vergi gelirlerinden dönemsel olarak vazgeçebilir ve bütçe açığı politikasıyla vergi yükünü erteleyebilir. Mali iradenin, vergiden bir yıl için vazgeçtiği düşünüldüğünde, vergi miktarı kadar kamu borcunda artış yaşanacaktır. Söz konusu ek kamu borcu, her yıl için ek vergi getirecektir. Dolayısıyla, mükellefler gelecekteki vergilerin farkına varırlarsa, söz konusu ek borçlanma sorun yaratacaktır. Söz konusu ek borcun faizini finanse etmek için vergiler arttırılmazsa bütçe açığı artacaktır. Yönetimler, borcun faizini karşılamak

⁴⁷ McCALLUM (1985), a.g.e., s. 123-135.

⁴⁸ Ali İhsan KARACAN (1997), **Bankacılık ve Kriz**, Creative Yayıncılık, İstanbul, s. 215-217.

için vergi yerine daha fazla borçlanmayı da tercih edebilmektedir. Bu politika, literatüre “Ponzi Oyunu” olarak girmiştir. Ponzi Oyunu’ nun işleyişi ise şöyledir⁴⁹;

İtalyan asıllı Charles Ponzi, 1920 yılında ABD’ nin Massachusetts Eyaleti’ nde yatırımcılardan her 45 günde %50 faiz ödeme taahhüdünde bulunarak para toplamış ve şöyle bir planı uygulamaya koymuştu; ilk aşamada İspanyol Pezo’ sunun resmi piyasa ile serbest piyasadaki farkı için arbitraj yaparak serbest piyasada Pezo’yu ucuza alacaktı. Daha sonra Uluslararası Posta Birliği’ nin kuponlarından satın alıp bu kuponları daha yüksek olan resmi kur ile A.B.D. posta pullarına dönüştürecekti. Her şey düşündüğü gibi gelişseydi 10 senelik A.B.D. posta pulunu 1 Penny’ ye alacaktı. Ancak uygulamada 15 milyon \$ toplamasına karşın 61 \$’ lık pul alabilmişti. Ponzi Oyunu’ nda, yeni yatırımcılardan sağlanan para, eski yatırımcılara ödeme yapmak için kullanılır ve yeterli sayıda yeni yatırımcı buldukça sistemin işleyeceği düşünülebilir. Ancak, sistem, belli bir süre sonra yeni yatırımcı bulamaz duruma gelmektedir. Ponzi zincirinin süresi iki kritere bağlanmaktadır: Birincisi; faiz oranı düştükçe ve geri ödeme süresi kıaldıkça zincirin halkaları çoğalmaktadır. Böylece yeni yatırımcı kıtlığı ortaya çıkabilmektedir. İkincisi; sisteme daha çok para ve kişinin girişi sonucu geri ödemede sorunlar yaşanabilecektir.

O’Connell ve Zeldes’ e göre Ponzi Oyunu’ nun sürdürülebilmesi için iki önemli unsur bulunmaktadır. Birincisi; ekonomide borcu elinde tutmayı devam ettiren kişilerin özelliğidir. Çünkü, bu durum dış borç açısından önem kazanmaktadır. Üçüncü Dünya Ülkeleri’ nin dış borçlar bakımından durumu göz önüne alındığında borcun çevrimi ekonomiye borç verenlerin performansına, daha açık bir ifadeyle, borç veren ekonominin, reel faiz oranları, nüfusun artış oranı, kişi başına düşen gelirdeki artışına bağlıdır. Borç alan ülkeye bağlı değildir. İkinci olarak; borç veren ekonomideki kişiler ödenmemiş borç stoğunu elinde tutmaya gönüllü olmalıdır. Başka bir ifade ile, borcun elde tutma dönemindeki getirisi ile faiz

⁴⁹ W. Douglas ELMENDORF ve N. Gregory MANKIW (1998), **Government Dept**, NBER Working Paper Series, Cambridge, March, s. 52-53.

oranı eşit olmalıdır. Böylece ödenmemiş borç stoğu, faiz oranı kadar çoğalacaktır⁵⁰.

Maliye politikasında sürdürülebilirliğin teorik yapısını incelemeye çalıştığımız bölümde Ponzi Oyunu özetlenmiş ve Dönemlerarası Bütçe Kısıtı açıklanmıştır. Bundan sonraki bölümde, maliye politikalarının sürdürülebilirliği konusundaki görüşler ele alınacaktır.

1.3. Sürdürülebilir Maliye Politikası Konusundaki Görüşler

Maliye politikasında sürdürülebilirlik konusundaki görüşler birinci dönem, ikinci dönem ve üçüncü dönem olmak üzere ayrımlanarak ele alınabilir: Birinci dönem, erken dönem olarak ifade edilen Keynes öncesi dönemi kapsar. İkinci dönem; 1930-1940' lı yılları, yani, Keynesyen teorinin geçerli olduğu dönemdir, üçüncü dönem ise; maliye politikasının sürdürülebilirliğini temel alan modern dönem olarak ifade edilir.

1.3.1. Keynes Öncesi Dönem

Maliye politikasında sürdürülebilirlik, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra sıklıkla araştırma konusu olmasına karşın, kamu borcunun etkileri ve özellikle artan borç yüküyle ilgilisi açısından yeni bir alan olarak değerlendirilmemektedir. Örneğin; 1776 Amerikan Devrimi sırasında İngiltere' de vergi gelirlerinin %70' inin kamu borç faizi ödemesine ayrıldığı, ayrıca Fransa' da kamu borçlarındaki artışın 1789 Fransız Devrimi' ne yol açan nedenlerden olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, Klasik iktisat ekonomistlerinin (Hume, Smith, Ricardo ve Mill) enflasyona veya iflasa neden olabileceği için borçlanmaya karşı oldukları ve küçük devletten yana bir görüş benimsedikleri görülür⁵¹. Devletin sadece olağanüstü durumlarda borçlanmaya gidebileceğini aksi halde ise gelecek nesillere bir yük olarak yansıtacağını, alınan borcun ödeme aşamasında faiz ve masraflarla daha yüksek

⁵⁰ O'CONNELL ve ZELDES (1988), a.g.e., s. 431-450.

⁵¹ Philippe BURGER (2003), Sustainable Fiscal Policy and Economic Stability (Theory and Practice), Edward Elgar Publishing, U.K , s.21-22.

miktarlara ulaşacağını düşündükleri görülmektedir⁵².

Klasik Teori' de, devlet muhasebesi ile bir kişi ya da özel firmanın muhasebesi arasında önemli bir farkın olmadığı ifade edilir. Borçlanma, borç alana ödemeleri erteleme imkanı veren bir gelir arttırma aracıdır. Ayrıca, gelir akımları gerektiren harcamaları düzenleme aracıdır; aslında, borçlanma, zamanlar arası yapılan alışverişlere olanak verir. Borçlanmaya, yalnızca tekrarlanmayan ya da olağanüstü talepler veya geçici olması beklenen kamu harcamasına ilişkin gereksinimlerin karşılanması için başvurulabilir. Geleneksel olarak, bu tür talepler savaş dönemlerindeki önceliklerle ilgilidir, acil harcama talepleri sona erdiği zaman biriken borçların kapatılması gerekir. Borçlanmaya başvurmak için olağanüstü harcama yapılabilecek başka durumlar ise; klasik normlar altında ve sınırlar dahilinde, üretken sermaye projelerini finanse etmek, özel firmalarla benzer şekilde sermaye yatırımları yapmak olarak sıralanmıştır. Ancak, sermaye harcamasının finansmanı borçlanma ile yapıldığı durumlarda, söz konusu yatırımdan gelir elde edildiği zamana denk düşen borç ödemelerini garanti eden borç erteleme planının uygulamaya konması gerekmektedir⁵³.

Adam Smith' e göre, devletler savaşın finansmanı için borçlanmaktansa vergileri kullanmalıdırlar. Çünkü, kamu borcu, sermayenin yeniden şekillenmesini önlemektedir. İç borç faiz ödemesi, borç yükü hakkında tam bilgi vermeyecektir. Faiz, önceki nesilden sonraki nesle doğru bir transferi ifade eder. Toprak ve sermaye sahipleri yetersiz ise, sermaye stoğunun giderek azalması veya göç oranında artış yaşanması sonucu ile karşılaşılabilir⁵⁴. Kısaca, kamusal borçların asıl yükü, borcun yaratıldığı cari dönemde doğsa da, gelecek nesillere de ikincil bir yükün aktarılması sonucu doğacaktır⁵⁵.

⁵² Murat ŞEKER (2006), "Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri", **Sosyoekonomi Dergisi**, sayı 1, s. 73-92.

⁵³ BUCHANAN, a.g.e., s.1044-1047.

⁵⁴ BURGER (2003), a.g.e.,s.21.

⁵⁵ Charles. K. ROWLEY (1986), "Classical Political Economy and the Debt Issue" J. M Buchanan (et al.): **Deficits**, s.49-74., ayrıca bkz. www.turanyay.org, "Ricardocu Denklik Teoremi".

Ricardo' ya göre de kamu borç yükü kavramı, borçlanıldığında sermaye birikiminin azalması anlamını taşımaktadır. Çünkü, toplam gelir bundan etkilenmeyecektir, faiz ödemeleri ve iç borç geri ödemeleri borç yükü hakkında bilgi verici değildir. Ayrıca, ağır borç yükü nedeniyle vergiler artacak, mükellefler vergiden kaçınmak için göç etmek durumunda kalabileceklerdir. Modern görüşün önde gelen iktisatçılarından da, Ricardo'nun, borçların azaltılması gerektiği konusundaki fikrine katıldıkları görülmektedir. Mill' in de kamu borcundan yana olmadığı ifade edilebilir. Ancak, bakış açısının, Hume, Smith ve Ricardo' dan daha farklı nitelikte olduğu düşünülmektedir. Mill, uygun koşullarda kamu borçlanmasının gerekliliğini savunmuştur. Mill' in görüşüne göre, menkul kıymet talebinin söz konusu olduğu dönemlerde devletin menkul kıymet arzemesi tasarrufları etkilemeyecektir. Diğer bir ifade ile, yeterli sermaye birikiminin var olduğu ekonomilerde, verimsiz sermaye kullanımının söz konusu olduğu durumlarda, tasarrufların menkul kıymetlere yönelmesi işsizliğe neden olmayacaktır. Ancak, menkul kıymet arzının, verimli bir şekilde kullanılacak tasarrufların yönünü değiştirebileceği ve ekonomiye bir yük getirebileceği de vurgulanmaktadır. Klasik iktisatçılar arasında Malthus' un görüşlerinin ise farklılaştığı ifade edilmektedir. Malthus, aşırı üretimin, tasarruf fazlasına nasıl neden olduğunu araştırmış ve talep kısıtlılığını açıklamış bir ekonomist olarak tanınmıştır. Malthus' un, bir piyasadaki aşırı arzın diğer bir piyasadaki aşırı taleple dengeleneceğini açıklayan Ricardo' ya karşı çıktığı görülmektedir. Bunun nedenini ise, toplam arzın, toplam talebe eşit olması gerektiği şeklinde ifade etmektedir. Malthus, aşırı kamu borçlanmasına karşı da dikkatli olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü, borç faizinin finansmanı için vergilemeye gidilmesi, üretimi olumsuz etkileyebilecektir, ayrıca bu şekilde bir vergileme, psikolojik bir baskıyı da beraberinde taşıyabilecektir. Borçlar, refah sağlayıcı etki yaratabilir, ancak, ilerleyen dönemlerde derece derece istenilen düzeye indirilmesi gereği kaçınılmazdır⁵⁶.

⁵⁶ BURGER (2003), a.g.e.,s.22-23.

İncelenen Keynes öncesi dönem boyunca, kamu borçlanmasının sadece zorunlu hallerde başvurulması gereken bir çözüm olarak değerlendirildiği söylenebilir. Klasik teorinin geçerliliği, ekonomik müdahalelerin en düşük seviyede olmasını gerekli kılmıştır. Ancak sonraki yıllarda ekonomik bunalımın ortaya çıkması sonucu harcama ve gelir politikalarında değişimlerin yaşandığı, dolayısıyla borçlanma politikalarında da gelişimlerin gözlemlendiği bir dönem olarak değerlendirilebilir.

1.3.2. Keynes Sonrası Kamu Borcu Konusunda Değişim (1930-1940 Dönemi)

Klasik yaklaşımın, kamu borcu ve maliye politikaları hakkındaki görüşlerine değinildikten sonra, Keynesyen yaklaşımla beraber kamu borcu alanında gelişim gösteren literatür bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

“Hazineci yaklaşım” olarak bilinen bu dönem yaklaşımının, 1929 Bunalımı’ndan sonra ortaya çıktığı görülmektedir. Söz konusu görüşün, İngiliz Hazinesi tarafından, bütçe dengesi kuralı gerekçesiyle biçimlendirildiği ve işsizliğin artmasıyla yaşanan durgunluğa karşı eleştirilerin çoğalması sonucunda geliştirildiği ifade edilebilir⁵⁷. Depresyonun başlamasıyla birlikte, bütçe açıklarını temel alan Keynesyen teori uygulamaya konulmuş ve birkaç başarılı dönem geçirilmiştir, ancak borçların artması sorunuyla tekrar karşı karşıya kalındığı görülmüştür. II. Dünya Savaşı’yla beraber Kamu Borcu/Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) Oranı artış eğilimine girmiş, dolayısıyla, Keynesyen ekonomi uygulaması ve Kamu Borcu/GSMH Oranı’nın büyük olması, açıklar, borçlar ve mali sürdürülebilirlik açılarından yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Lerner (1948, 1951, 1961), Kalecki (1944), Hansen (1947), Schumacher (1944) ve Domar (1944) söz konusu yaklaşımın temsilcileri olarak kabul edilmektedir.

⁵⁷ J. Bradford DELONG (2009), “The Modern Revival of the “Treasury View”, NBER, files.posterous.com, Erişim Tarihi: 02/05/2009, s. 2-3.

Literatürdeki yorumlar incelendiğinde, söz konusu bakış açısının, Keynesyen teorideki, çarpan etkisi temelli bir düşünce olarak değerlendirildiği görülmektedir⁵⁸.

Schumacher' e göre ise, bütçe açığı sadece tasarruflarla kapatılabilir. Keynes' in 1930 yılında savunduğu teze göre, aşırı tasarruf, yatırımı uyaracaktır. Ancak, tam istihdam düzeyinin altında yatırım olduğunda atıl kalan tasarruftan söz edilir. Bu yüzden, bütçe açığı boşa kalan tasarruflar tarafından kapatılabilir. Merkez Bankası, faiz oranını yükseltmek için para arzını yeterli düzeyde tutarsa, kamunun borçlanmaya gereksiniminin kalmayacağı söylenebilecektir. Lerner' in görüşü de Kalecki ve Schumacher' in görüşlerine benzemektedir. Lerner iç borçların büyüklüğüyle ilgilenmiş ve iç borçların geri ödemesini, borcun kendi kendine ödenmesine benzetmiştir. Özellikle mali sürdürülebilirlik tartışmasıyla ilgili olarak Lerner, "Fonksiyonel Maliye" politikasının kamu borcundaki artışı doğal olarak sınırladığını ve ekonomi tam istihdama ulaştığında mali uyarıcıya gereğin kalmayacağını vurgulamıştır. Bu yüzden, ilave borçlanmaya da gerek kalmayacaktır⁵⁹.

"Fonksiyonel Maliye*" görüşüne göre, tam istihdama ulaşmak için açık finansman yönteminin kullanılması önerilir. Lerner' in çalışmasında, mali iradenin, para ve maliye politikaları kararlarını alırken dikkat etmeleri gereken üç kural ortaya koyduğu görülür⁶⁰:

⁵⁸ Alberto CHILOSI (2003), "Kalecki's Theory Of Income Determination: A Reconstruction and an Assessment", <http://papers.ssm.com>, Erişim Tarihi:10/10/2006., s. 5-6.

⁵⁹ BURGER (2003),a.g.e., s.24-25.

* Lerner ve Hansen, Klasik iktisatçıların "tarafsız maliye" adını verdikleri anlayışın yanlış olduğunu ve mali araçların (harcama, vergileme, borçlanma, bütçe vs.) fonksiyonel bir şekilde kullanılarak ekonomik sorunların (düşük tüketim, işsizlik, yoksulluk, enflasyon, deflasyon vs.) çözümlenebileceği iddiasında bulunmaktadır. Bu iki iktisatçı, ekonomide ortaya çıkabilecek her türlü sorunun çözümlenmesinde mali araçların son derece etkili olduğu görüşünü savunurlar. Onlara göre devletin harcamaları arttırmasının ve artan harcamaların finansmanının vergiler ve vergi dışı kaynaklarla (borçlanma ve emisyon) karşılanmasının hiçbir sakıncası yoktur (Bkz; Coşkun C. Aktan, "Lord Keynes, Keynesyenler ve Fonksiyonalistler", Yeni Türkiye Dergisi, 2002-1, s. 8.).

⁶⁰ Abba LERNER (1951), Economics and Employment. New York McGraw-Hill' den aktaran; Charles K. ROWLEY, William F. SHUGHART II, Robert TOLLISON (2002), **The Economics of Budget Deficits**, Volume I, Edward Elgar Publishing, inc., s. 26-27.

- Cari fiyat seviyesinde toplam talep dengesini koruyabilmek için, çıktıyı satın alacak düzeyde harcamalar ve vergiler ayarlanmalıdır.
- Borçlanılabilmeli ve borç geri ödenebilmeli, böylece faiz oranları düzenlenebilmelidir. Ayrıca, borçlanmaktansa emisyonla başvurulabilir.
- Para hacminde değişiklik yapılarak fonksiyonel maliyenin amaçları arasında uyum sağlanmalıdır.

Hansen de söz konusu tartışmaya katılmıştır. Hansen' nin ifadesine göre; modern sürdürülebilirlik teorisinin temeli, kamu borcu - milli gelir ilişkisinde düşünülmelidir. Kamu borcunun sınırları belirlenirken, gelir dağılımı, fiyat enflasyonu ve ülkenin vergi kapasitesinin dikkate alınması gerekmektedir⁶¹. Vergiler, faiz ödemelerini karşılayamadığında, faiz, yeni borçla finanse edilecektir. Fakat, ekonomiye müdahalenin de sınırlı olduğunu vurgulayarak, bütçe açıklarının, üretimi olumsuz etkileyeceğini ve enflasyona neden olacağını savunmaktadır. Sonuç olarak, birincil fazla verilmesi gerektiğini ifade etmekte ve aslında bir sonraki dönem ekonomistlerinin temsilcisi olarak da kabul edilmektedir⁶².

Aynı dönem ekonomistleri arasında yer alan Domar' ın mali sürdürülebilirlik analizi ise, matematiksel uygulamaları içerdiğinden farklı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Kalecki, Hansen ve Lerner' in konuyu düşünsel ele almalarının tersine, Domar, mali sürdürülebilirlik kararında, çeşitli veriler arasındaki teknik ilişkiyi açık bir şekilde gösterme yoluna gitmiştir. Ona göre, vergilerin artırılması veya harcamaların kısılması yoluyla kamu borcunun azaltılması yerine, ekonomiyi canlandıracak, daha fazla bütçe açığı verilmelidir. Dolayısıyla, ne kadar fazla açık verilirse o kadar ekonomik büyüme sağlanarak, yıllık borç servisi için de yeterli vergi geliri elde edilebilecektir. Bütçe açığı artışının, toplam borç servisi için yeterli olmaması durumunda verginin ortaya çıkması durumunu bir problem olarak değerlendirmiştir. Çünkü, böyle bir konjonktür milli gelir artışını olumsuz yönde etkileyecektir. Domar, Keynesyen çarpandan dolayı, kamu açıklarının ekonomik

⁶¹Jesse BURKHEAD (1954), "The Balanced Budget", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol.68, No:2, May, s. 191-216.

⁶²BURGER (2003),a.g.e., s.26-27.

büyüme üzerinde etkisinin olacağını savunmaktadır. Bu konuda Lerner ile aynı görüşü paylaşarak; kamu borç yükünün artırılması ve ekonomik büyümenin sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Çarpan mekanizmasının yeterli düzeyde uygulanması sonucu, Kamu Borcu/GSMH Oranı' nda bir artışın yaşanmayacağını ifade eder. Bunun ön koşulu ise; mali uyarıcı, reel ekonomik büyüme oranını reel faiz oranının üzerinde arttırmalıdır. Kamu borç faizini karşılamak için yüksek vergi oranı uygulanarak vergi yükünün artırılmasına karşı çıktığı ve Keynesyen çarpanı öne sürdüğü ifade edilebilir. Çarpanının büyüklüğüne ise müdahale edilmemelidir. Domar makalesinde⁶³:

“... birçok ekonomist ve dünyada bütün iyi şeylerin önünde engel olan işsizlerin gözünde, kamu borcu ve onun yükü çok büyük ve korkunç gözükür. Önerilen çare, toplam borç miktarının azaltılması veya daha fazla büyümesini engellemektir. Borç korkusu nedeniyle, tüm insanlar ve organizasyonlar, (çalışan, okuyan, makale yazan, tartışan vb.) milli geliri arttırmada başarılı olmanın yollarını bulmak için çabalarının yarısını harcayabilselerdi onların insanlığın refahına, yararına ve borç sorununun çözümüne olan katkıları ölçülemeyecekti...”

İfadeleri ile görüşlerini özetlemiştir. Hansen ve Domar' ın düşünceleri arasında farklılık olduğu görülmektedir. Hansen, bütçe açıklarının enflasyon üzerinde etkisinin olabileceğini düşünürken, Domar' ın sabit bir fiyat düzeyi varsaydığı görülmektedir. Keynesyen görüşe göre, bir ekonomide sadece eksik istihdam durumunda mali uyarıcıya ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Domar ve Lerner' in katkıları, özellikle daha önceki dönemde Malthus' un katkıları, ekonomik davranış üzerinde farklı varsayımların oluşturulabileceğinin ve mali sürdürülebilirlik konusuna çeşitli görüşlerin varolabileceğinin göstergesi olarak kabul edilebilir⁶⁴.

⁶³ Evsey DOMAR (1944), “The “Burden of the Debt” and the National Income”, **The American Economic Review**, Vol. 34, No:4, December, s. 798-827.

⁶⁴ BURGER (2003),a.g.e., s.28.

Yukarıdaki bölümde, Klasik ve Keynesyen yaklaşımlar bağlamında maliye politikasında sürdürülebilirlik teorisinin tarihsel gelişimi incelenmeye çalışılmıştır. Klasiklerin maliye politikası uygulamalarına olan yaklaşımları ile Keynesyen dönem temsilcilerinin yaklaşımlarının farklılaşmakta olduğu ve Keynesyen teoride ekonomiye müdahalenin olağan kabul edildiği söylenebilmektedir. Sonraki bölümde, maliye politikası sürdürülebilirlik teorisinin 1940 yılından günümüze gelişimi hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

1.3.3. Modern Dönem: Klasik Etik Anlayışına Dönüş

Keynes ve sonraki yıllarda literatüre giren gelişmeleri takip eden otuz yıl boyunca mali sürdürülebilirliğin araştırma konusu yapılmadığı söylenebilir. Çünkü bu yıllarda, ekonomik performansın güçlü olduğu ve Domar' ın görüşünün kanıtlanmış gibi görünmesi söz konusudur. Bu dönem boyunca reel faiz oranının, reel ekonomik büyüme oranını aşmadığı, dolayısıyla bütçe açığının, Kamu Borcu/GSMH oranında bir artışa neden olmaksızın kullanılabilmesinin mümkün olabildiği görülmüştür. Ancak, literatürde, 1980' li yıllar boyunca bir değişim eğilimine girildiği ve Kamu Borcu/GSMH Oranı' nın küresel dalgalanmalardan etkilenmesinin, yorumların farklılaşmasına yol açtığı görülmüştür. Dolayısıyla, ilginin, tekrar maliye politikasının sürdürülebilirliği üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Söz konusu değişimin maliye politikası teorisini dikkate alan, yeni çalışmaların önünü açtığı görülmektedir. Ancak, Modern Teori 1940'lı yılların bakış açısından farklılaşmaktadır⁶⁵.

Domar, reel faiz oranının, reel ekonomik büyüme oranından daha düşük olmasını normal bir durum olarak dikkate alırken, Modern Teori, reel faiz oranının, reel ekonomik büyüme oranını geçmesi durumunu normal ve "tedbirli politika" varsayar. Modern Teori' ye göre, reel faiz oranı reel büyüme oranını aştığında ekonomi dinamik etkin olacağından, yüksek faiz oranları enflasyonu önleyici etkide

⁶⁵ BURGER (2003), a.g.e., s.27-28.

bulunabilecektir. Bu nedenden dolayı, *tedbirli politika* kavramı ortaya koyulmuştur⁶⁶.

Sargent ve Wallence “birkaç nahoş parasalcı aritmetik*” isimli makalelerinde varsaydıkları tedbirli politika anlayışını aşağıdaki ifadelerle belirtmektedirler⁶⁷:

“...faizin reel oranı, ekonominin büyüme oranını aşar. Para artış oranının düşük olması gerektiğini savunanların birçoğu, cari açığın ne kadar büyük olduğuyula ilgilenmez, devam ettirilebilir gözükür, biz de bu nedenle söz konusu varsayımı oluşturduk...”

Varsayımı şu şekilde özetlemek mümkün olabilir: Bonoların faiz oranı, ekonominin büyüme oranından daha büyükse, reel bono stoğu ekonominin büyümesinden daha hızlı artacaktır. Dolayısıyla bu durum sonsuza kadar devam edemez, bunun nedeni, ekonominin göreceli büyüklüğünün bono stoğunun üst sınırını belirlemesidir⁶⁸. Eltis’ in çalışmasında, Sargent ve Wallence tarafından ortaya koyulan görüşün modern ekonomistler arasında yaygın olduğu ifade edilmektedir. Eltis, Domar’ ın sürekli düşük faiz oranı varsayımının gerçek dünyadan sapma gösterdiğini belirtir⁶⁹. Abel ve diğerlerinin de, Eltis ile aynı görüşü paylaştığı ifade edilebilir. Onlara göre, mali sürdürülebilirlikte reel faiz oranı, reel büyüme oranını geçtiğinde bu normal (tedbirli) olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, bütçede, birincil fazla verilmesi de normal kabul edilmektedir⁷⁰.

⁶⁶ BURGER (2003), a.g.e., s.27-28.

* devletin vergiler veya daha fazla borçlanma yoluyla finanse edemeyeceği bir borç ve faiz yükü ile karşı karşıya gelecek olması nedeniyle, sürekli bütçe açıklarının enflasyona neden olmasıdır. Bu durumda devlet ödemelerini yapmak için para basmak zorunda kalacak ve bu para arzı artışı nedeniyle ortaya çıkan enflasyon, söz konusu açıkların borçlanmaya gidilmeden önce para basılarak finanse edilmesi durumunda ortaya çıkacak enflasyondan daha yüksek olacaktır (Bkz; Sargent, T. J. ve Wallace, N. (1981). “Some Unpleasant Monetarist Arithmetic”, Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, Fall, p. 1–17; Oğuzhan SAÇKAN, Genel Fiyat Düzeyinin Belirlenmesinde Para ve Maliye Politikası Dominant Rejimler: Türkiye Örneği, 1988 – 2005, TCMB, Uzmanlık Tezi, Mayıs 2006, s. 8.).

⁶⁷ SARGENT, T. J. ve WALLACE, N. (1981). “Some Unpleasant Monetarist Arithmetic”, **Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review**, Fall, p. 1–17.

⁶⁸ Bennet T. McCALLUM (1984), “Are Bond-Financed Deficits Inflationary? A Ricardian Analysis”, **The Journal of Political Economy**, Vol. 92, N. 1, February, s. 123-135.

⁶⁹ Walter ELTIS (1998), “Debt and Deficits and Default”, In Maloney, J.(ed), **Debt and Deficits: An Historical Perspective 14(3)**, s. 57-74.’ den aktaran; Burger, a.g.e., s. 28-29.

⁷⁰ Andrew B. ABEL, N. Gregory MANKIOW, Lawrence H. SUMMERS, Richard 3. Zeckhauser (1989), “Assessing Dynamic Efficiency: Theory and Evidence”, **Review of Economic Studies 56**, s.1-20.

Modern Teori' nin ortaya çıkması ve bunun borç vericiler üzerindeki etkisi sebebiyle bütçe açığının büyüklüğü ve kamu borcu, kredilerin değerlemesinde farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Bütçe açığı ve kamu borcunun büyüklüğü, bir ülkenin kredi notunu düşüren unsurlar olarak görülmektedir. Dolayısıyla, uluslararası kredi piyasalarına olan ödemelerin faiz oranlarını da yükseltebilir. Modern Teori ekonomistlerinin, enflasyondan korunmak için, gelir çarpanı çok küçük oluncaya kadar, bütçe fazlasını öneren Hansen ile aynı fikirde oldukları fakat, çarpan mekanizmasına bağlı olarak kamu borç yükü sayesinde ekonominin büyüyebileceğini savunan Domar ve Lerner' in görüşlerini ise reddettikleri ifade edilmektedir. Modern Teori temsilcisi olan ekonomistlerin, kamu borcuyla ekonominin büyütülememesi durumunda, sürdürülebilir bir maliye politikası için politika kararlarının ne kadarının kanunla garanti altına alması gerektiğini de sorguladıkları görülmektedir. Modern Teori ekonomistlerine göre, Borç/GSMH Oranı artan oranlı olarak bir yükseliş eğilimindeyse, maliye politikası sürdürülemezdir. Sürdürülememenin nedeni, harcama ve gelirlerin bileşimi değil, bunların seviye farklılıkları olması olarak açıklanır. Böylece, Blanchard (1993), Buti (1990), Delarosiére (1986), Chouraqui ve diğerleri (1986), borcun sürdürülebilmesi için bir yöntem olan vergilerin artırılması yolunu kabul etmemektedirler. Politikanın, Ricardo orjinli izler taşıdığı görülmektedir⁷¹.

Blanchard gibi, Hopkin ve Reddaway de, harcamaların ve vergilerin ıslahının gerekliliğini vurgulamışlardır. Hallet ve McAdam ise, harcama ve vergilerde ayarlamamanın önemi üzerinde durmuşlar ve Borç/GSMH Oranı' nın paydasındaki GSMH' da bir düşüşü engellemek için vergi reformunun ilave bir ön koşul olduğunu savunmuşlardır⁷².

⁷¹ BURGER, a.g.e., s. 28-29

⁷² Oliver BLANCHARD(1993), Suggestions for a New Set of Fiscal Indicators, In Verbon H.A.A.&Van Winden, F.A.A.M. (eds), **The Political economy of Government Dept**, 307-25, Marco Buti (1990), Monetary and Fiscal Rules for Public Dept Sustainability, **Economic Papers**, Internal Paper no: 84, Jacque Delarosiére (1986), "The Growth of Public Dept and the need for Fiscal Dicipline", In Herber, B.P., **Public Finance and Public Dept**, 15-28, Jean Claude Chouraqui, B. Jones, R.B., "Public Dept in the Medium-term context and its Implications for Fiscal Policy", **OECD Working Paper** No: 30' dan aktaran; BURGER (2003), a.g.e., s.29.

Modern Teori' nin temsilcilerinden Horne' a göre ise, mali sürdürülebilirlik ile kamunun ödeme gücü arasında farklılık vardır. Mali iradenin izlediği politika, Borç/GSMH Oranı' nda bir artışa neden olabilir, ama uzun vadede sürdürülebilirlik yakalanabilecektir. Bununla birlikte, mali irade, gelecekte politikayı değiştirme yetkisine de sahiptir. Dolayısıyla, sürdürülemez bir maliye politikası sonucu iflas edildiği (borcu ödeyememe) durumuna düşüldüğü sonucuna da varılmamalıdır. Fakat, sürdürülemez politika düzenlenip sürdürülebilir hale getirilmezse iflas söz konusu olabilir⁷³.

Kremers' in araştırmasına göre ise, kamu borcu ve faiz ödemeleri GSMH ile eşbütünleşik ise, ödeme gücünün olduğu söylenebilir⁷⁴. Mali iradenin davranışını test eden bir başka istatistiksel yol ise, birincil dengenin eskiye dönüp dönmeyeceği ve özellikle birincil fazlanın, Kamu Borcu/GSMH Oranı' nın artan fonksiyonu olup olmadığına karar vermenin hesaplanmasıdır. Ayrıca, bu durum, geçmişteki ödeme gücünün bir göstergesi olarak da değerlendirilmektedir. Böylece, cari dönemde ödeme gücünün olup olmadığına ve Kamu Borcu/GSMH Oranı artışına rağmen, harcama ve vergilerde bir ayarlama politikasının düzenlenip düzenlenemeyeceği konusunda karar verilmesi için modern analize ihtiyaç duyulmaktadır.

⁷³Jocelyn HORNE (1991), "Indicators of Fiscal Sustainability", IMF Working Paper, No:91/5, s.1-34.

⁷⁴Jeroen KREMERS (1989), "U.S. Federal Indebtedness and the Conduct of Fiscal Policy", **Journal of Monetary Economics**, 23, s. 219-238.

1.4. Maliye Politikalarında Sürdürülebilirliğin Saptanmasına Yönelik Yaklaşımlar

Maliye politikasında sürdürülebilirliğin saptanması için Buiter tarafından net değer yaklaşımı ve Blanchard tarafından vergi açığı ve birincil açık yaklaşımları⁷⁵ geliştirilmiştir. Ayrıca, son yıllarda çeşitli parameterler çerçevesinde yapılan analizler de incelenmiştir.

1.4.1. Buiter' in Net Değer Yaklaşımı

Buiter, sürdürülebilir bir maliye politikasını, kamunun net değeri/çıktı oranını (public sector net worth/output) cari değeriyle koruyabilen bir politika olarak ifade etmektedir. Ona göre sürdürülebilir açık⁷⁶;

$$F = R(S - W) \quad (5)$$

olarak yazılabilecektir. Formülde “*F*”, reel sonsuz denklik ya da hesaplanan (ex-ante) bütçede yıllık sapma değerini, “*S*”, harcama planlarının bugünkü değerini, “*W*”, net değeri, “*R*” reel faiz oranını ifade etmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir açık oranı, aynı zamanda çıktının (milli gelir) yönünü de açıklamaktadır. Söz konusu hesaplanmış (ex-ante) açıklar somut hale dönüştürülürken (ex-post), ödemede başarılı olmak için, harcamalarla, senyorejla destekleyici düzenlemeler yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Buiter, kamunun net değerini (net worth, net varlık) de aşağıdaki şekilde ifade etmektedir⁷⁷:

⁷⁵ CHALK ve HEMMING (2000), a.g.e., s. 7-9.

⁷⁶ Willem H. BUITER, Torsten PERSSON, Patrick MINFORD (1985), “A Guide to Public Sector Debt and Deficits”, Economic Policy, Nov., s.13-79.

⁷⁷ BUITER, PERSSON, MINFORD (1985), a.g.e., s.13-79.

Tablo 1: Kamu Sektörünün Net Değeri

Ayrıntılı Cari Harcama Programının Gelir Akımının Bugünkü Değeri	=	<table border="1"><tr><td>Kamu Varlıkları</td></tr><tr><td>- Kamu Borcu</td></tr><tr><td>+ Vergilerin Bugünkü Değeri</td></tr><tr><td>+Senyorajın Bugünkü Değeri</td></tr><tr><td>+Kamunun Sermaye Birikimi</td></tr></table>	Kamu Varlıkları	- Kamu Borcu	+ Vergilerin Bugünkü Değeri	+Senyorajın Bugünkü Değeri	+Kamunun Sermaye Birikimi	= Net Değer
Kamu Varlıkları								
- Kamu Borcu								
+ Vergilerin Bugünkü Değeri								
+Senyorajın Bugünkü Değeri								
+Kamunun Sermaye Birikimi								

Kaynak: Buiter vd. (1985), a.g.e., s.31.

Kamu açıklarını ölçmede iki ayrı yöntem belirlenmiştir: Birincisi; “ F^W ”, açığın sabit net değeri (constant net worth deficit), ikincisi; “ F^P ”, sürekli gelir açığıdır (permanent income deficit). Kamu sektörünün tüketim harcamalarının cari seviyesi, net değer sabitse (ex-ante) sürdürülebilir olarak değerlendirilebilir. Bu durum, reel kamu sektörü tüketim harcamasının, cari beklenen reel gelir oranı ile kamu sektörü net değerinin çarpımına eşit olması durumunda gerçekleşecektir. Dolayısıyla, açığın sabit net değeri⁷⁸;

$$F^W = c^G - rW \quad (6)$$

olarak formüleleştirilebilecektir. Burada “ c^G ”, cari harcamaları ifade etmektedir.

Kamu sektörünün tüketim düzeyinin sabit net değerle uyumu tahmin edilen dalgalanmalara (kısa dönem reel faiz değişimleri gibi) bağlıdır. Mümkün olan en yüksek tüketim seviyesi “ RW ” ile ifade edilebilir. Daha açık bir ifade ile net değer “ W ” ile uzun dönem faiz oranının çarpımıdır. Sürekli gelir açığı “ F^P ” ise aşağıdaki şekilde gösterilir⁷⁹:

⁷⁸ BUITER, PERSSON, MINFORD (1985), a.g.e., s.13-79.

⁷⁹ BUITER, PERSSON, MINFORD (1985), a.g.e., s.13-79.

$$F^P = c^G - RW \quad (7)$$

Her iki sürekli açık (permanent deficits) yaklaşımının, harcama ve gelir dalgalanmalarından kaynaklanan istikrarsızlığın boyutunu ölçtüğü ifade edilmektedir. Dolayısıyla, mali iradenin, mali ve parasal planlarında uzun dönemli sürdürülebilirlik sağlanabilecektir. Buitter, sürdürülebilir (permanent) birincil açık “ \bar{d} ” için de aşağıdaki koşulun sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır⁸⁰:

$$\bar{d} = (r_t - n_t)w_t \quad (8)$$

“ r ”, reel faiz oranını, “ n ”, reel büyüme oranını, “ w ”, Net Değer/GSMH ifade etmektedir. Dolayısıyla, sürdürülebilirlik göstergesi şu şekilde gösterilir⁸¹:

$$\bar{d} - d_t = (r_t - n_t)w_t - d_t \quad (9)$$

$d_t = \frac{D_t}{Y_t}$, dir. Daha açık bir ifade ile, birincil açığın GSMH’ ya oranını göstermektedir. $w_t = \frac{W_t}{Y_t}$, dir ve Net Değer’ in GSMH’ ya oranını ifade etmektedir⁸².

Sürdürülebilir birincil açık ile cari birincil açık arasındaki fark maliye politikasının sürdürülebilirliği hakkında bilgi verici kabul edilmektedir. Eşitliğin negatif bir değer alması, cari birincil açığın, net değer oranını stabilize etmek için çok büyük olduğu anlamına gelmektedir⁸³. Dolayısıyla, maliye politikası sürdürülemez olarak değerlendirilmektedir.

Buitter’in ortaya koyduğu göstergede kamunun net değerinin büyüklüğünü tam olarak saptamanın zor olduğundan söz edilmektedir. Dolayısıyla, sürdürülebilir cari borç oranı için politika değişikliklerinin gerekliliğini ortaya koyan Blanchard’ ın iki gösterge geliştirdiği görülmektedir.

⁸⁰ BUITER, PERSSON, MINFORD (1985), a.g.e., s.13-79.

⁸¹ BUITER, PERSSON, MINFORD (1985), a.g.e., s.13-79.

⁸² BUITER, PERSSON, MINFORD (1985), a.g.e., s.13-79.

⁸³ CHALK ve HEMMING (2000), a.g.e., s. 7-9.

1.4.2. Blanchard' ın Vergi Açığı ve Birincil Açık Yaklaşımları

Blanchard, sürdürülebilir vergi oranları ve cari vergi oranları arasındaki farkın $(\bar{t}-t)$ teorik olarak sürdürülebilirlik göstergesi olabileceğini vurgular. Blanchard, vergi açığı (tax gap) ve birincil açık (primary gap) olmak üzere iki modelden söz etmektedir⁸⁴.

1.4.2.1. Vergi Açığı Yaklaşımı

Blanchard, borç oranını stabilize etmek için sürdürülebilir vergi açığı yaklaşımını öne sürmektedir. Ona göre sürdürülebilir vergi oranı aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir⁸⁵:

$$\bar{t} = g_t - (n_t - r_t)b_t \quad (10)$$

Burada “ g_t ”, faiz dışı harcamaların GSMH’ ya oranıdır. “ b_t ”, ise, kamu borcunun GSMH’ ya oranını göstermektedir. Blanchard, borç oranını stabilize etmek için gerekli olan, sürekli verginin GSMH’ ya oranına dayanan vergi açığı göstergesini önermektedir. Dolayısıyla vergi açığı göstergesi⁸⁶:

$$t_t - \bar{t} = t_t + (n_t - r_t)b_t - g_t \quad (11)$$

Vergi açığı göstergesinin negatif bir değer alması, cari vergi oranlarının, borç oranını stabilize etmek için çok düşük olduğu anlamına gelmektedir.

⁸⁴ Oliver Jean BLANCHARD (1990), “Suggestions for a New Set of Fiscal Indicators”, **OECD Working Papers**, No:79, April, s.1-34.

⁸⁵ BLANCHARD (1990), a.g.e., s.1-34.

⁸⁶ BLANCHARD (1990), a.g.e., s.1-34.

1.4.2.2. Birincil Açık Yaklaşımı

Birincil açık göstergesi ise, borç oranını stabilize etmek için sürdürülebilir birincil açığa (permanent primary deficit) dayalı bir göstergedir. Sürdürülebilir birincil açık⁸⁷:

$$\bar{d} = (n_t - r_t)b_t \quad (12)$$

$b_t = \frac{B_t}{Y_t}$ 'dir. Daha açık bir ifade ile borcun çıktıya (GSMH) oranını göstermektedir. Birincil açık göstergesi ise⁸⁸:

$$\bar{d} - d_t = (n_t - r_t)b_t - d_t \quad (13)$$

Şeklinde formüleleştirilmiştir. Bu söz konusu eşitliğin negatif bir değer alması, borç oranını stabilize etmek için cari birincil açığın çok büyük olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda maliye politikası sürdürülemez olarak yorumlanmaktadır⁸⁹.

Vergi açığı ve birincil açık göstergelerinin birbirlerine benzediği, fakat vurgularının farklılaştığı ifade edilebilecektir. Birincil açık göstergesi, borcun sürdürülebilirliği için birincil açığın azaltılması gerektiğini belirtirken, vergi açığı göstergesi, borcun sürdürülebilirliği için vergi oranında artışın gerekliliğini vurgulamaktadır.

1.4.3. Diğer Yaklaşımlar

Yukarıda değinilen sürdürülebilirliği belirlemeye yönelik hesaplamaların genel olarak kabul edildiği görülmektedir. Ancak, yapılan araştırmalar incelendiğinde, Bagnai' nin yapmış olduğu araştırma dikkati çekmektedir. Söz konusu çalışmada, ele alınan Avrupa Birliği* ülkelerinde sürdürülebilirlik ölçülmez.

⁸⁷ BLANCHARD (1990), a.g.e., s.1-34.

⁸⁸ BLANCHARD (1990), a.g.e., s.1-34.

⁸⁹ BLANCHARD (1990), a.g.e., s.1-34.

* Belçika, Almanya, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Hollanda, Portekiz ve Avrupa Birliği.

Ayrıca, analiz ödeme gücü (solvency-ödeyebilme) yaklaşımı olarak da değerlendirilmez. Analizde, ekonomik parametreler açısından sürdürülebilirlik tartışması yapıldığı ifade edilebilir. Söz konusu parametreler Neoklasik yaklaşım ve Keynesyen yaklaşımlar çerçevesinde belirlenmiştir.

Neoklasik analiz, Diamond' un nesillerarası örtüşüm (overlapping) modelinden türemiş ve Zee tarafından uygulanmıştır. Zee' nin analizinde kullandığı parametreler; yatırımların faiz esnekliği, sermaye/çıktı oranı, ekonominin reel büyüme oranı, gayri safi gelir, tasarruf ve vergi oranı olarak ifade edilmektedir.

Keynesyen analiz ise, Buiter ve Tobin' nin 1976 yılındaki dinamik Keynesyen modeli bağlamında Bagnai tarafından geliştirilmiştir⁹⁰. Bagnai' nin kullandığı sürdürülebilirlik parametreleri ise, sermaye gelirinin toplam gelir içindeki payı, gayri safi gelir, vergi oranı, para talebinin net faiz esnekliği, servet/çıktıdır. İki analiz yönteminde de kullanılan ortak parametreler gayri safi gelir ve vergi oranıdır. Toplam dokuz parametreden yatırımlar ve para talebi esnekliği verilerini elde etmek için ekonometrik bazı analizler yapılması önerilmektedir. Ancak diğer parametrelerin yayınlanan ulusal istatistiklerden edinilebileceği ifade edilmektedir⁹¹.

Sonuç olarak Bagnai' nin Neoklasik ardışık nesiller modeli ve dinamik Keynesyen model' in göstergeleri (parametreleri) ile otuz yıllık veri aralığını kullanarak yapmış olduğu analizinde, Neoklasik sürdürülebilirlik parametrelerinin Keynesyen parametrelere kıyasla daha olumsuz sonuçlar verdiği ifade edilmektedir. Bagnai' nin analizinin sonuçları, ülke bazında değerlendirilecek olursa, Belçika, İspanya ve Hollanda' nın hem Keynesyen hem de Neoklasik kriter çerçevesinde kamu borcunu sürdürmez konumda olduğu ifade edilmiştir. Buna karşın, İrlanda Keynesyen yaklaşıma göre kamu borcunu sürdürmez, diğer yaklaşıma göre ise sürdürülebilir olarak değerlendirilmiştir. Almanya, Fransa, İtalya

⁹⁰ Alberto BAGNAI (2004), "Keynesian and Neoclassical Fiscal Sustainability Indicators, with Applications to EMU Member Countries", Università Delgi Studi Di Roma "La Sapienza" Dipartimento Di Economia Publica, Working Paper No: 75, Dec., s. 1-30 (bkz.; James TOBIN and Willem H. BUİTER (1976), "Long-Run Effects of Fiscal and Monetary Policy on Aggregate Demand," Ch. IV in **Monetarism: Studies in Monetary Economics**, North-Holland, s. 274-336.).

⁹¹ BAGNAI (2004), a.g.e., s. 1-30.

ve Avrupa Birliği' nin Neoklasik parametreler açısından kamu borcunu sürdüremeyeceği fakat Keynesyen parametreler dikkate alındığında tam tersi bir durumun söz konusu olduğu dikkati ekmektedir⁹².

Özetle, maliye politikasında sürdürülebilirliği saptamaya yönelik göstergeler Buitter ve Blanchard' ın ne sürdüğü yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ancak, son yıllarda, Zee ve Bagnai' nin farklı parametreler bağlamında ele aldıkları sürdürülebilirlik analizi de literatürde yer almaktadır.

1.5. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Yorum Yöntemi: Ricardocu Denklik Teoremi

“Ricardocu Denklik Teoremi, James Buchanan tarafından 1976 yılında literatüre kazandırılmış bir yaklaşım olarak bilinmektedir. Daha sonra, 1977 yılında Gerald O'Driscoll, Ricardo' nun çalışmasının kısıtlarını belgelemiştir. Bazı ekonomistler, denkliği Ricardocu olmayan olarak değerlendirmişlerdir. Fakat, teorinin ilk kez David Ricardo tarafından telaffuz edildiği bilinir. Dolayısıyla, Baro' ya göre, teorinin varsayımlarında bazı şüpheler olsa da denklik teoremi Ricardo' ya atfedilmiřtir⁹³.

Ricardo' nun Denklik Teoremi' ne ilişkin ilk görüşü “Politik İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri” adlı eserinde yer alır. Çalışmada, teoremi açıklamak için aşağıdaki ifadeleri kullanmıřtır⁹⁴:

⁹² BAGNAI (2004), a.g.e., s. 1-30.

⁹³ Robert J. BARRO (1989), “The Ricardian Approach to Budget Deficits”, **Journal of Economic Perspectives**, vol. 3, N. 2, spring, s. 37-54.

⁹⁴ BARRO (1989), a.g.e., s. 37-54.

“bir yıllık savaş harcamaları için devlet 20 milyon borçlandığında, ulusun üretken sermayesinden 20 milyon çekilmiş demektir. Bu borcun faizini ödemek için yılda 1 milyonluk vergi artışı, yalnızca bu vergiyi ödeyenden devlete borç verene bir transfer demektir. Gerçek harcama, ödenmesi gereken faiz değil, 20 milyondur. Faizin ödenip ödenmemesinden ülke ne zengin ne de fakir olur. Hükümetin vergilerde 20 milyonluk bir düzenleme yapması, vergilerde yılda 1 milyonluk bir artış gerekliliğini ortadan kaldırır.”

Nesillerarası vergi ve borçlanma politikalarının seçimini tartışan Ricardocu Denklik Teoremi'nin uygulanabilirliği için belirli varsayımların geçerli olması beklenir.

1.5.1. Ricardocu Denklik Teoreminin Varsayımları

Ricardo, bireylerin ekonomik anlamda rasyonel olup olmamaları konusuna şüpheci bakar. Ayrıca bireyler sürekli yaşayamayacaklarına inanırlar ve vergi yüklerinin bir bölümünü taşımak zorunda değillerdir. Ricardo'nun, ampirik anlamda teoremin geçerliliği konusunda tereddütlerinin bulunduğu da söylenebilir⁹⁵.

Ricardocu denklik teoreminin temel varsayımları şu şekilde sıralanabilir⁹⁶:

- Nesiller arasında fedakarlık güdüsüne bağlı ilişki söz konusudur,
- Sermaye piyasasında aksaklık yoktur,
- Tüketiciler rasyonel ve ileri görüşlüdür,
- Vergilerin ertelenmesi kaynakların yeniden dağıtımını etkilemez,
- Açıkların kullanılması yeni değer yaratmaz,
- Açıkların finansmanının mali bir enstrüman gibi kullanılması politik sürece bir alternatif değildir,
- Vergiler değiştirilemez.

⁹⁵ Dirk KRUGER (2000), **Lecture Notes for Economics 210: Macroeconomic Theory I**, October, s. 136-137. (ayrıca bkz. www.marsallinside.usc.edu)

⁹⁶ B. Douglas BERNHEIM (1989), “A Neoclassical Perspective on Budget Deficits”, **Journal of Economic Perspective**, Vol. 3, N. 2, Spring, s. 55-72.

Ricardo' nun teorisinin temelinde, savaş harcamalarının hangi finansal araçla karşılanacağı tartışmasının bulunduğu ifade edilebilir⁹⁷. Teoriye göre, borç ile vergi arasındaki seçim ilişkisizdir ve makro ekonomik verilerde değişim yaratmadığı vurgulanmıştır⁹⁸.

Barro 1974 yılında yayınladığı çalışmasında, nesillerarası transferin etkin olması durumunda net servet etkisinin* olmayacağını ve böylece toplam talebin değişmeyeceğini ya da kamu borcundaki marjinal değişikliğin faiz oranını etkilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu sonuç, bugünkü neslin tüketim artışına ya da gelecek nesillerin kendi tüketimlerine denk faydasına bağlı değildir, bugünkü neslin üzerindeki toplam direkt yüke ya da bugünkü nesilden diğer nesillere aktarılan faydaya da dayanmaz. Bugünkü nesiller sürekli yaşayacakmış gibi hareket ettiklerinde, gelecekteki nesillerle aktif bir nesiller arası transfer zinciri kurmuş olacaklardır. Barro çalışmasında, "t" dönemdeki neslin toplam faydasının (V_t), kendi hayatı boyunca yaptığı tüketimin faydasına (C_t) ve çocuklarının sağladığı faydaya (V_{t+1}) bağlı olduğunu ifade etmiştir (β katsayısı nesiller arasındaki bağlantıyı sağlayan fedakarlık güdüsünü temsil etmektedir)⁹⁹:

$$V_t = U(C_t) + \beta U(V_{t+1}) \quad (14)$$

Yukarıdaki denklikte "t" neslindeki bireyin faydası, kendinin ve çocuğunun faydasına bağlı olmakla beraber, kendi soyundan olan t+2, t+3... nesillerinin

⁹⁷ KRUGER (2000), a.g.e., s. 136-137.

⁹⁸ ELMENDORF ve MANKIW (1998), a.g.e., s. 43-44.

* Net servet etkisi varsayımı, veri bir kamu harcamasının vergiler yerine borçlanmayla finanse edilmesi şeklinde tanımlanabilecek genişleyici maliye politikalarının, toplam talep üzerindeki pozitif etkisinin gösterilmesinin temel dayanağını oluşturur. Buna göre, tam istihdam varsayımı altında, devlet borçlarındaki bir artış bireylerin algılanan servetlerinde bir artışa yol açacak, bu kısa dönemde toplam talebin önemli bir ögesi olan tüketimi (ve dolayısıyla istihdamı) arttıracaktır. Ancak uzun dönemde, faiz hadleri yükselerek toplam talebin ikinci önemli ögesi olan özel yatırımları ve sermaye birikimini kısıcaktır (crowding out). Bu varsayım, eksik istihdam durumunda kamusal borçların toplam talep ve istihdam üzerindeki etkisinde de geçerlidir.(bkz. www.turanyay.org).

⁹⁹ Robert J. BARRO (1974), "Are Government Bonds Net Wealth?", **The Journal of Political Economy**, vol. 82, No. 6, s. 1095-1117.

tüketim düzeylerine de bağlıdır¹⁰⁰:

$$V_t = U(C_t) + \beta U(C_{t+1}) + \beta^2 U(C_{t+2}) + \beta^3 U(C_{t+3}) + \dots \quad (15)$$

Barro sonraki yıllarda geliştirdiği çalışmasında ortaya koyduğu teorinin temelinde ise, geniş bir ailesi olan ve süresiz yaşayacağı varsayılan bireyin nesillerarası zinciri sürdüreceğini savunmuştur. Nesillerarası transferlerde önemli olan çok sayıda bireyin fedakarlıkta bulunmasıdır. Ayrıca, transferler ölüm halinde miras olarak gösterilemez. Nesillerarası transferler, hayattaki bireylerin çocuklarına hediye vermeleri ya da çocuklarının eğitimlerine destek olmaları gibi çeşitli şekillerde de kullanılabilir¹⁰¹.

1.5.2. Ricardocu Denklik Teoremine Yönelik Eleştiriler

Ricardocu Denklik Teoreminin geçerliliği yukarıda değinilen varsayımlara bağlıdır. Ayrıca, literatürde teorem konusunda araştırmaların sürdüğü de görülmektedir. Teoreme, olumlu ve olumsuz yönde eleştiri getiren pek çok çalışma bulunmaktadır.

1.5.2.1. Barro' nun Eleştirisi

Ricardocu Denkliğin, gelecek nesillerle ilişkili karar alma isteği olmayanlar tarafından eleştirildiği görülmektedir. Bu konumdaki bireyler, vergiler yerine bütçe açığının tercih edilmesi dolayısıyla refahlarının daha da arttırılması eğilimindedirler. Ancak Barro' ya göre, bütçe açığının kantitatif anlamda tüketim üzerinde etkisi küçük olma eğilimindedir. Örneğin; bir bireyin 30 yıllık ömrü kalmış ve sabit bir tüketimi varsa, kişi başına bir kerelik 100\$' lık bütçe açığı her bir bireyin reel tüketim talebinde, yıllık reel faizin %5 olması koşuluyla, yıl başına 1,50\$' lık bir artışa neden olacaktır. Reel faizin %3 olması durumunda ise 2,10\$' lık bir tüketim

¹⁰⁰ ELMENDORF ve MANKIW (1998), a.g.e., s. 43-44.

¹⁰¹ Robert J. BARRO (1990), **Macroeconomic Policy**, Harward University Press, Cambridge, England, s. 217-218.

talebi artışı ortaya çıkacaktır¹⁰².

1.5.2.2. Kotlikoff ve Summers' in Eleştirisi

Ricardocu Denklik görüşünün en önemli kısıtının nesillerarasındaki bağlantı olması literatürde araştırma konusu olmuştur. Kotlikoff ve Summers' in yapmış oldukları çalışma, nesillerarasındaki transferler konusunda ampirik öneme sahip bir çalışma olarak değerlendirilir. Amerikan ekonomisinin ele alındığı bu çalışmada, ekonomideki servetin büyük bölümünün tüketilmek yerine sonraki nesillere bırakıldığı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, Ricardocu Denklik Teorisi açısından nesiller arası miras zincirinin var olduğu ispatlanmış olmaktadır. Ancak, nesillerarası kaynak transferini sağlayıcı bir bağın olmadığını savunmuşlardır. Nesiller arası miras fedakarlık güdüsüyle maksatlı olarak gerçekleşiyorsa Ricardocu Teori açısından desteklenmektedir. Tersine durumda, kamu borcunun, ekonomi üzerinde reel etkilerinin olduğu söylenebilir. Kotlikoff ve Summers, transferlerin Amerikan ekonomisinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu ispatlamışlardır. Birleşik Devletler' de, nesiller arası transferler, servet (sermaye) birikiminin temel unsuru olarak görülmektedir. 1974 yılında sermaye transferlerini yaklaşık 3 trilyon dolar olarak tahminlemişlerdir. İstikrarlı bir büyüme modelinde, sermaye transferi stoğundaki 1 \$' lık azalma, istikrarlı reel faiz oranının, istikrarlı büyüme oranını aşması durumunda, toplam sermayeyi 1\$' dan daha az azaltabilir. Birleşik Devletler' de 3 trilyon \$' lık sermaye stoğu çıkarılarak, reel faiz ve istikrarlı büyüme oranı tarihsel olarak incelendiğinde, toplam servet yaklaşık 2,1 trilyon \$' a gerilemiştir¹⁰³.

1.5.2.3. Blanchard' in Eleştirisi

Blanchard, yaşamın sonsuz olmamasından yola çıkarak yaptığı araştırmasında, her bireyin öleceğini ve ekonomide aktif bir miras güdüsünün olmadığını vurgular. Her tüketici bir sigorta şirketiyle anlaşma yapar ve şirket

¹⁰² BARRO (1990), a.g.e., s. 217-218.

¹⁰³ Laurence J. KOTLIKOFF ve Lawrence H. SUMMERS (1981), "The Role of Intergenerational Transfers in Aggregate Capital Accumulation", *Journal of Political Economy*, Vol. 89, n. 4, s. 706-732.

onların servetlerini prim toplama yoluyla alır. Blanchard Modelinde, hane halklarının sonraki hane halklarıyla ilişkili olup olmadığı ve tam anlamıyla işleyen sermaye piyasasına sahip olunup olunmadığının öneminin olmadığı ifade edilebilecektir¹⁰⁴.

1.5.2.4. Bernheim ve Bagwell' in Eleştirisi

Bernheim ve Bagwell tarafından farklı bir eleştiri yapıldığı görülür. Onlara göre herkesin birbiriyle bir bağı vardır, ancak, gelirin dağılımında ise bir dengesizlik söz konusudur. Ayrıca, transferlerin tüketim düzeyini de değiştirmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla, geleceğe yönelik tahminlerin muhtemelen yanlış olacağını ifade ederek nesiller arası ilişkiyi kabul etmemektedirler¹⁰⁵.

1.5.2.5. Evas, Daniel ve Smetters'ın Eleştirisi

Nesillerarası fedakarlığın derecesinin de tartışıldığı görülmektedir. Evans (1991) Daniel (1993) ve Smetters (1996)' a göre, nesillerarası fedakarlık ailelere göre farklılık göstermektedir. Durağan olan böylesi bir modelde, faiz oranı, fedakarlık derecesi yüksek olan aileler tarafından belirlenmektedir. Fedakarlık derecesi düşük olan aileler transfer yapmamayı tercih edeceklerdir¹⁰⁶.

Ricardocu Denklik Teorisi literatürde tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak vergilemeye gidilmemesi ile mirasın büyüklüğü açısından birebir bir ilişki eleştirilse de, rasyonel bireylerin Ricardocu Denkliği izlediği ifade edilebilmektedir. Vergi yerine borçlanmaya gidilirse, bireylerin tüketim olanakları artacağından gelecekte daha fazla vergi ödeme durumu ortaya çıkacaktır. Bu durumda yönetim, bireyleri engellemelidir. Bu şekilde gerçekleşen düzenli bir

¹⁰⁴ Oliver J. BLANCHARD (1985), "Dept, Deficits and Finite Horizons", **Journal of Political Economy**, Vol. 93, N. 2, April, s.223-247.

¹⁰⁵ B. Douglas BERNHEIM, Kyle BAGWELL (1986), "Is Everything Neutral?", **NBER Working Paper**, No. 2086, December, s. 1-71.

¹⁰⁶ Paul EVANS (1991), "Is Ricardian Equivalence a Good Approximation?", **Economic Inquiry**, October, s.626-644., Betty C. DANIEL (1993), "Tax Timing and Liquidity Constraints: A Heterogeneous-Agent Model", **Journal of Money, Credit, and Banking**, May, s.176-196., Kent A. SMETTERS (1996), "Ricardian Equivalence: Long-Run Leviathan", Congressional Budget Office, Mimeo' dan aktaran; ELMENDORF ve MANKIOW (1998), a.g.e., s. 47-48.

tüketim ile fayda arttırılabilecektir¹⁰⁷.

1.5.2.6. Strawczynski' nin Eleştirisi

Strawczynski, gelirin ve gönüllü tasarrufların belirsizliği nedeniyle Ricardocu Denkliğin başarısız olabileceğini göstermiştir. Ebeveynler, yoksullukları nedeniyle miras bırakamayabilirler. Dolayısıyla, incelenen dönemde, vergi indirimi yoluyla sağlanan bir transfer gönüllü tasarrufları azaltacak ve tüketimi aşırı bir şekilde arttıracaktır¹⁰⁸.

1.5.2.7. Seigle' in Eleştirisi

Seigle, savunmanın sağlanması konusunda devletin, nesiller arasında aracı gibi hareket etmesi durumunda, Ricardocu Denkliğin geçerliliğini kaybedeceğini vurgulamıştır. Savunma harcamalarını finanse etmek için kamu borcundaki artış, tasarruf artışı ile tam anlamıyla karşılanmayacaktır. Seigle' ye göre hem vergi hem de harcama yapısı birlikte düşünülmelidir¹⁰⁹.

Ricardocu Denkliğe yönelik eleştirel çalışmaların devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla teoremin bilim dünyasında pek çok analizine rastlamak mümkündür. Ricardocu yaklaşımın uygulanan maliye politikalarının değerlendirilmesinde bir yorum yöntemi olarak kullanılabileceği ifade edilebilir.

¹⁰⁷ Roberto RICCIUTI (2003), "Assessing Ricardian Equivalence", **Journal of Economic Surveys**, Vol. 17, N. 1, s. 55-78.

¹⁰⁸ Michel STRAWCZYNSKI (1995), "Income Uncertainty and Ricardian Equivalence", **The American Economic Review**, Vol. 85, No. 4., September, s. 964-967.

¹⁰⁹ Carlos SEIGLE (1998), "Defence Spending in a Neo-Ricardian World", **Economica**, 65, s.193-210.

Tablo 2 . Ricardocu Maliye Politikası Üzerine Ampirik Uygulamalar

Yazar Adı	Kullanılan Veriler	Yöntem	Elde Edilen Sonuçlar
Bohn (1998)	A.B.D. (1916-1995)	VAR	Birincil fazla borç oranını olumlu etkilemiştir.
Cochrange (1999), Woodford (1999)	A.B.D. (1960-1996)	VAR	Bütçe fazlasındaki olumlu değişimler kamu borç stoğunu azaltmıştır.
Debrun ve Wyplosz (1999)	A.B.-12	Tepki Fonksiyonları (reaction functions)	Birincil bütçe fazlası kamu borç seviyesini olumlu etkilemiştir.
Méltiz (2000)	19 OECD ülkesi (1976-1995)	Pooled 2SLS ve 3SLS	Birincil bütçe fazlası kamu borç seviyesini olumlu etkilemiştir.
Creel ve Sterdyniak (2001)	A.B.D., Fransa, Almanya ve İngiltere (1970-1999)	Panel Data ve Tepki fonksiyonları	Kamu borcunun artışı birincil dengeler üzerinde olumlu etki yapmaktadır.
Canzoneri, Cumby ve Diba (2001)	A.B.D. (1951-1995)	VAR	Birincil bütçe fazlasındaki pozitif şoklar kamu borç stoğunun reel değerinde azalmaya neden olmaktadır.
Von Hagen, Hugles Hallet ve Strauch (2001)	20 OECD ülkesi (1973-1998)	3SLS	Mali fazla, borç oranındaki bir artışı olumlu yönde etkileyecektir.
Favero (2002)	Fransa, Almanya, İtalya, İspanya (1960-2000)	SUR	Maliye politikası borç artışını etkilemektedir.
Gali ve Perotti (2003)	A.B.14, Norveç-Japonya, Avustralya, Kanada, A.B.D. (1980-2002)	Panel Estimations	Dönemsel birincil açıklar, borçtaki artışla, azalır.
Favero ve Monacelli (2003)	A.B.D. (1960:4-2000:4)	Markow Switching Rejimi, VAR	1986:3'ten sonra Ricardocu Rejim yönlü bulgular saptanmıştır.
Rocha ve Silva (2004)	Brezilya (1966- 2000)	VAR	Borç, birincil bütçe fazlasını olumsuz etkiler.
Sala (2004)	A.B.D. (1960-2001)	VAR	1960-1979 döneminde Ricardocu olmayan rejim, 1990-2003 döneminde ise Ricardocu rejim saptanmıştır.
EC (2004)	A.B.-11 (1970-2003)	Panel Data, instrumental variables	Birincil ve Dönemsel ayarlanmış birincil dengeler borcu olumlu etkiler.
Ballabriga ve Martinez-Mongary (2005)	14 A.B. ülkesi, A.B.D. ve Japonya (1977-2002)	NLLS	Birincil fazla borcu olumlu etkiler
Bohn (2005)	A.B.D. (1792-2003)	OLS	Birincil fazla ilk (initial, başlangıç) borcu olumlu etkilemektedir.

Kaynak: Afonso (2005), a.g.e., s.10-12.

1.5.3. Ricardocu ve Ricardocu Olmayan Sürdürülebilir Maliye Politikası Yaklaşımları

Maliye politikasının sürdürülebilirliği analizinde iki yaklaşım görülmektedir. Bunlar; Ricardocu maliye politikası (Ricardian Fiscal Policy) ve Ricardocu olmayan maliye politikası (Non-Ricardian Fiscal Policy) olarak ifade edilebilecektir.

Ricardocu maliye politikası, her dönem için bütçenin bugünkü değerinde değişimin olmadığını varsaymaktadır. Başka bir deyişle, borçlanma ile finanse edilen cari vergi indirimi, daha sonraki dönemlerde vergi artışı beklentisini gerektirecektir¹¹⁰.

Literatürde, Ricardocu maliye politikasının “para politikası baskın” bir rejim olarak adlandırıldığı görülür. Çünkü, arz ve talep fiyat seviyesine göre belirlenmektedir. Ricardocu olmayan maliye politikası ise, “maliye politikası baskın” bir rejim olarak değerlendirilir. Ricardocu rejimde, para otoriteleri aktif rol oynamaktadır¹¹¹. Yani, hazine pasif, para otoriteleri ise aktif durumdadır. Aktif maliye politikası uygulama yolu seçildiğinde ise; fiyat istikrarını sağlamak için, bütçe kısıtı içsel olarak ayarlanamayabilir¹¹². Özetle, para politikası baskın rejimde, para politikasını uygulamakla yükümlü otoritenin politikayı bağımsız bir şekilde oluşturduğu rejim, maliye politikası baskın rejimde ise, mali iradenin bütçeyi, cari yılın ve gelecek yılların bütçe açıklarını, dolayısıyla, tahvil/bono satışlarından ve senyoraaj gelirlerinden elde etmesi gereken gelirleri bağımsız bir şekilde belirlediği durum ifade edilir¹¹³.

Ricardocu olmayan rejimlerde, dönemlerarası bütçe kısıtı denge koşulu olup, her genel fiyat düzeyi için sağlanamamaktadır. Bu sistemde, Ricardocu Denklik Teoremi geçerliliğini yitirmekte, kamu borçları servet etkisi yaratmakta,

¹¹⁰ Michael WOODFORD (2001), “Fiscal Requirements for Price Stability”, **NBER Working Paper**, No: 8072, s.26-27.

¹¹¹ António AFONSO (2005), “Ricardian Fiscal Regimes in the European Union”, **European Central Bank Working Paper**, No:558, Nov., s.8-10.

¹¹² Eric M. LEEPER (1991), “Equilibria Under ‘Active’ and ‘Passive’ monetary and Fiscal Policies”, **Journal of Monetary Economics** 27, North-Holland, s. 129-147.

¹¹³ Tolga DAĞLAROĞLU (2009), **Finansal Olarak Kırılgan Ekonomilerde Risk Pirmilerinin Azaltılmasında Para ve Maliye Politikalarının Rolü**, HUV Yayını, s. 10.

dolayısıyla bütçe açıkları ve kamu borçları genel fiyat düzeyinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Ancak vurgulanması gereken bir diğer nokta, kamu borçlarının büyümesinin engellenmesi durumunda Ricardocu Denkliğin geçerliliğini koruyacağı olarak ifade edilebilecektir (Maastricht kriterlerinde Borç Stoğu/GSMH rasyosunun %60' ı geçemeyeceği gibi)¹¹⁴.

Ricardocu Denklik analizinde de belirtildiği üzere bireyler, ömür boyu gelir ve miras bırakma eğilimleri dolayısıyla, genişletici maliye politikasının, tüketim harcamalarında beklenen artışı sağlamayacağını, dolayısıyla oluşan bütçe açığının gelecekte oluşturulması gereken fazla ya da daraltıcı bir maliye politikası anlamına geldiğini düşüneceklerdir¹¹⁵.

Ricardocu ve Ricardocu olmayan maliye politikaları bağlamında literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde, Tablo 2 elde edilebilir; Woodford' un 1999 yılındaki çalışmasında, A.B.D.' nin yıllık bazda özel tüketiminin yüzdesi olarak kamu borcunu, bütçe fazlası-özel tüketim oranını, tüketim oranının büyümesini ve kamu borç stoğunun reel faiz oranı verilerini kullanarak yaptığı çalışmasının Cochrane' in aynı yıl yaptığı çalışma benzer sonuç elde ettiği ifade edilebilir. Cochrane, Woodford' un kullandığı verilerden reel faiz oranı hariç diğer üç veriyi aynı şekilde kullanmıştır ve iki çalışmada da aynı sonuçlara ulaşılmıştır¹¹⁶. Daha açık bir ifade ile, bütçe fazlası verildiğinde kamu borcu azalmıştır.

Canzoneri, Cumby ve Diba' nın 2001 yılındaki çalışmalarına göre, GSMH ile oranlandığında birincil bütçe fazlasının negatif etkisi söz konusuysa, GSMH da negatif etkilenecektir. Ricardocu rejimde, bütçe fazlasındaki olumlu bir değişiklik, ödenmemiş kamu borcunun geri ödemesinde kullanılabilir. Sözü geçen araştırmacıların genel düşüncesi ise, hazinenin pasif, merkez bankasının ise aktif

¹¹⁴Oğuzhan SAÇKAN (2006), **Genel Fiyat Düzeyinin Belirlenmesinde Para ve Maliye Politikası Dominant Rejimler:Türkiye Örneği**, 1988 – 2005, TCMB, Uzmanlık Tezi, Mayıs, s. 2-3.

¹¹⁵Oya ERDOĞDU (2007), "Searching for Fiscal Effects: A VECM Model of Household Consumption Expenditures", **MPRA Paper**, No. 1662, RePEc Archive, Feb., s. 4-5.

¹¹⁶Michael WOODFORD (1999), "Comment on Cochrane", in Bernanke, B. and Rotemberg, J. (eds.), **NBER Macroeconomics Annual 1998**, s. 390-419., John COCHRANE (1999), "A Frictionless View of U.S. Inflation," in Bernanke, B. and Rotemberg, J. (eds.), **NBER Macroeconomics Annual 1998**, s. 323-384.' den aktaran; AFONSO (2005), a.g.e., s. 8-9.

bir strateji izlemesi olarak değerlendirilebilecektir¹¹⁷.

Son yıllarda yapılmış bir diğer çalışma da, Favero' nun analizidir. Söz konusu araştırmada, Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya' nın para ve maliye politikalarının makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri modellenmiş ve maliye politikasının, kamu borcundaki artışlara tepki gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır¹¹⁸. 2003 yılında Monacelli ile yapmış olduğu çalışmada ise, A.B.D.' de Ricardocu rejimin geçerli olduğu ortaya konulmuştur¹¹⁹. Sala' nın çalışmasında, 1960-1979 döneminde A.B.D.' de Ricardocu olmayan bir rejimin varlığı vurgulanmaktadır. 1982-1990 zaman aralığında Ricardocu ve Ricardocu olmayan rejimlerin her ikisinin de uygulandığı ve sonuç olarak kamu borcunda artış gözlemlendiği, ancak, 1990-2003 döneminde ise Ricardocu rejimin geçerli olduğu ifade edilmektedir¹²⁰.

Çalışmanın yukarıdaki bölümünde maliye politikalarının sürdürülebilirliğine yönelik teorik altyapı ele alınmıştır. Bundan sonraki bölümde asıl araştırma konusu olan Türkiye' nin maliye politikalarının sürdürülebilirliği analizi yer alacaktır.

¹¹⁷ Matthew B. CANZONERİ, Robert E. CUMBY, Behzad T. DIBA (2001), "Is the Price Level Determined by the Needs of Fiscal Solvency?", **American Economic Review**, Vol. 91, N.5, Dec., s.1221-1238.

¹¹⁸ Carlo A. FAVERO (2002), "How Do European Monetary and Fiscal Authorities Behave?", **CEPR Discussion Paper** No. 3426, June, s. 1-37.

¹¹⁹ AFONSO (2005), a.g.e., s. 8-9.

¹²⁰ Luca SALA (2004), "The Fiscal Theory of the Price Level: Identifying Restrictions and Empirical Evidence", **Università Bocconi and IGIER (Working Paper)**, N.257, January, April, s.1-37.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE' de UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE İLİŞKİN ANALİZ

Maliye politikasının sürdürülebilirliğine ait teorik çerçeve önceki bölümde incelendikten sonra Türkiye' de uygulanan maliye politikalarının gelişimi ve sonrasında da sürdürülebilirliğinin analizi aşağıda ele alınacaktır.

Mali serbestleşme sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilen 24 Ocak Kararları ve sonrası gelişen krizler, maliye politikası alanında değişimlerin yaşanmasına ve mali disiplinin faiz dışı denge (açık veya fazla) hedefli düzenlemelerle sağlanmaya çalışılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla politikaların sürdürülebilirlik parametreleri faiz dışı fazla (veya açık) ve borç stoğu rasyoları çerçevesinde incelenecektir.

2.1. Türkiye' de Uygulanan Maliye Politikalarının Gelişimi

Maliye politikaları incelendiğinde, 1980 yılının Türkiye için dönüşümün başlangıç noktası olarak görülmektedir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla uygulamaya konulan ekonomik istikrar ve yapısal uyum politikaları, Türkiye' yi uluslararası ekonomik bütünleşmeye doğru yönelten bir politika olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, söz konusu politika modelinin, kaynak tahsislerinin yönünü, üretimden hizmetlere ve özellikle dışa açık bir ekonomik yapılanmaya çeviren, kamu kesiminin daraltılmasını ve piyasaya müdahalelerin azaltılmasını hedefleyen bir yapıda olduğu ifade edilebilir¹²¹. Dolayısıyla çalışmanın bundan sonraki bölümünde, 1980 yılı ve sonrası ekonomik gelişimler içerisinde uygulanan maliye politikalarının değerlendirilmesi düşünülmüştür.

¹²¹ Oğuz OYAN (1998), *Türkiye Ekonomisi Nereden Nereye?*, İmaj Yayınevi, Ankara, s. 23-24.

2.1.1. Mali Serbestleşme Sürecinde Maliye Politikaları

Planlı kalkınma modelinin uygulanmaya başlandığı 1960' lı yıllardan 1980' lere gelinceye kadar ithal ikameci sanayileşme stratejisi doğrultusunda bankacılık sisteminin kontrol altında tutulduğu ve faiz oranlarının büyük ölçüde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından belirlendiği görülmektedir. Bu dönemde ekonomide faiz oranları ve döviz kurlarından kaynaklanan risklerin ortaya çıkmadığı ifade edilmektedir. İthal ikameci modelin özellikle 1970' li yılların sonunda büyük bir döviz darboğazına yol açması sonucunda, 1980' li yıllarla birlikte ihracata yönelik gelişme stratejisinin uygulandığı görülmektedir. 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol şoklarının neden olduğu cari işlemler açığı, rezerv hareketleri ve kısa vadeli borçlanma ile giderilmeye çalışılmış, ekonomide durgunluk ve enflasyonda tırmanmanın gözleendiği bu dönemde ithalatta gerileme yaşanırken üretimde de azalma eğilimine girildiği gözlemlenmiştir¹²². Söz konusu dönemde, borçlanma politikasının amacı, fiyat istikrarında bozulmalara neden olmadan kalkınmayı uygun kaynaklardan finanse etmek olarak ifade edilmekteyse de bu dönemde söz konusu amacın yerine getirilemediği söylenebilir¹²³.

Kamu açıklarının, Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmesi enflasyonu arttırmış ve iç borçlanma yönlü çözüm yoluna gidilmiştir. İç borçlanmanın, büyük bir bölümünün kısa vadeli ve düşük miktartlı olması, para benzeri bir özelliğe bürünmesine ve fiyatlar üzerinde para arzının arttırılmasına yakın bir etki yapmasına neden olmuştur¹²⁴. Enflasyon oranının giderek artması ve ekonomideki olumsuz gelişmelerin sürmesi "24 Ocak Kararları" olarak bilinen ekonomik istikrar paketinin gündeme gelmesine yol açmıştır.

¹²² Murat BAYKAL (2007), "Hukuki Boyutlarıyla Finansal Krizler", **Bankacılar Dergisi**, Sayı 60, s. 34-35.

¹²³ Hüseyin KARAKAYALI (2003), **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi**, 2. Baskı, İzmir, s.382-385.

¹²⁴ Ramazan GÖKBUNAR- Özcan ERDOĞAN (1995), "Türkiye' de 1980 Sonrası Dönemde İktisat Politikaları İçerisinde Maliye Politikalarının Nisbi Önemi ve Uyum Sorunu", **Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikaları Açısından Kamu Ekonomisinin Özel Ekonomi Üzerindeki Etkileri** konulu XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, G. Magosa-KKTC., s.223-224.

2.1.1.1. 24 Ocak Kararlarının Hedefleri

Ekonomik istikrarı sağlama amacına yönelik olarak yürürlüğe giren 24 Ocak Kararlarıyla beraber yapısal anlamda önemli değişimler öngörülmüştür. Dolayısıyla kısa vadeli düzenlemeler yerine uzun vadeli yapısal dönüşümü hedefleyen bir program olarak değerlendirilebilir. Programın hedefleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir¹²⁵:

- Üretim sektöründe uygulanan dolaysız müdahalelerinin azaltılması ve bunun yerine ağırlığın piyasa mekanizmasına, rekabete, özel girişimciliğe ve üretimi etkileyen diğer faktörlerin teşvikine verilmesi,
- İçe dönük kalkınma stratejisinin, ihracatta önemli artışlar ve aşamalı ithalat liberasyonları ile dışa dönük kalkınma stratejisi ile değiştirilmesi,
- Daha önce yabancı yatırımların yasaklandığı sektörler dahil, doğrudan yabancı sermaye yatırımları için konulmuş engellerin azaltılması.

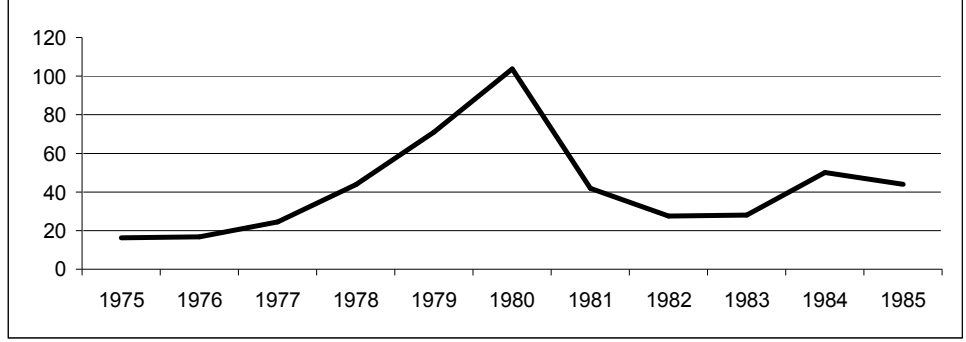
Programın, Türkiye ekonomisini serbestleştirerek dünya ekonomisi ile bütünleşmesini amaçlayan bir yapıda olduğu ifade edilir. Söz konusu dönemde, kamunun ekonomi içindeki payı azaltılarak özel kesimin öne çıkarılması, bankacılık sektörünün rekabete açılması, sermaye piyasası kurularak mali araçların çeşitlendirilmesi, pozitif reel faiz uygulamasına yürürlüğe konması gibi yapısal ve kurumsal düzenlemeler yapılarak kaynak kullanımının etkinleştirilmesi öngörülmüştür¹²⁶. Uygulamalar değerlendirildiğinde, 1980 kararlarıyla beraber, maliye politikasının genellikle para politikasının gerisinde kaldığı, ancak ekonominin serbestleşmesini ve dışa açılmasını destekleyici yönde uygulandığı

¹²⁵ Erhan YILDIRIM ve Refia YILDIRIM (2001), "1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", **Türkiye' de 1980 Sonrası Mali Politikalar**, XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildirisi, 28-31 Mayıs 2001, Antalya, s. 7-24.

¹²⁶ Salih KÖSE, "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>, Erişim Tarihi:20/06/2007, s. 119-128.

ifade edilebilecektir¹²⁷.

Grafik 1: Enflasyon Oranlarının Gelişimi (1975-1985)

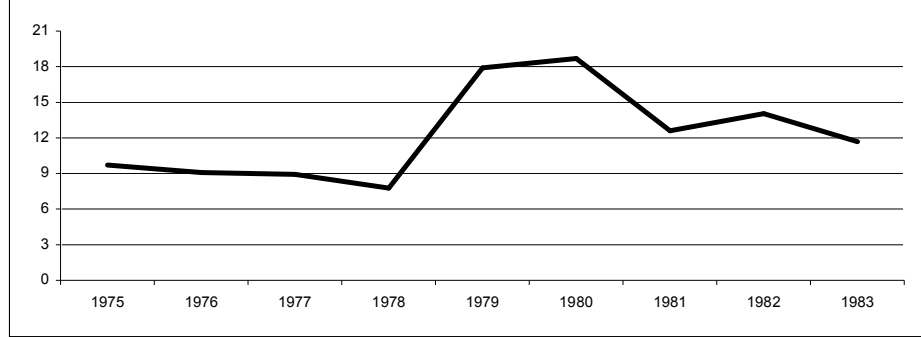
Kaynak: Merkez Bankası, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", <www.tcmb.gov.tr>, (2/10/2006).

Söz konusu dönemde, enflasyonun ekonomi üzerindeki baskısının engellenemediği görülmektedir. Kamu kesimi mal ve hizmet fiyatlarının maliyetlerin altında kalması bütçe açılarını arttırıcı etki yapmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) ürünlerine yapılan zamlar kalıcı çözüm olarak değerlendirilmemektedir.

Aşağıdaki grafikten de inceleneceği üzere konsolide bütçe harcamalarından KİT' lere yapılan transferelerin payı bu dönemde yüksektir. 1970' li yıllarda %10 seviyelerinde olan aktarmaların 1980' lere gelindiğinde %18 düzeyine çıktığı görülür. Bu gelişmenin nedeni mali iredenin kalkınma ve büyümeyi kalıcı üretim arttırıcı önlemler almak yerine bütçe açığı politikaları izlemesi olarak açıklanabilir.

¹²⁷ YILDIRIM ve YILDIRIM (2001), a.g.e., s. 7-24.

Grafik 2: Konsolide Bütçe Harcamaları İçerisinde KİT' lere Yapılan Transferler (1975-1983)

Kaynak:Devlet Planlama Teşkilatı,“Temel Ekonomik Ekonomik Göstergeler“, <www.dpt.gov.tr>, (2/10/2006).

Ocak Kararları kamu maliyesi açısından değerlendirildiğinde, vergi politikasının, gelir sağlama, kalkınmayı hızlandırma ve enflasyona yol açmama gibi amaçlarını vurgulamış ve bu amaçları gerçekleştirici bir ortamın oluşturulamadığını ifade edilmiştir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla, KİT' lerin hazineye yük olmamaları, para ve kredi genişlemesine yol açarak enflasyonu arttırmamaları için KİT ürünlerinin fiyatları serbest bırakılmış ve KİT açıklarının kapatılması amaçlanmıştır. Fakat, KİT' lerin fiyat politikalarının değiştirilmesi enflasyonu engellememiş tersine arttırmıştır¹²⁸.

2.1.1.2. 24 Ocak Kararları Sonrası Gelişmeler

Türkiye ekonomisinin 24 Ocak Kararlarıyla dışa açıldığı ifade edilebilecektir. Mali serbestleşme amacına yönelik bir başka uygulama ise, 1989 yılında yürürlüğe giren 32 Sayılı karar ile olmuştur. Kambiyo mevzuatındaki bu değişikliklerle, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının yurda giriş-çıkışına ve Türkiye' de yerleşik kişilerin bu araçları yurt dışına ihraç edebilmesine izin verilmiştir. Söz konusu kararla, yurt dışından kredi almak da olası hale gelmiştir. Ayrıca, Türkiye' deki kişilerin yurt dışında veya serbest bölgelerde yatırım yapmaları, ticari faaliyette bulunmaları, özel şirket kurmaları, aynı ve nakdi sermayeyi yurt dışına ihraç

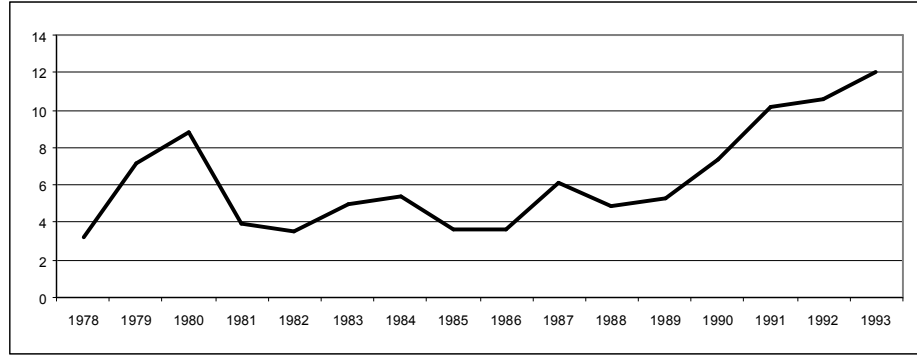
¹²⁸ Ahmet KILIÇBAY (1992), **Türk Ekonomisi (Modeller Politikalar Stratejiler)**, İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, s. 165-167.

etmeleri de 32 sayılı karar ile mümkün olmuştur¹²⁹.

Mali serbestleşmenin 1980 kararlarıyla başlatılmasından sonra daraltıcı maliye politikası uygulamaları öne çıkmış, ancak 1983 yılından sonra bu politikanın terk edildiği görülmüştür. Kambiyo rejimi ve mali piyasalardaki serbestleşme düzenlemelerinden sonra 22.3.1990 tarihinde IMF' ye başvurulmuş ve TL' nin konvertibil bir para olarak tescil edilmesi talep edilmiştir¹³⁰.

Türkiye ekonomisinin, 1980-1990 aralığında finansal anlamda serbestleşme dönüşümünü tamamladığı ve 1990' lı yıllarda dışa açık bir makro ekonomik uyum süreci ile birlikte ulusal ekonominin birikim ve büyüme ilişkilerini de farklı bir boyuta taşıdığı ifade edilmektedir¹³¹.

Grafik 3: Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH İçindeki Payı (1978-1993) (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, "Ekonomik Göstergeler", <www.bumko.gov.tr>, (15/07/2007).

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği' nin (KKBG), 1979-1980 yıllarında %7-%9 seviyelerinde olduğu görülmektedir. KKBG' nin artış nedeni olarak konsolide bütçe açıkları ve KİT açıkları gösterilmektedir. Dolayısıyla 1981 yılında KİT zamlarının yapılmasıyla bu açıkların azalması ve borçlanma gereğinin %4 seviyelerine düşürülmesi sağlanmıştır. Fakat 1989 yılı ve sonrası seyir izlendiğinde, yükseliş devam etmiştir. KKBG' nin artışı "dışlama etkisi" ni beraberinde getirmiş, yüksek

¹²⁹ Halil SEYİDOĞLU (2003), " Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4(2), s. 141-156.

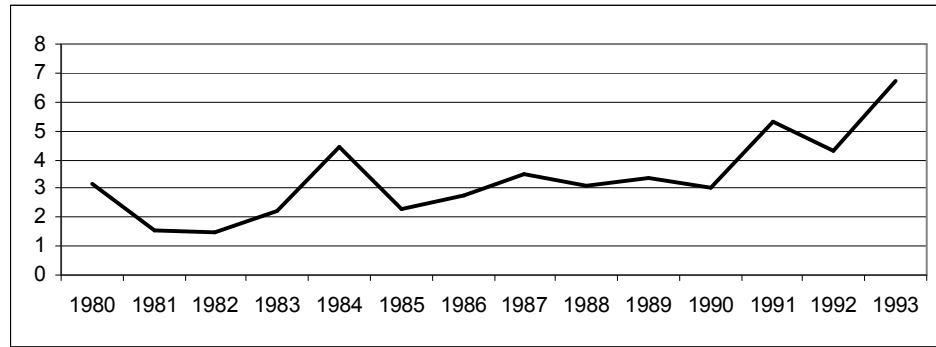
¹³⁰ SEYİDOĞLU (2003), a.g.e., s. 145-146.

¹³¹ Erinç YELDAN (2003), "Küreselleşmenin Neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları", stradigma.com, Erişim Tarihi; 21/10/2007, sayı 10, Kasım, s.1-8.

kamu borcu özel kesimin fon kullanma imkanlarını daraltmış dolayısıyla yatırımlar azalmış ve ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilenmiştir¹³².

Söz konusu dönemde, Türkiye ekonomisinin, öncelikli ithal kalemi olan petrol fiyatlarının düşük (10\$ civarında) seyretmesi dolayısıyla dış ticaretinde darboğaz yaşamadığı ve esnek kur politikasının ihracatı olumlu yönde etkilediği ancak bütçe açıklarının giderek artmaya devam ettiği görülmektedir¹³³.

Grafik 4: Bütçe Açığı/GSMH Verilerinin Yıllar İtibariyle Gelişimi (1980-1993) (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, "Ekonomik Göstergeler", <www.bumko.gov.tr>, (18/07/2007).

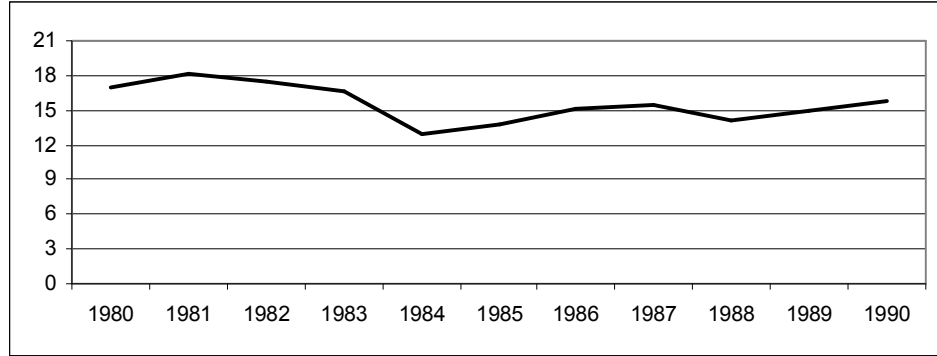
İncelenen dönemde, İhracatı teşvik politikasının ve dolayısıyla vergi yükü %18-%19 seviyelerinden %13' e gerilemiş oluşan bütçe açıklarının finansmanında borçlanma yöntemi kullanılmıştır¹³⁴. Dolayısıyla vergi yükünün yıllar itibariyle arttığı ve 1980 yılında %18 seviyelerindeyken söz konusu finansman yönteminin farklılaşması ile %13 seviyelerine gerilediği görülmüştür.

¹³² Mustafa MİYNAT (2004), **Liberalizasyon Sürecinde İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi (İsrail, Meksika ve Türkiye)**, Odak Yayınevi, Ankara, s.241-242.

¹³³ Kenan BULUTOĞLU (2002), **Yöresel ve Küresel Para Krizleri (Dünya Kazan Ben Kepçe:2)**, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul, s. 318-319.

¹³⁴ Naci B. MUTER (1989), **Türkiye Ekonomisinde Mali Yapı (Kurumsal ve Kuramsal Bir Yaklaşım)**, Manisa, s.111-112.

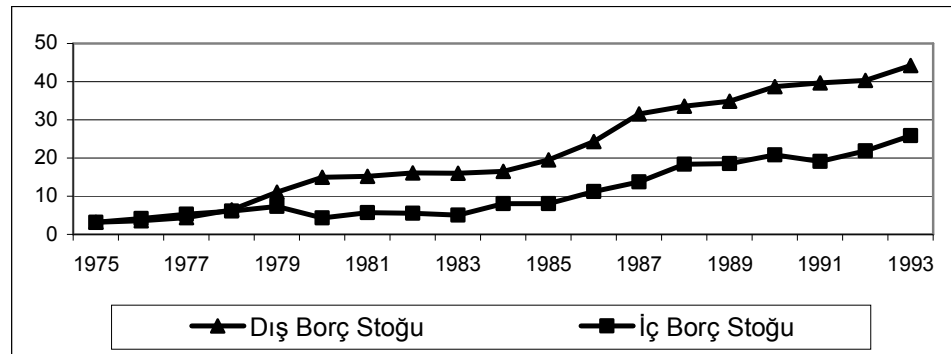
Grafik 5: Vergi Yükünün Yıllar İtibariyle Gelişimi (1980-1990) (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 1997 Yılı Bütçe Gerekçesi.

Bütçe açıklarının kapatılması amacıyla, 1986 yılında, dış kaynaklardan da yararlanılabilmesi mümkün hale getirilmiş, ancak bu dönemde bütçe iç ve dış borç anapara ödemelerinin bütçe dışına çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Bütçe açıklarının boyutlarını perdeleyici olarak değerlendirilen uygulama sonucu iç ve dış borçlanma artış eğilimine girmiştir¹³⁵. 1970' li yılların sonuna kadar %10 düzeyinde gerçekleşen iç ve dış borç verileri 1980' den sonra giderek artmıştır. 1985 yılında iç borç stoğu aynı seviyelerde kalmasına rağmen dış borç iki kat artmış ve 1990' lı yıllarda %40 düzeyine kadar çıkmıştır.

Grafik 6: İç ve Dış Borç Stoklarındaki Gelişim (1975-1993)
(Milyon \$)

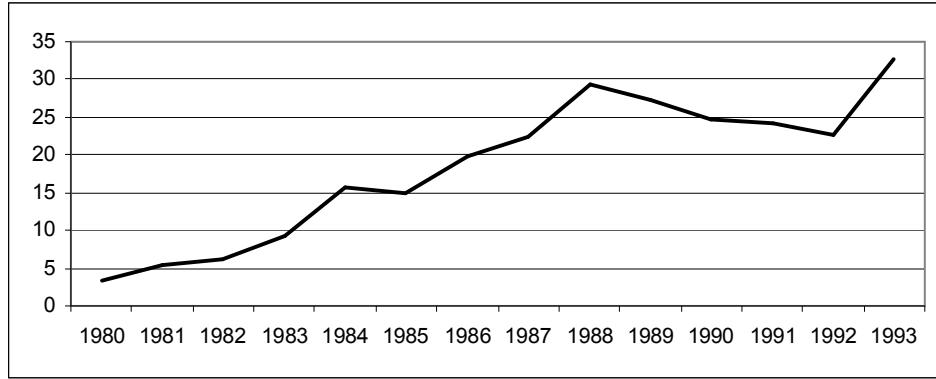

Kaynak: Sayıştay, 2000 Yılı Mali Raporu.

¹³⁵ Kamil TÜĞEN, "Türkiye' nin Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Uygulanan Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi", www.canaktan.org, Erişim Tarihi: 15/12/2007, s. 2-3.

24 Ocak Kararları' yla beraber sermaye hareketlerinde artma eğilimi gözlemlenmiştir. 1989 sonrası dönemde, ekonominin makro verileri net sermaye giriş ve çıkışlarına aşırı duyarlı hale gelmiştir. Ayrıca, Türkiye' nin mali, kurumsal ve altyapı koşullarının da yabancı yatırımcılar için çekici olmamasının, dış finansmanın şeklinin borç nitelikli olmasına yol açtığı görülmüştür¹³⁶. Söz konusu dönemde, reel faiz oranlarının arttığı ve kamu gelirleri içerisinde faiz harcamalarının payının giderek yükseldiği izlenmiştir. Faiz harcamalarının GSMH içerisindeki payı incelendiğinde; 1980 yılında %5-%7 düzeyindeki oran 1988 yılına bakıldığında %30 düzeyine yaklaşmıştır.

Grafik 7: Faiz Harcamalarının Toplam Kamu Gelirleri İçerisindeki Payı (1980-1993) (GSMH' nin %'si olarak)

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, "Temel Ekonomik Ekonomik Göstergeler", <www.dpt.gov.tr>, (2/10/2006), Sayıştay, 2000 Yılı Mali Rapor.

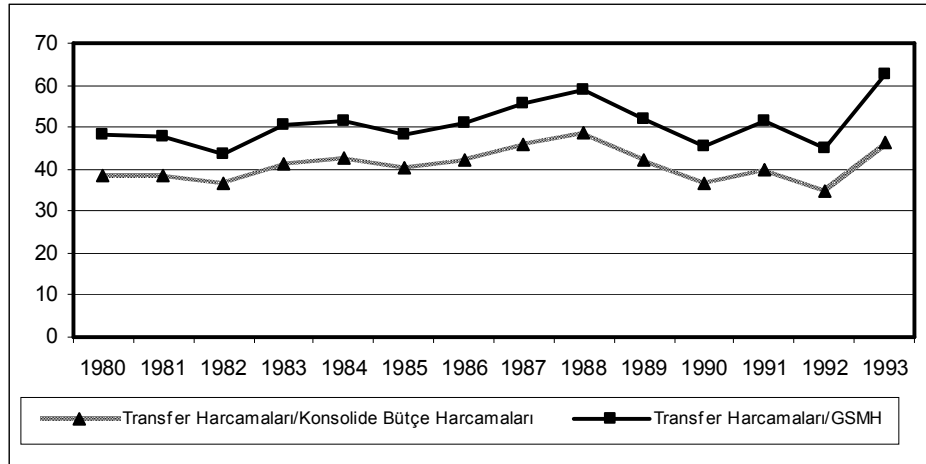
1989 yılı, hem dağıtım ilişkileri hem de makro ekonomik sonuçlar bakımından ikinci dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. 1989 seçimlerinden sonra, 1980-1988 dönemi politikalarında değişim gereği öngörülmüştür¹³⁷. 1990' ların başında yabancı sermayenin hareket alanının serbestleşmesi, yeni finansal araçların geliştirilmesi ve tüketici kredilerinde yaşanan artışlar milli geliri artırıcı olarak değerlendirilmiştir. Ancak, yüksek enflasyonla mücadele konusunda önlemlerin alınmadığı ve tüketici fiyat endeksinin, 1994 yılına kadar %60-%70' ler

¹³⁶ Merih CELASUN (2002), **2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme**, www.econ.utah.edu, Erişim Tarihi:15.2.2008, s. 1-47.

¹³⁷ Korkut BORATAV-Eriç YELDAN (2001), Turkey, **1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (in)-Stability, and Patterns of Distribution**, <www.bilkent.edu.tr>, (Erişim Tarihi: 15.02.2008), s. 1-46.

seviyelerinde olduğu görülmektedir¹³⁸. Enflasyon oranlarındaki yükselme, iç borç yükünün ve faiz ödemelerinin '90' lı yılların başında giderek artması, kamu açığını karşılamak için iç borçlanmaya başvurulması, iç borçlanmanın finansmanı için dış borç stoklarındaki yükselme, emisyon hacminin giderek artması gibi gelişmelerin 1994 yılı krizine zemin hazırlar nitelikte olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bütçe verileri içerisinde transfer harcamaları kaleminin borç faiz ödemeleri hakkında bilgi verdiği düşünüldüğünde 1992-1993 döneminde yükselişe geçtiği aşağıdaki grafikten izlenebilir.

Grafik 8: Transfer Harcamalarının Konsolide Bütçe Harcamaları ve GSMH İçerisindeki Payı (1980-1993) (%)

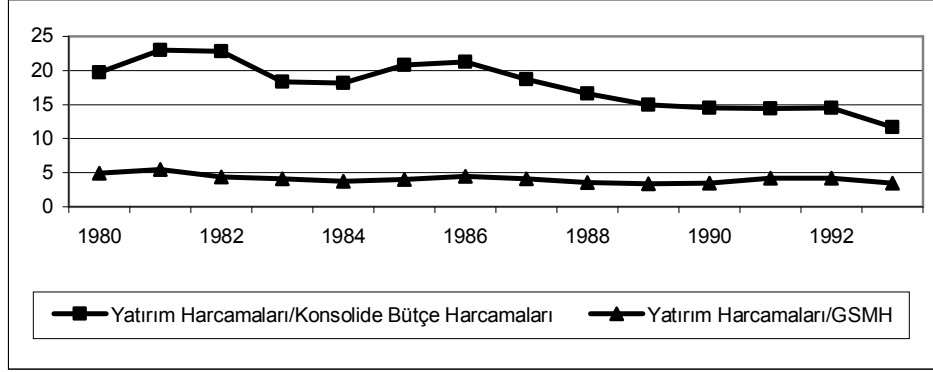
Kaynak: Maliye Bakanlığı, "Ekonomik Göstergeler", <www.bumko.gov.tr>, (18/07/2007).

Kamu yatırımlarının gelişimi değerlendirildiğinde, 1985 yılında bütçe harcamaları içerisinde %20' lik paya sahip olmalarına karşın, 1989-93 döneminde %12 seviyelerine geriledikleri görülmektedir. Kamu yatırım harcamalarında söz konusu gelişmenin gerçek nedeni, bütçe politikalarının daraltıcı etkisinden dolayı görünse de, 1980 sonrası cari ve transfer harcamalarındaki artışlar olarak belirtilebilir¹³⁹.

¹³⁸ İlker PARASIZ (2003), **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, s. 41-42.

¹³⁹ SAKAL (2003), a.g.e., s. 94-95.

Grafik 9: Yatırım Harcamalarının Konsolide Bütçe Harcamaları İçerisindeki Payı (1980-1993) (%)

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, “Temel Ekonomik Göstergeler”, <www.dpt.gov.tr>, (18/07/2007), Maliye Bakanlığı, “Ekonomik Göstergeler”, <www.bumko.gov.tr>, (18/07/2007).

Tüm bu gelişmeler sonucu, KKBG’ nin 1993 yılı itibariyle Milli Gelirin %12’ sine ulaştığı görülmektedir. Merkez Bankası’ ndan borçlanma oranının %90’ lara varan oranda artmasının sonucu enflasyon yükselmiş ve 1994 yılında para arzı arttırılmıştır.

2.1.2. Yaşanan Krizler ve Maliye Politikaları

Kamu kesimi borçlanma gereğinin giderek artmasının finansman krizinin yaşandığı anlamına geldiği vurgulanmış ve dikkatlerin finansmanın şekline odaklanması gereği ifade edilmiştir. Söz konusu dönemde kamunun, özel sektörün tasarruf fazlasını borçlanarak kendine transfer etme yoluna gittiği ve faiz oranlarındaki yükselişin borçlanmayı arttırdığı, dolayısıyla iç borç hacminin yükseldiği görülmüştür¹⁴⁰. Ekonomide parametrelerin değinildiği şekilde dengesizleşmesi 1994 krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde 1994 krizi ve sonrasında yaşanan 2000 ve 2001 krizleri ele alınacaktır.

¹⁴⁰ A. Kemal ÇELEBİ (1998), **Türkiye’ de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Emek Matbaası, Manisa, s. 147-148.

2.1.2.1. 1994 Krizi

Ekonomik krizi hazırlayan uygulamalar olarak, bu dönemde, hazine bonolarının faizleri düşürülmüş ve bütçede faiz harcamalarını azaltmak için borçlanma stratejisinin değiştirildiği görülmüştür. Söz konusu politika sonucu, piyasalardaki güvensizlik artmış, hazine bonolarına olan talep düşmüş ve borcun parasallaşması sonucu ile karşılaşılmıştır.

Merkez Bankası, 1994 yılı Mayıs ayından itibaren, faiz oranlarını düşük seviyelerde tutmaya çalışırken, döviz satışıyla kuru da düzenlemeye çalışmıştır. Sonuçta, Merkez Bankasının hem uluslararası rezervleri hem de döviz rezervleri tarihinin en düşük seviyelerini kaydetmişlerdir. Bu süreçte, Merkez Bankası, döviz kurundaki yükselişi durduramamış ve kur artışı benzeri görülmemiş bir oranda aynı seyrini sürdürmüştür. Döviz mevduat hesaplarının özel bir kur ayarlamasıyla TL' ye dönüştürüleceği söylentileri bankacılık sisteminden döviz çıkışına neden olmuş ve sistemde likidite krizinin hissedildiği bir döneme girildiği görülmüştür¹⁴¹. Sonuç olarak, 5 Nisan Kararları'nın alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Ekonomik Önlemler Uygulama Planı adı altında 5 Nisan 1994 yılında kamuoyuna ilan edilen amaçlar özetle aşağıdaki şekilde sıralanabilir¹⁴²:

- Kamu gelirleri arttıracak kamu giderlerinde kısıntıya gidilecektir. Dolayısıyla KİT' lerde fiyat ayarlamaları yapılacak, vergilendirme etkinleştirilecek ve hazineye ait taşınmaz malların bir bölümü satılarak gelir elde edilecektir. Ayrıca maaş artışları da bütçe ödenekleriyle sınırlandırılacaktır,
- Döviz rezervlerinde artışın ve ödemeler dengesinde düzelmelerin sağlanmasıyla uluslararası piyasalarda güvenin tekrar kazanılması amaçlanmıştır. Döviz kuru ve fiyat istikrarı için sıkı para politikası uygulanacak, döviz kuru ile enflasyon oranının uyumunu

¹⁴¹ Merih CELASUN, Dani RODRIK (2002), **The Impact of Globalization on the Turkish Economy**, TCMB, Mayıs, s. 32-33.

¹⁴² SAKAL (2003), a.g.e., s. 217-219.

sağlayacak bir kur politikası izlenecektir. Ayrıca özel kesimin ve işçi kesiminin orta vadede çıkarlarına uygun bir fiyat ve ücret disiplinine girmeleri hedeflenmiştir,

- Merkez Bankası kaynaklarının kullanımı durdurulacak ve Merkez Bankasının özerkliği sağlanacaktır,
- Sermaye piyasasının etkinliği amacıyla, yastık altı değerlerin ekonomiye kazandırılması için yeni finansal araçlar kullanılacaktır. Gayrimenkul yatırım ortaklıkları, gayrimenkul yatırım fonları ve repo uygulamaları düzenlenecektir.

Öngörülen programın niteliği, dünya uygulamalarıyla karşılaştırıldığında, içerisinde heterodoks* unsurlar barındıran ortodoks bir istikrar programı olarak değerlendirilebilir¹⁴³. 5 Nisan Kararları'yla, kamu kesimi israfı önlenerek, harcamaların azalması ve ek vergiler yoluyla kamu gelirlerinde artışlar sağlanmaya çalışıldığı görülebilir. Bu amaçla, Net Aktif Vergisi ile beraber ek vergi niteliğinde Ekonomik Denge Vergisi, Gayrimenkul Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi gibi vergiler çok kısa bir zaman dilimi içerisinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu tedbirlerle bütçe açığında azalma yaşanmış, dolayısıyla borçlanma gereğinde gerileme sağlanabilmiştir. Özelleştirme uygulamaları, alınan kararlar doğrultusunda ayarlanmaya çalışılsa da başarı sağlanamamış, KİT açıklarının da önlenemediği görülmüştür. Yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumlarına ilişkin düzenlemelerin yapılamaması sonucu kamu harcamaları artışı sürmüştü ve KKBG' de artış eğilimi engellenememiştir¹⁴⁴. Vergi gelirleri finansman ihtiyacını karşılayacak düzeyde arttırılamamıştır. 1990'ların başında vergi gelirlerinin GSMH içindeki payının %12-

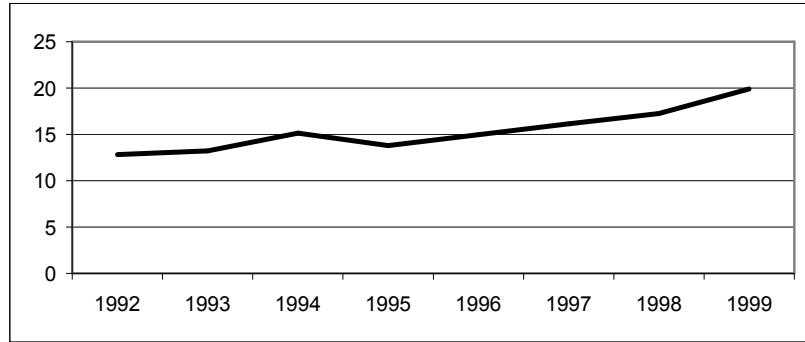
* Heterodoks programlar, ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşmaktadır. Heterodoks programları ortodoks programlardan ayıran en önemli özellik, gelir politikalarının belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılmasıdır. Heterodoks programların amacı, enflasyonu hızla ve kalıcı bir şekilde düşürmektir. Bu programlar genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilmektedir (Bknz; Sema BAHÇECİ (1997), **Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi**, DPT, Uzmanlık Tezi, s. 5-6).

¹⁴³ İlker PARASIZ (1998), **Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze Türkiye' de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları**, Ezgi Kitabevi, 1. Baskı, Bursa, s.378-379.

¹⁴⁴ SAKAL, a.g.e., s. 219-220.

%13 seviyesinde olduğu görülmektedir. 1990' ların sonuna gelindiğinde ise bu oran ancak %20 seviyesine kadar arttırılabılmıştır. Dolayısıyla yeterli kaynak sağlanmamıştır. Ayrıca, söz konusu dönemde, kamu fiyatlarının arttırılması ve vergi oranlarındaki düzenlemeler ekonomide daralmaya yol açmıştır.

Grafik 10: Vergi Gelirlerindeki Gelişim (1992-1999)
(GSMH' nin %' si)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, <www.muhasabat.gov.tr>, (18/07/2007).

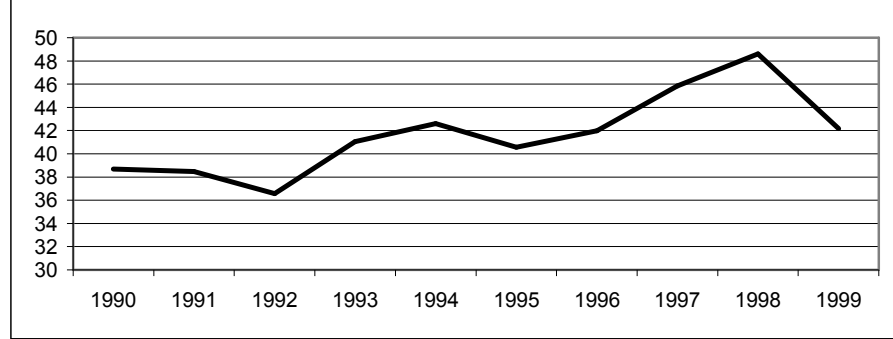
Ekonomik parametrelerdeki olumsuz durum, Türkiye' nin uluslararası kuruluşlarla iletişimini zorunlu kılmış ve 1998 yılında IMF ile "Yakın İzleme Anlaşması" imzalanmıştır¹⁴⁵. Söz konusu anlaşma ile, yılsonu net iç varlık miktarı hesaplanmış ve emisyon miktarı bu veriye göre sınırlandırılmıştır¹⁴⁶. Aynı zamanda bütçe açığının GSMH içindeki payının %7,6' ya indirilmesi ve faiz dışı bütçe fazlasının da %4,1' e çıkarılması amaçlanmıştır. Ancak, vergi ve özelleştirme gelirleri dolayısıyla konsolide bütçe gelirleri, planlananın üzerinde gerçekleşirken, bütçe harcamaları içerisinde faiz ödemelerinin yüksek seviyeleri koruduğu görülmüştür. Bu dönemde, Hazine, Merkez Bankasından kısa vadeli avans kullanmamıştır. Ancak, yine söz konusu dönemde KİT' lerin finansman gereksiniminin azalmadığı, sosyal güvenlik kurumlarının finansmanının bütçe transferleriyle karşılandığı, destekleme alımları için üreticilere yapılan ödemelerin arttığı söylenebilecektir¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Korkut BORATAV (2005), **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)**, İmge Kitabevi, İstanbul, s.172-173.

¹⁴⁶ BULUTOĞLU (2002), a.g.e., s. 324-325.

¹⁴⁷ PARASIZ (2003), a.g.e., s. 520-521.

Grafik 11: Transfer Harcamalarının Konsolide Bütçe Harcamaları İçindeki Payı (1990-1999) (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, "Ekonomik Göstergeler", <www.bumko.gov.tr>, (18/07/2007).

IMF ile 1998 yılında imzalanan Yakın İzleme Anlaşması' nın ardından 2000 yılının başlarında enflasyonu düşürme hedefini sürdüren yapı korunmuş, ancak söz konusu anlaşmanın boyutunda değişikliğe gidilerek bir Stand-By Anlaşması haline getirilmiştir¹⁴⁸. Kabul edilen ekonomik programa göre¹⁴⁹,

- Bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması,
- Önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur* (crawling peg) uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi,
- Yapısal reformların yapılması ve özelleştirmenin hızlandırılması,

Öngörülmektedir.

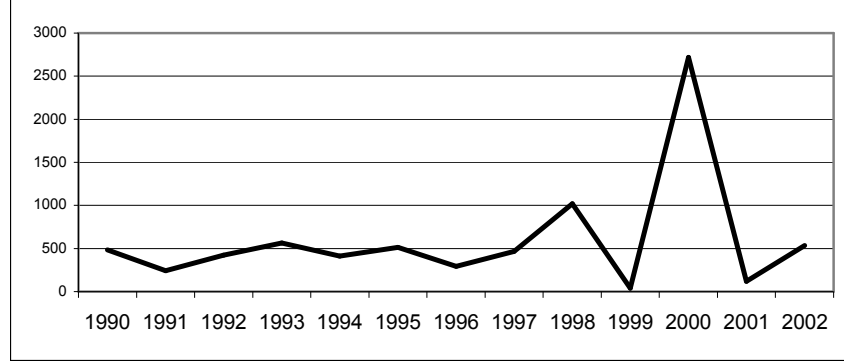
Anlaşma gereğince gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları sonucu, 1990 yılında 500 Milyon \$ seviyesinde gerçekleşen özelleştirme gelirlerinin 1998 yılına kadar aynı seviyelerde kaldığı ancak 1999-2001 aralığında daha önceki yılların çok üzerinde bir gelirin elde edildiği görülür.

¹⁴⁸ BULUTOĞLU (2002), a.g.e., s. 325-326.

¹⁴⁹ Mahfi EĞİLMEZ, Ercan KUMCU (2004), **Ekonomi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 384-385.

* Sürünen pariteler rejimi 2001 yılı öncesinde Türkiye'nin de izlediği bir kur rejimi olup, burada enflasyon gerçekleşmesi ve beklentisi dikkate alınırken, önceden ilan edilen sabit oranlarda milli paranın değerinde ayarlama yapılmaktadır. Sürünen bantlar rejiminde belli bir merkezi kur dikkate alınır ve bu doğrultuda belirli dalgalanma marjları içerisinde önceden anons yapılarak milli para ayarlanır (Bknz: Oğuzhan ALTAY (2007), "Döviz Kuru Rejimi Tercihini Belirlemeye Yönelik Yaklaşımlar", **Ege Akademik Bakış Dergisi**, 7(2), s. 699-714).

Grafik 12: 1990-2002 Döneminde Gerçekleşen Özelleştirme İşlemleri (Milyon \$)

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, <www.oib.gov.tr>, (18/07/2007).

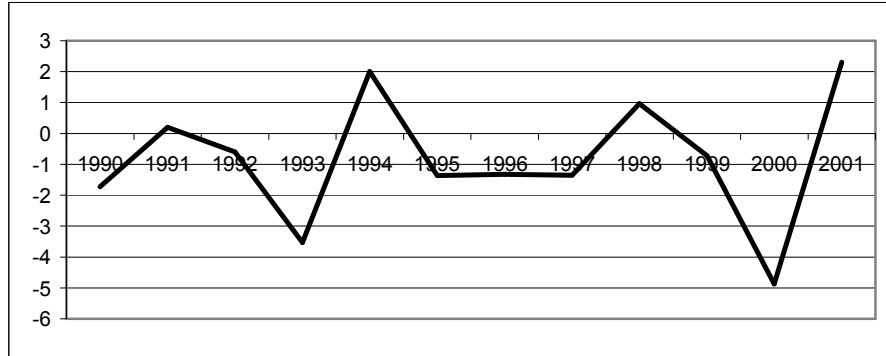
Program uygulamaları sonucu, 1999 yılında, iç borçlanma yıllık bileşik faiz oranı %106 iken %37' ye düşmüş, ekonomik büyüme %6,5-7 oranına ulaşmış, bütçede faiz dışı fazla artış eğilimini sürdürmüştür.

2.1.2.2. 2000 ve 2001 Krizleri

Kredili Destek Anlaşmasının öngördüğü yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve enflasyon oranının düşürülmesi yönündeki program uygulanırken, cari denge verilerinde negatif gelişim görülmüştür. 2000 yılının son çeyreğine girildiğinde, bankacılık sistemine yönelik düzenlemeler ivme kazanmış, açık pozisyonla işlem yapan bankalar döviz alımına yönelmiştir. Daha açık bir ifade ile, bankaların, döviz alabilmek için likidite talepleri artmış ve faizlerin artış eğilimine girdiği gözlemlenmiştir¹⁵⁰.

¹⁵⁰ EĞİLMEZ, KUMCU (2004), a.g.e., s. 386-388.

Grafik 13: Cari İşlemler Dengesinin Gelişimi (1990-2001) (%)

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, "Temel Ekonomik Ekonomik Göstergeler", <www.dpt.gov.tr>, (18/07/2007).

Cari işlemler açığının, programın başlangıcındaki seviyesinden de yüksek değerlere ulaşması, özelleştirme uygulamalarındaki aksamalar, yapısal reformların gerçekleştirilememesi ve yılın ikinci yarısında sermaye akımlarındaki tersine hareketlenme kısa dönem faiz oranlarındaki artışın sürmesine neden olmuştur. Bankaların bilançolarındaki bozulma mali piyasalarda güveni giderek azaltmış ve Kasım programının sürdürülebilirliği konusunda eleştirilerin çoğaldığı görülmüştür. Yaklaşık 5.2 milyar \$' ı aşan oranda sermaye çıkışı, Merkez Bankasının döviz rezervlerinde de azalmaya yol açmış ve faiz oranlarındaki ani yükselmeler yaşanmıştır. Portföyünde iç borçlanma senedi bulduran ve bunların finansmanını günlük işlem piyasasından finanse eden bankalar bu durumdan negatif etkilenmişlerdir¹⁵¹.

Döviz çıkışlarıyla likidite krizi yaşayan ekonomiye 7.5 Milyar \$' lık ek rezerv sağlayan IMF' nin, Merkez Bankasının likidite sunumunu durdurduğu ve söz konusu dönem sonunda birçok bankanın Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu (TMSF)' na devredildiği görülmüştür¹⁵².

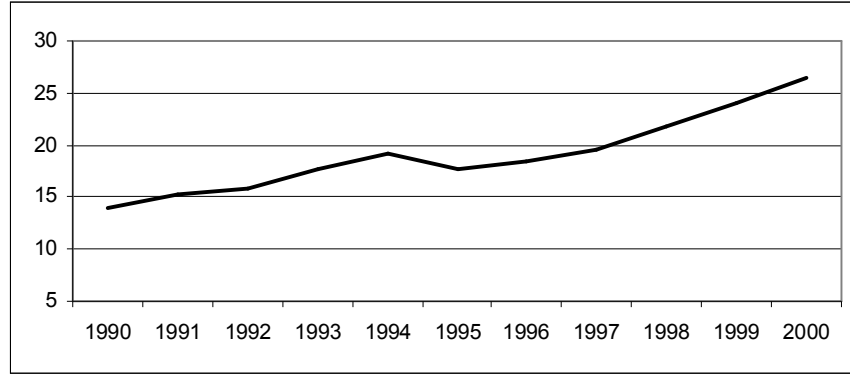
Aynı dönemde IMF ile üç yıllık ekonomik istikrar programı yürürlüğe girmiş ve vergi politikaları açısından önemli düzenlemeler yapılması öngörülmüştür. Bu bağlamda, 4605 sayılı kanunla, vergi gelirlerinde artışın sürdürülmesi ve ekonomik

¹⁵¹ CELASUN, RODRIK (2002), a.g.e., s. 50-53.

¹⁵² SAKAL (2003), a.g.e., s. 224-225.

ve sosyal koşullarla uyumlu vergi uygulamalarının yapılması sağlanmaya çalışılmıştır. Vergi düzenlemeleri olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi, Taşıtlar Alım Vergisi, Ek Taşıtlar Alım Vergisi, Eğitime Katkı Payı, Özel İletişim Vergisi, Özel İşlem Vergisi, Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisinde değişikliklere gidilmiştir. Gelir Vergisi Kanunu'na "Hayat Standardı Esası" uygulamasıyla ilgili hükümlerin de bu dönemde eklendiği görülmektedir¹⁵³. Sonuç olarak, vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı 1998 yılında %21 civarında iken 2000 yılında %26 dolaylarına yükseldiği belirtilebilir.

Grafik 14: Vergi Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (1990-2000) (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, "Ekonomik Göstergeler", <www.bumko.gov.tr>, (19/07/2007).

Kasım Krizi'nden üç ay sonra, 19 Şubat 2001'de spekülasyon gelişmeler sonunda bu kez yeni bir krizin başladığı ekonomik göstergelerle desteklenmiş; 21 Şubat'ta bankalararası para piyasasında gecelik faizin %6200'e kadar çıktığı ve ortalama %4018.6 olduğu görülmüştür. 16 Şubat'ta 27.94 milyar Dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubat'ta 22.58 milyara inmiş ve rezerv kaybı 5.36 milyar Dolar olmuştur. Kasım Krizi'nde döviz talebi yabancılarla sınırlı kalmıştır. Ancak, Şubat Krizi'nde yerli halkın özellikle de bankaların döviz talepte bulunduğu görülmüştür. Döviz talebinin artmasıyla Merkez Bankası, 21 Şubat'ta kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıklamıştır. Kasım Krizi'nde çok yükseldiği belirtilen Finansal Baskı Endeksi'nin daha da arttığı, enflasyonu düşürme

¹⁵³İsmail CAN (2004), "Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası", www.sgb.gov.tr, Erişim Tarihi: 25/02/2008, s. 69-107.

programının negatif yönde etkilendiği ifade edilmektedir. Şubat Krizi, ekonomik çevrelerce döviz krizi olarak değerlendirilmektedir¹⁵⁴.

Şubat Krizi' ne kadar, sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda faizlerin serbest bırakılarak döviz kurunun bir ölçüde denetim altına alındığı (sürüklenen çapa yöntemiyle) söylenebilir. Şubat Krizi' nden sonra ise, döviz kurları dalgalanmaya bırakılmış, dolayısıyla müdahalesiz esnek döviz kuru sistemine geçilerek faizlerin denetim altına alındığı görülmüştür. Söz konusu uygulama sonucu, faizlerin artışı engellenmiş, ancak döviz talebin artış eğilimi engellenememiştir¹⁵⁵.

2000 ve 2001 Krizlerinden sonra IMF destekli "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile enflasyonla mücadele anlamında yeni bir döneme girildiği ifade edilebilir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde 2000 ve 2001 programlarının başarısızlıklarının iki farklı nedene bağlandığı görülebilir¹⁵⁶:

- Programa aşırı değerli TL ile başlanması ve program süresince de değerlendirilmesinin devam etmesinin, programın sürdürülebilirliğini zorlaştırması,
- Programda, kurun reel değerinin altında tutulmasının ancak tam bütçe denkliliği ile sürdürülebilir olacağı, tersi durumda krizin kaçınılmaz olması.

Yeni programda, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, sağlam bir kamu maliyesi oluşturulması ve mevcut ekonomik yapının dönüşümü için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması hedeflerine önem verilmiştir. Mali alanda, kamu borçlarının dönüşümünün gerçekleştirilmesi, faiz dışı fazla/GSMH oranının %6,5' e çıkarılması öngörülmüştür¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Ercan UYGUR (2001), **Krizden Krize Türkiye 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, No: 2001/1, s. 23-27.

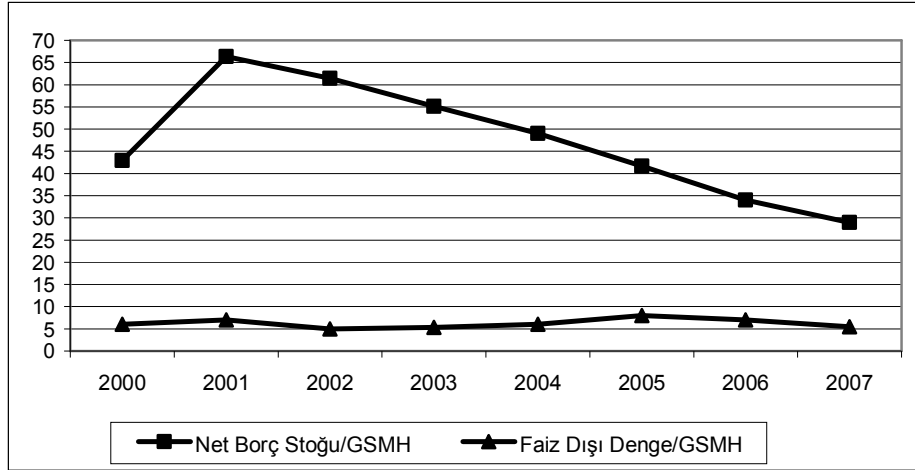
¹⁵⁵ EĞİLMEZ, KUMCU (2004), a.g.e., s. 395-396.

¹⁵⁶ Gökhan KARABULUT, Ayşe ÇELİKEL DANIŞOĞLU (2006), "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 8/1, s. 47-63.

¹⁵⁷ SEYİDOĞLU (2003), a.g.e., s. 149-150.

Program sonrası gelişmeler incelendiğinde, Kamu Net Borç Stoğunun Milli Gelire oranınının 2002' de gözlenen %61 seviyesinden 2006' ya gelindiğinde %34 seviyesine düştüğü görülmektedir. Ancak, yaşanan bankacılık krizinin borç stoğundaki sıçramayı tetikleyici olması sonucu, 144,4 milyar dolar seviyesinde tahmin edilen stok, 2003 sonu itibariyle, 202.7 milyar dolar gerçekleşmiştir¹⁵⁸. Faiz dışı denge hedefine dayalı maliye politikası uygulamalarının 2000 yılı sonrası istikrarlı geliştiği ifade edilebilecektir.

Grafik 15: Kamu Net Borç Stoğu ve Faiz Dışı Denge Gelişimleri (2000-2007) (GSMH' nin %' si)

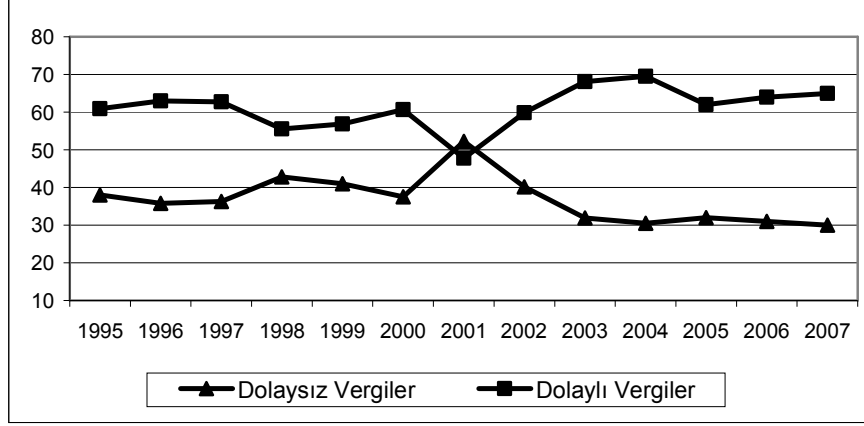

Kaynak: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, <www.treasury.gov.tr>, (19/07/2007), Maliye Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, "Ekonomik Göstergeler", <www.bumko.gov.tr>, (19/07/2007).

İncelenen dönemde, Kamu Gelirleri' nin GSMH' ya oranında artış eğilimi kaydedilmiştir. 1980 yılında %20 civarında olan bu oran 2006 yılında %30' lara varmıştır. Ancak dolaylı vergilerin toplam kamu gelirleri içerisindeki payının artışı olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmeyecektir.

¹⁵⁸ Ramazan GÖKBUNAR – Halit YANIKKAYA (2004), **Etkin Devlet ve Ekonomik Gelişme**, Odak Yayınevi, Ankara, s.113-114.

Grafik 16: Toplam Kamu Gelirleri İçerisinde Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1995-2007) (%)

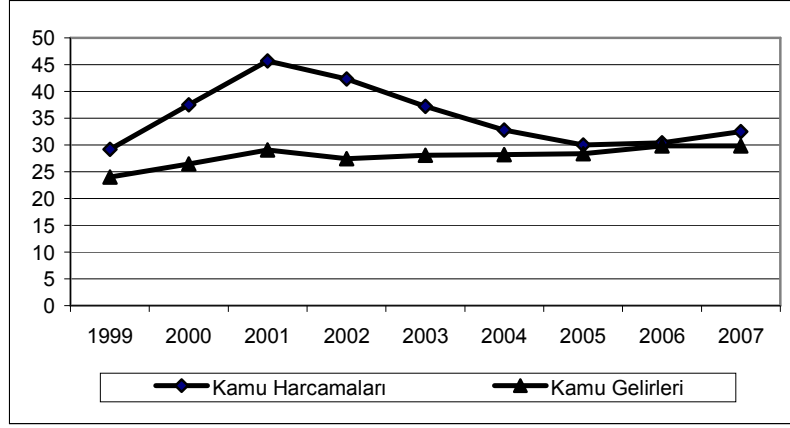
Kaynak:Devlet Planlama Teşkilatı, "Temel Ekonomik Göstergeler", <www.dpt.gov.tr>, (18/07/2007), Maliye Bakanlığı, "Ekonomik Göstergeler", <www.bumko.gov.tr>, (19/07/2007).

Mali disiplin açısından, kamu harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının Güçlü Ekonomiye Geçiş Programıyla beraber azaldığı, vergi gelirlerinin ise nispeten artırıldığı ifade edilebilir. Yukarıda da değinildiği üzere, vergi gelirlerindeki artışın gelir ve servet üzerinden alınan vergi gelirleri dolayısıyla artırılması gelir dağılımı açısından da önem kazanmaktadır.

Dolaylı vergilerin payının artması gelir dağılımında adalet ilkesi bağlamında tartışmalara neden olmaktadır. Ancak tersi bir eleştirinin de yapıldığı görülmektedir: Dolaylı vergilere dayanan bir uygulama vergi uyumunun sağlanmasında uygun bir yöntem olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca dolaylı vergiler, işgücü, transfer ve sermaye gelirene daha simetrik muamele edebilmekte ve böylece yatay vergi adaleti kriterine bağlı olarak, bazı gelir türlerini ayıran ve ayrı muamele eden veya önemli vergi kaçakçılığı yaşanan gelir vergisinden daha çok beklenen sonuçları ortaya çıkarabilmektedir. Bu faktörlerin dolaylı vergilerin dağıtımsal sonuçlarını hafiflettiği düşünülebilir¹⁵⁹.

¹⁵⁹ The World Bank (2006), **Turkey Country Economic Memorandum- Promoting Sustained Growth and Convergence with the European Union**, Volume II, February, s.82-83' den aktaran; Birol KOVANCILAR, Mustafa MİYNAT (2008), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye' de Kamu Kesimi**, Gazi Kitabevi, Ankara, s.152-153.

Grafik 17: Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirlerinin Konsolide Bütçe İçindeki Payı (1999-2007) (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, "Ekonomik Göstergeler", <www.bumko.gov.tr>, (19/07/2007).

2001 Kriziyle beraber alınan önlemler ve Avrupa Birliği' ne giriş süreciyle bağıntılı uygulamalar bütçe politikaları açısından belirli kriterlerin yerine getirilmesini gerekli kılmıştır. Maastricht Kriterleri açısından değerlendirmeye gidildiğinde, üye ülke devlet borçlarının GSYİH'sına oranı %60'ı ve üye ülke bütçe açığının GSYİH'sına oranı %3'ü geçmemelidir¹⁶⁰.

Maliye politikalarının başarısında, borçlanma faizlerinin yüksek olduğu ve borcun ödenebilmesi konusunda bazı risklerin bulunduğu ekonomilerde, faiz dışı fazlanın bir kriter olarak belirlendiği görülmektedir¹⁶¹. Faiz dışı fazla verilmesi suretiyle kamu mali sisteminin sağlamlaştırılması amaçlanmaktadır. Böylece yüksek enflasyon, ödemeler dengesindeki sapmalar ve kamu açıklarıyla mücadele eden ülkelerin uygulayacakları faiz dışı denge hedefli maliye politikaları ile kamu harcamalarını azaltmaları, gelirlerini arttırmaları ve borçlarını çevirebilmeleri mümkündür¹⁶².

¹⁶⁰ Belgenet.com, <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/maastricht.html>, Erişim Tarihi: 15/2/2008.

¹⁶¹ Deniz AYTAÇ (2006), "Maastricht Anlaşması Yakınlaşma Kriterleri Çerçevesinde Bütçe Disiplini ve Türkiye ile İlgili bir Karşılaştırma", **Sosyoekonomi Dergisi**, Temmuz-Aralık, 2, s. 137-152.

¹⁶² Ferhat EMİL ve Hakan YILMAZ (2003), Kamu Borçlanması, İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi: Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler, ERC Working Papers in Economics 03/07, September, s. 3.

Faiz dışı denge parametresinin 1993 sonrası dönemde, önceki yıllarda verilen faiz dışı açıkların kapatılması yönlü geliştiği söylenebilir¹⁶³. Ancak, 2003-2007 döneminde, %6 seviyesinde seyrettiği ve istikrarlı olduğu görülür. Özellikle, 2004 sonrası, bütçe açığının azalması, faiz dışı fazla hedefine bağlı bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Çünkü, kamu harcamaları içerisinde faiz giderlerinin payı azaltılmaya ve kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayabilme oranı arttırılmaya çalışılmıştır.

Maastricht Kriterleri bağlamında bir gelişme olarak değerlendirilebilecek faiz dışı denge göstergesi bazı eleştirilere de neden olmaktadır¹⁶⁴:

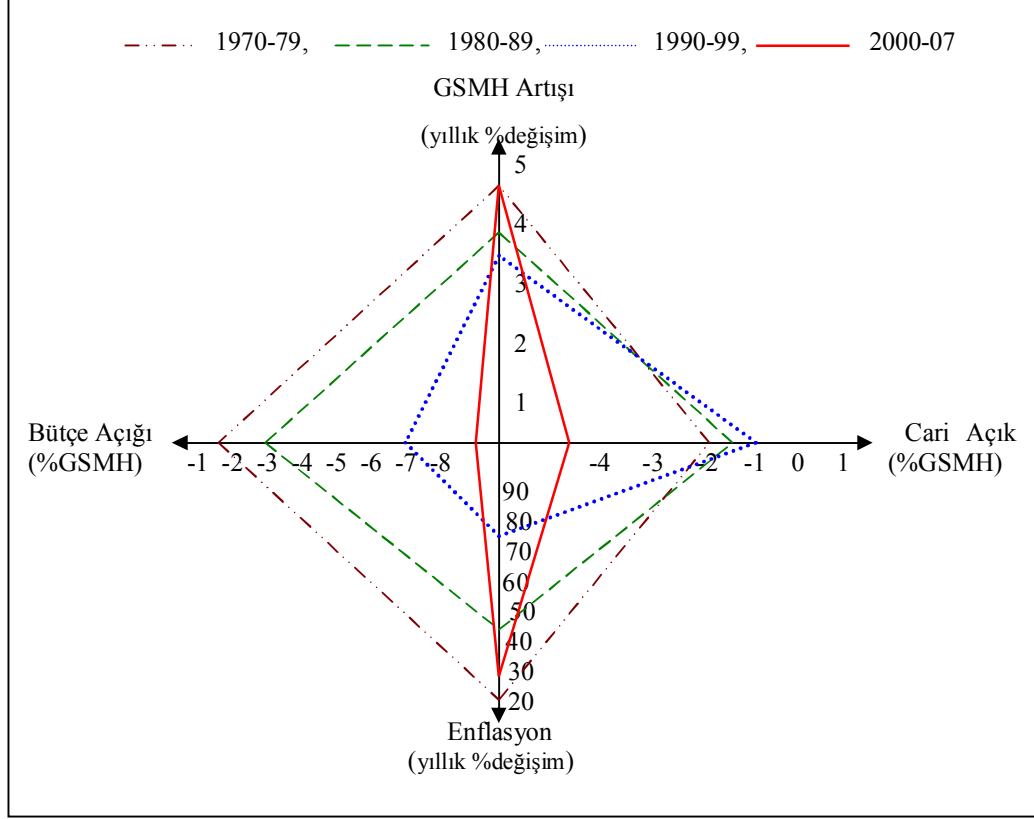
- Borç oranı fazla olan ülkelere %6,5 kriteri çok yüksek gelebilmektedir. Dolayısıyla, faiz dışı fazla hedefinin %4,25 ve %3 olarak belirlenmesi önerilmiştir,
- Faiz dışı fazla hedefinin gerçekleştirilebilmesi için bazı stratejik nitelikli varlıkların özelleştirildiği ifade edilmektedir,
- Faiz ödemelerini karşılamak için vergilerin arttırılması söz konusu olabilmektedir,
- Faiz dışı fazlaya dayalı bir bütçe politikası, bütçenin sosyal fonksiyonlarını yerine getiremeyebilir.
- Yüksek faiz dışı fazla hedefini gerçekleştirmek için yatırımlar kısılabilmekte, istihdam üzerindeki yük artmaktadır. Çözüm olarak, faiz dışı fazla hedefinin azaltılması önerisi getirilerek, yatırımların arttırılacağı dolayısıyla milli gelirin iyileşeceği ve mevcut borç yükünün de azalacağı ifade edilmektedir.

¹⁶³ Ferhat EMİL ve Hakan YILMAZ (2005), **Kamu Borcu Nasıl Oluşturdu Bu Noktaya Nasıl Gelindi**, TESEV Yayınları, Mayıs, s. 38.

¹⁶⁴ Temel GÜRDAL ve Fatih YARDIMCIOĞLU (2005), "Türkiye' de Faiz Dışı Fazlanın Gelişimi ve Ekonomik Etkileri Açısından Değerlendirilmesi", **Sayıştay Dergisi**, Sayı 58, s. 21-39.

Söz konusu eleştirilere rağmen, özellikle, 2003-2007 döneminde faiz dışı dengeye dayalı maliye politikalarının uygulandığı görülmektedir.

Şekil 1: Makroekonomik Gelişim (1970-2007)

Kaynak: CELASUN ve RODRİK (2002), a.g.e., s. 60., Maliye Bakanlığı, 2003, 2004, 2005 Mali Raporları, TÜİK (2006), **İstatistik Yıllığı** verilerinden derlenmiştir.

Makro ekonomik bir özet niteliğinde değerlendirilebilecek şekil incelendiğinde, 1980 ve 1990' larda, 1970' li yıllara kıyasla değişim görülebilecektir. Bu yıllarda, enflasyonun giderek arttığı ve dolayısıyla bütçe açığı ve cari açık verilerinin de negatif yönde yükseldiği ifade edilebilir. 2000-2007 dönemine gelindiğinde ise, enflasyonun önceki yıllara oranla oldukça düşük seviyelere indiği ve GSMH' nin da artış gösterdiği görülmektedir. Ancak cari açık ve bütçe açığı verileri negatif büyümelerini sürdürmüştür. 2004 yılından itibaren bütçe açığı verilerinde iyileşmeler görülse de cari işlemler açığı giderek artmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %60' lar seviyesinde kalmıştır.

Tablo 3: Maliye Politikasında Sürdürülebilirliği Analiz Eden Yöntemler

YAZAR ADI	VERİLERİ KULLANILAN ÜLKELER	KULLANILAN VERİLER	ANALİZ YÖNTEMİ	ELDE EDİLEN SONUÇLAR
Hamilton ve Flavin (1986)	A.B.D.	Reel faiz dışı fazla ve reel borç stoğu (1962-1984)	Birim kök Koentegrasyon	Sürdürülebilir
Trehan ve Walsh (1988)	A.B.D.	Faiz ödemeleri dahil reel kamu açığı (1890-1986)	Birim Kök Koentegrasyon	Sürdürülebilir
Wilcox (1989)	A.B.D.	Başlangıç dönemine indirgenmiş reel borç stoğu (1960-1984)	Birim kök Koentegrasyon	1960-1974 döneminde sürdürülebilir 1974-1984 döneminde sürdürülemez
Trehan ve Walsh (1991)	A.B.D.	Reel faiz dışı fazla, reel borç stoğu, reel borç stoğunun birincil farkı (1946-1987)	Birim kök	Sürdürülebilir
Hakkio ve Rush (1991)	A.B.D.	Kamu harcamaları ve vergi gelirleri (1950:II-1988:IV)	Koentegrasyon	Sürdürülemez
Quintos (1995)	A.B.D.	Kamu gelirleri ve faiz ödemeleri dahil harcamalar (1947:II-1992:III)	Koentegrasyon	İlk yıllarda güçlü sürdürülebilir Son yıllarda zayıf sürdürülebilir
Ahmet ve Rogers (1995)	İngiltere A.B.D.	Toplam reel kamu gelirleri, faiz dışı reel kamu harcamaları, reel faiz ödemeleri (İngiltere 1692-1992, A.B.D. 1792-1992)	Koentegrasyon	İki ülkede de sürdürülebilir
Bohn (1998)	A.B.D.	Faiz dışı fazla ve borç stoğu (1916-1995)	İki değişken arasındaki ilişkinin analizi	Sürdürülebilir
Özmen ve Koğar (1998)	Türkiye	Faiz ödemeleri dahil kamu harcamaları, kamu gelirleri (1969-1992)	Quintos (1995)	Sürdürülemez
Mkrydakı, Tzavalis ve Balfoussias (1999)	Yunanistan	Başlangıç Dönemine İndirgenmiş Borç/GSMH (1958-1995)	Wilcox (1989)	Sürdürülemez
Martin (2000)	A.B.D.	Faiz ödemeleri dahil kamu harcamaları, reel kamu gelirleri (1947-1992)	Quintos (1995)	Güçlü sürdürülebilir
Günaydın (2003)	Türkiye	Kamu gelirleri (senyora j gelirleri dahil) ve kamu harcamaları (1987:I-2003:3)	Quintos (1995)	Zayıf Sürdürülebilir
Bohn (2004)	A.B.D.	Birincil Fazla, Kamu Borcu /GSMH (1792-2003)	Birim kök	Sürdürülebilir
Polito ve Wickens (2005)	A.B.D. İngiltere Almanya	Bugünkü ve gelecekteki kamu açıkları ve fazlalarının tahmin edilen bugünkü değeri, mevcut kamu borç seviyesi(1960-2005)	VAR	Üç ülkede de sürdürülemez
Greiner, Koeller ve Semler (2006)	Almanya	Birincil Fazla/GSMH, Borç/GSMH (1960-2003)	Yarı parametrik tahminleme	Sürdürülebilir

2.2. Maliye Politikalarının Sürdürülebilirliğini Analiz Etmeye Yönelik Yöntemler ve Bulguları

Dünyada ve Türkiye’ de maliye politikalarının sürdürülebilir olup olmadığını inceleyen pek çok çalışma yapılmıştır. Mali sürdürülebilirlik tartışmaları yeni araştırmalara konu olmaktadır. Uygulanan politikalar ile gelecekte bütçe dengesi açısından hangi noktada olunacağına ilişkin öngörü temeline dayanan yöntemler, bu yönüyle ulaşmak istedikleri amaç açısından ortak, amaçlarına ulaşmaya çalışırken seçtikleri yol bakımından ise ayrı hareket edebilmektedirler. Geliştirilen yöntemlerin bazıları varsayımları itibarıyla birbirini reddeder nitelikteyken bir kısmı ise yöntem içinde dikkate alınması gereken değişkenler açısından farklılaşmaktadır. Söz konusu nedenle bu bölümde maliye politikalarının sürdürülebilirliğine ilişkin literatür oluşumuna öncülük eden analizler, analizlerin ulaştığı yöntemler ve bulguları ele alınmaya çalışılacaktır. Türkiye’ de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliğinin ekonometrik modeller yardımıyla test edilmesi ve elde edilen bulgular ise daha sonraki bölümün konusunu oluşturacaktır.

Maliye politikalarının sürdürülebilirliğinde temel olarak araştırılan konu; gelecekte, hem kamu harcamalarının hem de kamu gelirlerinin devam ettirilip ettirilemeyeceğidir. Bu anlamda, kamu borcunun ödenip ödenmediği sorusunun önemli olmadığı ifade edilebilir. Maliye politikasının sürdürülemez hale gelmesi halinde, bütçe kısıtıyla uyumlu birincil dengelerin garanti edilmesi açısından politikanın değiştirilmesi öngörülmektedir¹⁶⁵.

Sürdürülebilirlik literatürünün incelenmesi sonucunda Dönemlerarası Bütçe Kısıtı ile maliye politikasının sürdürülebilirliği arasında ilişkinin varlığından söz edilir. Bu bağlamda, mevcut kamu borç stoğu, gelecek dönemdeki faiz dışı fazlaların bugünkü değeri ile karşılanacaktır¹⁶⁶.

¹⁶⁵ António AFONSO (2000), “Fiscal Policy Sustainability: Some Unpleasant European Evidence”, **Technical University of Lisbon Working Paper**, (Seri No: 2000/12), s. 7-8.

¹⁶⁶ Merih UCTUM ve Michael WICKENS (2000), Dept And Deficit Ceilings, And Sustainability of Fiscal Policies: an Intertemporal Analysis, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 62, 2, 197-222.

Uygulanan sürdürülebilirlik testinin sonucunun, Bütçe Kısıtının Bugünkü Değeri (BKBD) ile desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, maliye politikasının sürdürülebilirliği araştırılırken, dönemsel veri seti kullanılarak uygulanan sürdürülebilirlik testi BKBD'yi ihlal ediyorsa politika sürdürülemez olarak değerlendirilmektedir¹⁶⁷. Maliye politikalarının sürdürülebilir olup olmadığını farklı parametrelerle test eden pek çok çalışma yapılmıştır. Dolayısı ile, aşağıdaki bölümde, söz konusu analizler “harcama-gelir” ve “faiz dışı fazla-borç stoğu” ilişkisini temel alan yöntemler olmak üzere iki gruba ayrılarak ele alınmıştır.

2.2.1. Harcama-Gelir İlişkisi Temeline Dayalı Yöntemler ve Bulguları

Maliye politikalarının sürdürülebilirliğini test eden çalışmalar incelendiğinde kullanılan verilerin özellikleri açısından bir farklılaşma görülür. Analizini kamu gelirleri ve kamu harcamaları verilerini kullanarak yapan çalışmalar harcama-gelir analizi olarak adlandırılmaktadır. Alt bölümde yer alan yöntemler, sürdürülebilirlik analizini harcama-gelir ilişkisi temelinde ele almaktadırlar.

2.2.1.1. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Hakkio - Rush Yöntemi

Çalışmanın yeni bir literatür oluşumuna yön veren temel hareket noktası, beklenen reel faiz oranları yerine, faiz oranlarındaki dalgalanma varsayımdır. Ayrıca literatürde bütünleşik dönemin yanı sıra alt dönemleri de ele alan ilk analiz olması nedeniyle orijinal bir çalışmadır. Maliye politikasında sürdürülebilirliğin analizinde Hakkio ve Rush tarafından yapılan çalışmada kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında koentegrasyon ilişkisi test edilmiştir. Araştırmalarında 1950:II - 1988:IV zaman aralığını kapsayan dönemde koentegrasyon testi yapılmıştır. Ayrıca, 1964:1-1988:IV döneminde ve 1976:III – 1988:IV döneminde de ayrı ayrı koentegrasyon analizi tekrarlanmıştır. Harcamalar ve gelirler test edilirken, reel GSMH ve nüfus verileri normalleştirilerek kullanılmıştır. Sonuç olarak Hakkio ve Rush, kamu harcamalarının, kamu gelirlerinden daha hızlı arttığını ve A.B.D.'de

¹⁶⁷ CHALK ve HEMMING (2000),a.g.e., s. 3-4.

söz konusu dönemlerde maliye politikalarının sürdürülemez olduğunu ifade etmişlerdir¹⁶⁸.

2.2.1.2. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Quintos Yöntemi

Quintos, A.B.D.'nin maliye politikasının dönemlerarası bütçe dengesi ile uyumunu ve kamu açığı politikasında yapısal değişimin olup olmadığını test etmiştir. Çalışmasında, gelirler ve faiz ödemeleri dahil harcamalar için koentegrasyon vektörünün (1, -1) olduğunu ($b=1$) bunun da sürdürülebilirlik için güçlü koşul olduğu ifade edilir. Sürdürülebilirliğin zayıf koşulu ise, koentegrasyon vektörünün (1-b), $0 < b < 1$ olduğu durumdur. $b \leq 0$ olduğu durumda ise sürdürülemezlik söz konusudur. Sonuç olarak kamu açığı politikasındaki değişimden önceki dönem analizinde sürdürülebilirliğin söz konusu olduğu, fakat politika değişikliğinden sonra zayıf sürdürülebilirlik durumunun ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Quintos, zayıf sürdürülebilirlik durumunda, hükümetlerin gelirlerinden daha fazla harcama yapma durumunda olduklarından, bu durumu sürdürmemenin söz konusu olabileceğini ve borç servisleri için daha yüksek faiz önermek zorunda kalabileceklerini belirtmiştir¹⁶⁹.

Quintos' un öne sürdüğü yöntemi kullanan çalışmalara, Özmen ve Koğar (1998), Martin (2000) ve Günaydın (2003) örnek olarak gösterilebilir. Özmen ve Koğar, Türkiye' de 1969-1992 dönemini baz alarak yaptıkları çalışmalarında, güçlü sürdürülebilirliğin, bütçe açıklarının durağan ve istikrarlı olması durumunda geçerli olacağını vurgulamışlardır. Zayıf sürdürülebilirlikte ise, gelirler ve faiz ödemeleri dahil harcamaların koentegre olması gerektiğini belirtmişlerdir. Sonuç olarak, güçlü sürdürülebilirliğin olmadığını, kısaca, bütçe açıklarının istikrarsız olduğunu ve zayıf sürdürülebilirliğin söz konusu olduğunu bulmuşlardır. 1983 yılını koentegrasyon vektöründe içsel kırılım noktası olarak saptamışlardır. 1983 yılı, bütçe finansman rejiminde değişimin (Merkez Bankası finansmanından, borç finansman biçimine

¹⁶⁸ HAKKIO ve RUSH (1991), a.g.e., s. 429-445.

¹⁶⁹ QUINTOS (1995), a.g.e., s. 409-417.

geçiş) yaşandığı bir yıl olarak ifade edilmektedir. Özmen ve Koğar, söz konusu dönemde, uygulanan maliye politikalarında, bütçe açığı sürecinin parametrelerini değiştiren bir rejim değişikliğini gerekli görmekte-dirler¹⁷⁰.

Martin de maliye politikasının dönemlerarası bütçe dengesi ile uyumunu ve kamu açığı politikasında yapısal değişimin olup olmadığını Quintos' un modeli ile test etmiştir. Bilindiği üzere söz konusu model, gelirler ve faiz ödemeleri dahil harcamalar için koentegrasyon vektörünün (1,-1) olduğunu ($b=1$) bunun da sürdürülebilirlik için güçlü koşul olduğu savunmaktadır. Sürdürülebilirliğin zayıf koşulu ise, koentegrasyon vektörünün (1-b), $0 < b < 1$ olduğu durumdur. $b \leq 0$ olduğu durumda ise sürdürülemezlik söz konusudur. Martin araştırmasında, 1947-1992 zaman aralığında A.B.D.' reel gelirleri ve faiz ödemeleri dahil harcamalarını ele almıştır. 1970' ler ve 1980' lerde kırılmalar saptansa da söz konusu dönemde maliye politikasının sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır¹⁷¹.

Quintos modelini Türkiye' ye uyarlayan bir başka çalışmada Günaydın, maliye politikasının, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmada çok önemli bir rolü olduğunu savunmaktadır. Fakat, maliye politikası, belirlenen hedeflere ulaşmak için finansman ihtiyacı tarafından sınırlanmaktadır. Kamu açığının artmasıyla, maliye politikasının devam ettirilip ettirilemeyeceği tartışmaları Günaydın' ın çalışmasının temelini oluşturmuştur. 1987:1 – 2003:3 döneminde kamu gelirleri (senyoraj gelirleri dahil) ve kamu harcamaları verilerinin eşbütünleşik olup olmadığını araştırmıştır. Sonuç olarak, uzun dönemde, verilerin eşbütünleşik olduğunu, daha açık bir ifade ile, kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayabileceğini tespit etmiştir. Bununla birlikte, gelirden fazla harcama yapılmasının ise uzun dönemde borçlanabilirliği sürdürülemez hale getireceğine işaret etmiştir. Dolayısıyla, Türkiye' nin borç stoğu zayıf sürdürülebilirdir¹⁷². Özmen ve Koğar gibi, Quintos tekniğini

¹⁷⁰ Erdal ÖZMEN ve Ç.İzgi KOĞAR (1998), "Sustainability of Budget Deficits in Turkey with a Structural Shift", **METU Studies in Development**, 25 (1), s. 107-127.

¹⁷¹ Gael M. MARTIN (2000), "US Deficit Sustainability: A New Approach Based On Multiple Endogenous Breaks", **Journal of Applied Econometrics**, 15, s. 83-105.

¹⁷² Emek GÜNAYDIN (2003), "Analysing the Sustainability of Fiscal Deficits in Turkey", **Hazine Dergisi**, Sayı 16, s. 1-14.

kullanan Günaydın da Türkiye’ de maliye politikasını zayıf sürdürülebilir bulmuştur.

2.2.1.3. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Ahmed - Rogers Yöntemi

Ahmed ve Rogers, İngiltere 1692-1992 dönemi ve A.B.D. 1792-1992 dönemi verilerini kullanarak bütçe kısıtının bugünkü değerinin sağlanıp sağlanmadığını test etmişlerdir. Çalışmalarının literatüre üç önemli noktada katkı sağladığını vurgularlar¹⁷³:

Birincisi; uzun dönemli bir veri setinin kullanılmasıdır. Uzun dönemli bir analiz dönemlerarası bütçe kısıtı koşulunun sağlanıp sağlanmamasının değerlendirilmesi açısından önem kazanmaktadır.

İkincisi; dönemlerarası bütçe kısıtı, sadece, harcamalar ve gelirler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi göstermekle kalmaz, aynı zamanda, spesifik koentegrasyon vektörünü de göstermektedir.

Üçüncüsü; tüm ekonominin uzun dönemli bir analizi yapılmış ve bugünkü değer kısıtlarının eş zamanlı olarak sağlandığı ortaya çıkarılmıştır.

Sonuç olarak İngiltere ve A.B.D. maliye politikalarının sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

¹⁷³ Shangil AHMED ve John H. ROGERS (1995), “Government Budget Deficits and Trade Deficits Are Present Value Constraints Satisfied in Long-Term Data?”, **Journal of Monetary Economics** 36, May, s. 351-374

2.2.2. Faiz Dışı Fazla- Borç Stoğu İlişkisi Temeline Dayalı Yöntemler ve Bulguları

Maliye politikalarının sürdürülebilirliğini inceleyen çalışmalarda kullanılan verilerin kamu harcamaları ve kamu gelirlerinden başka faiz dışı fazla ve borç stoğu olarak belirlendiği araştırmalar da bulunmaktadır.

2.2.2.1. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Hamilton - Flavin Yöntemi

Sürdürülebilirlik ile ilgili literatür incelendiğinde, Hamilton ve Flavin' in bütçe açıklarının ne kadar daha devam ettirilebileceğini sorguladıkları görülmektedir. Araştırmalarında, iki ayrı konunun önem kazandığını vurgulamışlardır. Birincisi, sürekli kamu açığı verilmesi politikası, ikincisi ise bu politikanın uygulanabilirliğidir. Kamu açıklarının artması sonucu, enflasyon, yatırım ve ödemeler dengesi bozulmaları yaşanabilecek ve bu etkiler ile mücadele sorunu ortaya çıkabilecektir. Ayrıca, sürekli olarak kamu açığı verme politikasını uygulayabilmenin tartışmalı olduğu vurgulanmaktadır.

Hamilton ve Flavin, çalışmalarında hanehalkı ile kamunun borçlanma politikalarını karşılaştırmışlardır. Hanehalkı sürekli borçlanabilir ve gelirinden daha fazla tüketim yaparak yaşamını devam ettirebilir. Önceki borçlarını da tekrar borçlanarak ödeme yoluna gidebilir. Ancak belli bir dönem sonra borç alacak kimseyi bulamama durumuna düşebilecektir. Dolayısıyla, hanehalkı, borçlanma kısıtına bağlıdır. Daha açık bir ifade ile, harcamalarının beklenen bugünkü değeri (faiz ödemeleri hariç), gelecekte elde edeceği gelirin beklenen bugünkü değerini geçemez. Kamunun açık vermesi durumunda ise, bugünkü değer borçlanma kısıtı olarak adlandırılan kısıta bağlı olarak, faiz dışı sürekli açık politikası uygulanamayacaktır. Ancak faiz ödemeleri dahil sürekli açık politikasının imkansız olmadığı ifade edilmektedir. Gelecekteki vergi artışlarıyla ihtiyaç duyulan gelir karşılanacaksa, kamu açıklarının toplam talebi etkilemeyeceği düşünülmektedir. Fakat, vergi artışlarının özel teşvikler üzerinde olumsuz etkileri söz konusudur. Vergi artışı yerine emisyonla başvurulması durumunda enflasyon artışı da

yaşanabilir¹⁷⁴.

Hamilton ve Flavin, BKBD' nin sağlanma koşulunu şu şekilde ifade etmektedirler:

$$B_t = A_0(1+r)^t - E_t \sum_{j=0}^{\infty} R(t, t+j)^{-1} D_{t+1} + \varepsilon_t \quad (16)$$

Eşitlikte, $A_0 = 0$ olması durumunda borçlanma kısıtının sağlandığını savunulmaktadır. $A_0 = \frac{\lim_{t \rightarrow \infty} B_{t+j}}{(1+r)^j}$ dir. E_t , rasyonel oldukları varsayılan kreditorlerin beklentilerini ifade etmektedir. ε_t , kısa dönem faiz oranlarındaki beklenen değişimleri yansıtan regresyon hata terimini, ayrıca, uzun dönem oranların yapısını gösterir. Bu koşul, sürdürülebilirlik için önemli olmakla birlikte yeterli görülmemektedir¹⁷⁵. Çünkü borç durağan olmasa da maliye politikası sürdürülebilir nitelikte olabilir. Dolayısıyla Hamilton ve Flavin durağan olmama durumunun rededilebilir olabileceğini ancak bu sonucun BKBD' ni geçersiz hale getirmeyeceğini ifade etmişlerdir.

Açıklanmaya çalışıldığı üzere Hamilton ve Flavin çalışmalarında, borçlanma kısıtının sağlanmasının gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Bugünkü değere indirgenmiş borcun durağanlığının sürdürülebilir politika olacağını göstermişlerdir. A.B.D.' nin, 1962-1984 zaman aralığındaki reel faiz dışı fazla ve borç stoğu verilerini kullanarak yaptıkları analizde borç sürecinin durağan olduğunu bulmuşlar ve borçlanma kısıtının sağlandığını göstermişlerdir¹⁷⁶.

¹⁷⁴ HAMILTON ve FLAVIN (1986), a.g.e., s. 808-819.

¹⁷⁵ CHALK ve HEMMING (2000), a.g.e., s. 5-6.

¹⁷⁶ Carmela E. QUINTOS (1995), "Sustainability of the Deficit Process with Structural Shifts", **Journal of Business & Economic Statistics**, Vol. 13, N. 4, Oct., s. 409-417.

Hamilton ve Flavin' in (1986) tersine, Trehan ve Walsh (1988), 1890-1986 zaman diliminde A.B.D.'nin faiz ödemeleri dahil reel kamu açığı verilerini kullanarak yapmış oldukları çalışmada¹⁷⁷, borcun durağan olmadığını bulmuşlardır. Çalışmalarında, BKBD' nin sağlanması durumunda, faiz oranları sabitken, borç ve faiz dışı açıklar bütünleştirilirse bunun, sürdürülebilirlik için yeterli olacağını savunmuşlardır. Çünkü, birincil denge ile borç eşbütünlük olacaktır. Bu durumu aşağıdaki testle ifade etmişlerdir¹⁷⁸:

$$B_{t+1} - B_t = rB_t + D_t \quad (17)$$

B_t , birinci derece durağan seriyi gösterir. Dolayısıyla I(1) olarak ifade edilir. $B_{t+1} - B_t$ ise iki I(1) serisini gösterecek ve iki serinin farkı I(0) olacağından eşitliğin sağ tarafı durağan olacaktır¹⁷⁹. Özet olarak, A.B.D.' de söz konusu dönemde, birincil mali fazla ile borç birlikte hareket ederse maliye politikası sürdürülebilir olarak yorumlanabilecektir¹⁸⁰.

Trehan ve Walsh, yapmış oldukları çalışmalarını 1991 yılında genişletmişler ve 1946-1987 zaman aralığını kapsayan çalışmalarında, beklenen reel faizler sabitse, borç stoğunun ve faiz dışı açığın durağan olmasının dönemlerarası bütçe dengesi için yeterli ve gerekli koşul olacağını ifade etmişlerdir. Sonuç olarak, A.B.D.' nin maliye politikasının söz konusu dönemde sürdürülebilir olduğunu ifade etmişlerdir¹⁸¹.

¹⁷⁷ Brahat TREHAN ve Carl WALSH (1988), "Common Trends, The Government's Budget Constraint, and Revenue Smoothing", **Journal of Economic Dynamics and Control**, 12, Jan., s. 425-444.

¹⁷⁸ CHALK ve HEMMING (2000), a.g.e., s. 5-6.

¹⁷⁹ Mustafa SEVÜKTEKİN ve Mehmet NARGELEÇKENLER, **Zaman Serileri Analizi**, Nobel Yayıncılık, Ankara, Mart, 2005, s. 58-60.

¹⁸⁰ CHALK ve HEMMING (2000), a.g.e., s. 5-6.

¹⁸¹ Brahat TREHAN ve Carl WALSH (1991), "Testing Intertemporal Budget Constraints: Theory and Applications to U.S. Federal Budget and Current Account Deficits", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol. 23, N. 2, May, s.206-223.

2.2.2.2. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Wilcox Yöntemi

Wilcox, Hamilton ve Flavin' in çalışmasına farklı bir açıdan bakmış ve 1960-1984 zaman aralığı verilerini kullanarak borçlanma kısıtına alternatif bir model önermiştir. Söz konusu model, Hamilton ve Flavin' in çalışmasından üç noktada ayrılmaktadır¹⁸²:

Birinci ayırım; Wilcox (1989), stokastik* reel faiz oranı kullanırken, Hamilton ve Flavin, sabit reel faiz oranını kullanmaktadır.

İkinci ayırım; Wilcox modeli faiz dışı fazlanın durağan olmadığını varsayarken, Hamilton ve Flavin Modeli' nde birincil fazla durağan olmak zorundadır.

Üçüncü ayırım; Wilcox Modeli, borçlanma kısıtının stokastik ihlaline kesinlikle karşı çıkmaktadır. Ancak, Hamilton ve Flavin' in en az iki testinde, borçlanma kısıtının herhangi bir ihlalinin stokastik olmayacağı varsayılmıştır.

Wilcox, reel kamu borç stoğu verilerini başlangıç dönemine indirgemiş ve elde edilen serinin ortalama değeri sıfıra eşit olan durağan seri olmasının sürdürülebilirlik için yeterli olacağını ifade etmiştir. Çalışmasında, maliye politikasının, açıkların finansmanı çerçevesinde sınırlanması gereğini vurgulamış ve borçlanma olanağı varsa bütçe açığının sürdürülebileceğini belirtmiştir. Ayrıca, bazı ekonomilerde bunun yapılmasının zorunluluk olarak görülmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu tip ekonomiler, dinamik etkin olmayan (dynamically inefficient) olarak tanımlanır. Analizinin sonucunda, A.B.D. maliye politikasını 1960-1974

¹⁸² David W. WILCOX (1989), "The Sustainability of Government Deficits: Implications of The Present-Value Borrowing Constraint", **Journal of Money, Credit, and Banking**, Vol. 21, N. 3, August, 291-306. Ayrıca bkz. Peter A. DIAMOND (1965), "National Debt in a Neoclassical Growth Model", **The American Economic Review**, Vol. 55, No. 5, Part 1, Dec., s. 1126-1150.

* Zaman serileri için olasılık modellerinin diğer bir tanımı stokastik süreçlerdir. Gerçek hayatta birçok fiziksel süreç yapılarında bir rassal veya stokastik eleman içerilir ve stokastik bir süreç istatistiksel bir kavram olarak tasvir edilir. Bir stokastik süreçte her gözlem yani serideki her değer bir olasılık dağılımdan rassal olarak çekildiğinden rassal bir değişkendir ve gözlemlerin belirli bir olasılık dağılımına göre oluştuğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla bir stokastik süreç matematiksel olarak zaman aralıklarına göre dizilmiş, rassal değişkenlerin bir birikimi olarak tanımlanabilir (Bknz.; Mustafa Sevüktekin ve Mehmet Nargeleçekenler (2005), **Zaman Serileri Analizi**, Nobel Yayıncılık, Ankara, Mart, s. 42-43.).

aralığında sürdürülebilir, 1974-1984 zaman aralığında ise sürdürülemez olarak değerlendirmiştir¹⁸³.

Dinamik etkinlik, ekonomik büyümenin analizi, maliye politikalarının etkileri ve sermaye mallarının fiyatlandırılmasında temel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Modelde, ancak rekabetçi bir ekonominin istikrara ulaşabileceği ifade edilmiştir. Nüfus artış oranının, sermayenin marjinal verimlilik oranını aşması veya dengede olan bir ekonominin kar etmektense yatırımdan yana olması durumlarında, ekonomi, dinamik etkin olmayan olarak ifade edilmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda, Dinamik Etkinlik Modeli' nin, normatif ekonomik analizin yanı sıra pozitif ekonomik analizde de kullanıldığı görülmektedir¹⁸⁴. Balassa, emeği içeren birincil kaynakların aynı olduğu ve tasarruf oranlarının aynı olduğu varsayımları altında ekonomik sistemlerin karşılaştırılması yapıldığında, dinamik etkinliği göreceli bir kavram olarak tanımlamıştır. Ona göre, daha fazla bir büyüme oranı dinamik etkinliğin daha yüksek olmasını sağlayacaktır. Ulusal ekonominin dinamik etkin olması teknolojik yeniliklere açık, yenilik yaratabilen olması anlamına gelmektedir¹⁸⁵.

Makrydakıs, Tzavalıs ve Balfoussias (1999), Wilcox' un analizini geliştirmişler ve Yunanistan' da uzun dönem maliye politikasının sürdürülebilirliğini araştırmışlardır. Önceki çalışmaların tersine, başlangıç dönemine indirgenmiş borç/GSMH verilerine durağanlık testini uygulamanın yanı sıra Zivot ve Andrews' in geliştirdiği birim kök testini de kullanmışlardır. Sonuç olarak, 1958-1995 dönemi boyunca rejim değişimlerinin (policy regime shifts) mali durum üzerindeki etkilerini analiz etmişler ve söz konusu dönemde, Yunanistan' ın 1979 yılında geçirdiği rejim değişimi nedeniyle, dönemlerarası bütçe kısıtını sağlayamadığını saptamışlardır. Fakat 1992 yılından itibaren, Avrupa Birliği' ne giriş sürecinin başlamasıyla beraber birincil bütçe fazlası artış göstermiş, 1995' ten sonra da reel faiz oranlarında

¹⁸³ David W. WILCOX (1989), a.g.e., s. 1126-1150.

¹⁸⁴ Bela BALASSA (1964), "The Dynamic Efficiency of the Soviet Economy", **The American Review**, Vol. 54, N. 3., s. 490-505.

¹⁸⁵ BALASSA (1964),a.g.e., s. 490-505.

azalma gözlemlenmiştir. Makrydakis, Tzavalis ve Balfoussias, Borç/GSMH oranında gerçekleşen iyileşme dolayısıyla, birkaç yıl içerisinde Yunanistan'ın maliye politikasının sürdürülemez nitelikteki karakterinin sürdürülebilir bir nitelik kazanabileceğini ifade etmiştir¹⁸⁶.

2.2.2.3. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Bohn Yöntemi

Maliye politikasında sürdürülebilirliği test etmede en temel belirleyicinin doğru iskonto oranının seçimi olduğunu öne süren Bohn tarafından 1995 yılında geliştirilen yöntem literatürde önemli bir yer bulmuştur. Analizde, iki kısıt ortaya koyulmuştur. Birincisi; hazine bonolarının faiz oranı, ortalama ekonomik büyüme oranının altında kalmalıdır. İkincisi ise, ekonomi, dinamik etkin olmalıdır. Bohn bu iki kriterin ancak stokastik ekonomide geçerli olabileceğini dikkat çekmiştir. Buna bağlı olarak çalışmasına makro düzeyde genel bütçe kısıtını incelemeden önce, mikro analize yönelip, borç verenlerin bütçe kısıtını ele alarak başladığı görülmektedir. Ona göre borç verenlerin bütçe kısıtı şu şekilde ifade edilebilir:

$$(1 + r_t)B_{t-1} = \sum_{j=0}^{\infty} E_t(s_{t+j}SURP_{t+j}) + \lim_{N \rightarrow \infty} E_t[s_{t+N}(1 + r_{t+N})B_{t+N-1}] \quad (18)$$

Formülde $s_{t+N} = \beta^N u'(c_{t+N})/u'(c_t)$, ifadesi, borç verenlerin t ve t+N dönemleri arasındaki marjinal ikame oranıdır. β , iskonto (discount) değeridir ($0 < \beta < 1$). c_t , borç verenlerin t dönemdeki reel tüketimini ifade eder. u' , artan ve konkav fayda fonksiyonudur. $(1 + r_t)B_{t-1}$ ifadesi ise, (t-1 ve t dönemi arasında kazandığı faiz dahil), borç verenlerin refahını (wealth) göstermektedir. Çaprazlama koşulu gereği formülün sol tarafındaki ikinci ifadede limit sifıra eşit olmalıdır. Dolayısıyla:

$$\lim_{N \rightarrow \infty} E_t[s_{t+N}(1 + r_{t+N})B_{t+N-1}] = 0 \quad (19)$$

¹⁸⁶ Stelios Makrydakis, Elias Tzavalis, Athanassios Balfoussias (1999), "Policy Regime Changes and the Long-run Sustainability of Fiscal Policy: an Application to Greece", **Economic Modelling**, 16, s.71-86.

Olmakta ve borç verenlerin (lender) bugünkü değeri kısıtı da:

$$(1+r_t)B_{t-1} = \sum_{j=0}^{\infty} E_t [s_{t+j} SURP_{t+j}] \quad (20)$$

olarak ifade edilmektedir. Kamusal anlamda ise bugünkü değeri "Ponzi Oyunu Yok" kuralı gereği;

$$B_{t-1} = \sum_{j=0}^{\infty} \frac{SURP_{t+j}}{(1+r)^{j+1}} \quad (21)$$

olmaktadır. Başka bir ifade ile, kamu borcu, her zaman, gelecekte beklenen birincil fazlaların bugünkü değerine eşit olmalıdır. (20) no' lu denklik ile (21)' no'lu denklik arasındaki farklılık, reel faiz oranının yerine dönemlerarası marjinal ikame oranının kullanılmasıdır. Dönemlerarası marjinal ikame oranı ise riskli faiz oranı ile ilişkilidir. (20)' nolu denklemde, marjinal ikame oranının yerini riskli faiz oranı almaktadır¹⁸⁷. Bohn' un çalışmasında, bireylerin riske karşı çıktığı stokastik dinamik etkin bir ekonomide, uygulanan politikaların dönemlerarası kısıtları ortaya koyulur. Ona göre, doğru iskonto oranının uygulanması önem taşır ve eğer, çaprazlama koşulu faiz oranı açısından yanlış yazılırsa, istikrarlı borç geliri oranıyla sürdürülen maliye politikaları bile sürdürülemez olarak tanımlanabilir¹⁸⁸.

Bohn 1998 yılındaki çalışmasını ise, borca nasıl tepki verileceğini, Borç/GSMH oranı artmaya başladığında gerekli önlemlerin alıp alınamayacağını sorgulayarak şekillendirmiştir. Ampirik açıdan, reel borçta ve Borç/GSMH oranında durağanlığı, redetmenin zor olduğunu, fakat, teorik olarak, bazı modeller bakımından durağan olmayan Borç/GSMH oranının söz konusu olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, maliye politikası açısından, yüksek ve devamlı artan bir Borç/GSMH oranını istenilmeyen bir durum olarak görür. Ona göre, birincil fazlalar ile Borç/GSMH arasındaki varsayılan pozitif ilişki maliye politikasının

¹⁸⁷ John T. CUDDINGTON (1996), **Analysing the Sustainability of Fiscal Deficits in Developing Countries**, Georgetown University, July, s.1-49.

¹⁸⁸ Henning BOHN (1995), "The Sustainability of Budget Deficits in a Stochastic Economy", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol 27, N.1, Feb., s. 257-271.

sürdürülebilirliğini açıklayıcı nitelikte olabilecektir. 1916-1995 zaman dilimini alarak A.B.D. için yaptığı analizde, birincil bütçe açığının var olmasına rağmen, dönemlerarası bütçe kısıtının sağlandığını ispatlamıştır¹⁸⁹. Daha açık bir ifade ile, söz konusu dönemde maliye politikasının sürdürülebilir olduğunu ortaya koymuştur.

Bohn' un 1998 yılındaki çalışmasını referans alan Greiner, Koeller ve Semmler (2006), Almanya maliye politikasının 1960-2003 yılları arasında sürdürülebilirliğini test etmişlerdir. Birincil Fazla/GSMH oranının Borç/GSMH oranını nasıl etkilediğini araştırarak, Almanya' nın kamu borcunun sürdürülebilir olup olmadığını ortaya koymuşlardır. Greiner ve diğerleri, zaman değişkenine tepkiyi ifade eden yarı parametrik (semi parametric) tahminleme modelini kullanmışlar ve sonuç olarak Birincil Fazla/GSMH oranının, borç oranını pozitif yönde etkilediğini bulmuşlardır. Daha açık bir ifade ile, kamu borcu sürdürülebilirdir. Ancak, 1990' ların ortaları ve sonlarına doğru negatif bir eğilim saptamışlardır. Gelecek yıllarda, Almanya' nın maliye politikasını sürdürüp sürdüremeyeceğini ise, yüksek borç oranıyla nasıl mücadele edileceğine bağlamışlardır¹⁹⁰.

Bohn 2004 yılında çalışmasını geliştirmiş ve 1792-2003 yılları arasında A.B.D.'de maliye politikasının sürdürülebilirliğini araştırmış ve beklenen değer bütçe kısıtını (expected-value budget constraint) ve durağanlık testlerini yeniden ele almıştır. Ona göre, GSMH' ya göre derecelendirilmeyen (scale) seriler, durağanlık açısından yanlıtıdır. Sonuç olarak birincil fazlaların borcu karşılayabilecek yeterlilikte olduğunu dolayısıyla söz konusu dönemde maliye politikasının sürdürülebilir olduğunu ortaya koymuştur. İncelediği dönem, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş yıllarını da içermesine rağmen, elde ettiği sonuç, 1998' de, 1916-1995 yıllarını kapsayan çalışmasının sonucuyla tutarlılık göstermektedir¹⁹¹.

¹⁸⁹ Henning BOHN (1998), "The Behavior of U.S. Public Debt And Deficits", **The Quarterly Journal of Economics**, Aug., s. 949-963.

¹⁹⁰ Alfred GREINER, Uwe KOELLER ve Willi SEMMLER (2006), "Testing the Sustainability of German Fiscal Policy: Evidence for the Periot 1960-2003", **Empirica**, 33, 127-140.

¹⁹¹ BOHN (2004), a.g.e., s. 1-39.

2.2.2.4. Maliye Politikasının Sürdürülebilirliğinde Polito - Wickens Yöntemi

Polito ve Wickens, maliye politikası sürdürülebilirliği ile ilgili son yıllarda yapılan çalışmalara eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşmışlardır. Maliye politikasının sürdürülebilirliğinin ölçülmesi için farklı bir yöntem önermişlerdir. Çalışmalarında, VAR* (Vector Autoregressive Regression - Vektör Otoregresif Regresyon) yöntemini kullanarak A.B.D., Almanya ve İngiltere' nin 1960-2005 yılları arasındaki maliye politikalarının sürdürülebilirliğini test etmişlerdir. Dönemlerarası bütçe kısıtından türetilmiş cari mali durum (fiscal stance) sürdürülebilirlik dizini (index) oluşturmuşlardır. Söz konusu dizin, literatürdeki birçok analizin tersine sonlu zaman ufku (finite time horizon) temellidir. Dizin, ekonominin, VAR Modeli' nden türetilmiş bugünkü ve gelecekteki açıklar ve fazlaların tahmin edilen bugünkü değeri ile mevcut kamu borç seviyesinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Sonuç olarak, A.B.D., İngiltere ve Almanya' nın mali sürdürülebilirlik dizinlerinin dalgalanma gösterdiğini, 1990' larda ekonomik olarak önemli büyüme göstermelerine rağmen son yıllarda istikrarlarının bozulduğunu bulmuşlardır. Dolayısıyla üç ülkenin de maliye politikalarını sürdürülemez olarak değerlendirmişlerdir¹⁹².

Maliye politikasında sürdürülebilirlik konusunda yapılan çalışmaların periyodik olarak yenilenmesi söz konusudur. Yapılan analizlerde, her ülke ve her dönemin ayrı birer test konusu yapıldığı görülür. Dolayısı ile çalışmamızın bundan sonraki bölümünde Türkiye' de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliği araştırılacaktır.

* VAR modelleri herhangi bir zaman noktasında, zamana bağlı serilerin tahminini sağlayan model olarak tanımlanabilir. İstatistiksel olarak güçlü bir yöntemdir. Vektör otoregresif modelleme tekniği ilk olarak Sims (1980) tarafından yapısal eşanlı denklem sistemlerinin teorik sebeplere dayalı kısıtlarını göz ardı edebilecek bir yaklaşım olarak ortaya atılmıştır. (Bknz. Hasan YURTOĞLU (2005), **Yapay Sınır Ağları Metodolojisi İle Öngörü Modellemesi: Bazı Makroekonomik Değişkenler İçin Türkiye Örneği**, DPT Uzmanlık Tezi, Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Şubat, s.58-59).

¹⁹² Vito POLITO ve Mike WICKENS (2005), "Measuring Fiscal Sustainability", **Centre for Economic Policy Research**, Discussion Paper No. 5312, October, s. 1-53.

2.3. Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarının Sürdürülebilirlik Analizi, Yöntem ve Bulguları

Türkiye’ de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliğini araştırdığımız çalışmamızın bu bölümünde 1980-2007 zaman aralığını kapsayan ekonometrik bir analiz yapılacaktır. Literatür incelendiğinde Bohn tarafından geliştirilmiş sürdürülebilirlik testinin son yıllarda pek çok ülke verisiyle yenilendiği görülmüştür. Dolayısıyla analizimizde hem son dönem geliştirilen bir model olması hem de gelişmekte olan ülkeler açısından daha anlamlı sonuçlar verebileceğinin düşünülmesi açısından Bohn testi Türkiye için uygulanmıştır. Daha sonra, Bohn yaklaşımına alternatif olarak geliştirilen Vektör Otoregresif Regresyon (VAR) yaklaşımı ile analiz genişletilmiştir. Dolayısı ile Bohn ve VAR yaklaşımlarının karşılaştırmaları yapılabilmiş ve bir anlamda Türkiye’ de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirlik analizinde tutarlılık sınanmaya çalışılmıştır.

2.3.1. Analizin Amacı ve Analizde Kullanılan Veri Seti

Türkiye’ de uygulanan maliye politikaları ve söz konusu politikaların uzun dönemde artan kamu borcuna karşılık, kamu gelirini arttırabilme ve dolayısıyla borçları finanse edebilme eğiliminin araştırıldığı çalışmada amaç ve veri seti aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

2.3.1.1. Analizin Amacı

Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası verileri incelendiğinde pek çok makroekonomik veride değişmeler görülmeye başlanmıştır. Kamu harcamalarının giderek artması, vergi gelirlerindeki düşüşler ve borçlanmadaki artışlar maliye politikasında sürdürülebilirlik şüphelerini beraberinde getirmiştir. 1994, 2000 ve 2001 krizlerinin yaşanması sıkı maliye politikası önlemlerinin alınmasına yol açmış ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Süreciyle bütçe verilerinde iyileşmeler görülmüştür. Ancak, borçlanma verilerindeki artış eğilimi devam etmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde açıklanmaya çalışıldığı üzere borçların artması maliye politikalarının sürdürüleemeyeceği anlamında yorumlanabilmektedir.

Ancak, mali iradenin Dönemlerarası Bütçe Kısıtı' nı sağlayabilmesi durumunda maliye politikasının sürdürülebilirliğinden söz edilebilir. Dolayısı ile, analizimizin amacı, 1980-2007 döneminde, bütçe kısıtının temel bileşenleri olan faiz dışı fazla ile borç stoğu arasındaki ilişkinin iki farklı yaklaşımla test edilmesidir.

2.3.1.2. Analizde Kullanılan Veri Seti

Maliye politikasında sürdürülebilirliği test ettiğimiz çalışmamızda temel olarak iki değişken kullanılmaktadır. Birincisi; Faiz Dışı Denge (fazla veya açık-FDD) değişkenidir. Diğeri ise, iç borç stoğu değişkenidir. Her iki değişkenin GSMH' ya oranlanmaları ile 1980-2007 zaman dilimi için yıllık bazda iki seri oluşturulmuştur. Ayrıca, söz konusu serilere ek olarak Bohn Modeli' nde reel kamu harcaması, VAR yaklaşımında ise GSMH büyüme hızı verileri kullanılmıştır.

Analiz yorumlanırken literatürle uyumluluk açısından faiz dışı fazla ve borç stoğu kavramları kullanılacaktır. Veriler, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı, Merkez Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu' nun veri tabanlarından derlenmiştir. Veri setinin '80 sonrasını ele almasının nedeni, mali serbestleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilmesi ve faiz dışı fazla hesaplamalarına bu dönemden itibaren ulaşılabilmektedir. Çünkü, söz konusu dönemden önce, faizlerin hariç bırakılması veya dahil edilmesinin, bütçe dengelerini önemli bir şekilde etkilememesi, bütçenin her iki durumda da açık vermesi söz konusudur. Dolayısıyla, '80 öncesi faiz dışı denge, faiz dışı fazla gibi kavramlara ve hesaplamalara ihtiyaç duyulmadığı görülür¹⁹³.

¹⁹³ Haldun DARICI (2004), "Faiz Dışı Fazla Niçin Yeterli Olmuyor?", **Maliye Dergisi**, Sayı 146, s. 58-68.

2.3.2. Araştırmada Kullanılan Sürdürülebilirlik Yöntemleri ve Bulguları

Bohn tarafından 1998 yılında geliştirilen ve kendi adıyla anılan makroekonomik model ve Bohn Yöntemine alternatif olarak geliştirilen VAR analizi ele alınmaya çalışılmıştır. Bohn Yaklaşımı olarak da adlandırılabilen söz konusu model, özellikle gelişmekte olan ülkelerin maliye politikalarının sürdürülebilirliği analizlerinde kullanılmaktadır. Çünkü, bu model standart dönemlerarası analizlerden daha esnek bir yapıya sahiptir. Ayrıca, faiz oranları ile ilgili herhangi bir varsayım ileri sürmemekte ve dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerin modellenmesinde pratik bir araç olarak değerlendirilmektedir¹⁹⁴. VAR analizi ile ise borçtaki değişime karşılık birincil fazladaki kısa dönemli düzeltmelerin ön plana çıkartılması ve borçlardaki artışın birincil fazla üzerindeki kısa dönemli dinamik etkilerinin tespiti amaçlanmaktadır.

2.3.2.1. Türkiye' de Uygulanan Maliye Politikalarının Sürdürülebilirliğinde Bohn Yöntemi ve Bulguları

Bohn' a göre, birincil fazlanın, Borç/GSMH oranındaki değişimlere vereceği pozitif tepki, faiz oranı ve büyüme oranı arasındaki ilişkilere bağlı kalmadan maliye politikasının sürdürülebilirliği hakkında güvenilir sonuçlar verecektir. Daha önce de belirtildiği üzere, Bohn, 1916-1995 yıllarını kapsayan analizinde, ana dönem ve çeşitli alt dönemlerde birincil fazlanın, Borç/GSMH oranının artan bir fonksiyonu olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, borç ve birincil fazla arasındaki ilişkinin savaş dönemi harcamaları ve dönemsel dalgalanmalardan kolaylıkla etkilendiğini ve var olan bu ilişkinin söz konusu dönemlerde yokmuş gibi hareket ettiğini göstermiştir.

¹⁹⁴ Subrata GHATAK ve José R. SÁNCHEZ-FUNG (2007), "Is Fiscal Policy Sustainable in Developing Economies", **Review of Development Economics**, 11(3), s.518-530.

2.3.2.1.1. Bohn Yöntemi

Bohn'un çalışması incelendiğinde, kamu maliyesinin analizinde temel ilkenin dönemler arası bütçe kısıtının sağlanması olduğu görülmektedir. Bütçe kısıtı ise¹⁹⁵;

$$D_{t+1} = (D_t - S_t)(1 + R_{t+1}) \quad (22)$$

şeklinde ifade edilmektedir. Daha açık bir ifade ile bir sonraki dönem borcu, cari dönem borcundan birincil fazlanın çıkarılmasından sonra elde edilen değer brüt faiz faktörü ile çarpılması ile bulunmaktadır. Vergi matrahındaki ve kamu harcamalarındaki artış ile büyüyen bir ekonomide ise bütçe kısıtı aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir¹⁹⁶;

$$d_{t+1} = x_{t+1} * (d_t - s_t) \quad (23)$$

d_t , borçların GSMH' ya oranını yani, (D_t / Y_t) ' ifade eder. s_t , birincil fazlanın GSMH' ya oranıdır (S_t / Y_t) . x_{t+1} ise, borç üzerinden getirinin (brüt), toplam gelirin (GSMH) büyüme oranına (brüt) bölümünü $\left[(1 + R_{t+1}) * \frac{Y_t}{Y_{t+1}} \approx (1 + r_{t+1} - y_{t+1}) \right]$ ifade etmektedir. r_{t+1} ve y_{t+1} sırasıyla reel faiz oranı ve reel büyüme oranını göstermektedir.

Bohn'a göre modelin amacı, Borç/GSMH ve birincil fazla arasındaki sistematik ilişkiyi analiz etmek olarak değerlendirildiğinden aşağıdaki regresyon denklemini oluşturmuştur¹⁹⁷;

$$s_t = \rho d_t + \alpha Z_t + \varepsilon_t = \rho d_t + \mu_t \quad (24)$$

Yukarıdaki eşitlikte Z_t , birincil fazlanın diğer belirleyicilerini, ε_t hata terimini ve μ_t ise $(\alpha Z_t + \varepsilon_t)$ toplamını ifade etmektedir. Böyle bir açılım borç ve birincil fazla serilerine ilişkin zaman serilerinin özellikleri hakkında ve μ_t 'nin ne olarak

¹⁹⁵ BOHN (1998), a.g.e., s. 949-963.

¹⁹⁶ BOHN (1998), a.g.e., s. 949-963.

¹⁹⁷ BOHN (1998), a.g.e., s. 949-963.

varsayılması gerektiği konusunda sorular doğurmaktadır ve bunlar birbiri ile bağıntılıdır. μ_t durağan iken, borç ve birincil fazlanın her ikisi birden durağan değil ise bu durum s_t 'nin d_t üzerine basit regresyonu şeklinde yorumlanacaktır ve model μ_t 'yi kullanmayan koentegrasyon regresyonu olacaktır. Ancak s_t ve d_t , birim köke sahip değilse birincil fazlanın diğer belirleyicilerini göz ardı eden s_t 'nin d_t üzerine basit regresyonu, dikkate alınmayan değişkenler sebebiyle uygun olmayan – tutarsız tahminler üretecektir.

Yukarıdaki denklemin Barro' nun 1979 yılında yapmış olduğu çalışmadaki denklikten türediği ifade edilebilir. Barro, Vergide Yeknesaklık (tax-smoothing) Modeli bağlamında, marjinal vergi oranlarını düzenleme yoluyla vergi toplama maliyetlerini en aza indiren, optimum bir mali iradeyi varsaymaktadır. Optimal politikanın temel özelliği, vergi oranlarının sürdürülebilir kamu harcamaları ve borç düzeyine bağlı olmasıdır. Bu model, vergi gelirlerinden kamu harcamalarının çıkartılması durumunda birincil fazla için bir denklik ortaya koymaktadır¹⁹⁸;

$$(S/Y) = \rho(D/Y) + \alpha_0 + \alpha_G GVAR + \alpha_Y YVAR + \varepsilon \quad (25)$$

Denklemdaki GVAR ve YVAR değişkenleri şu şekilde elde edilir¹⁹⁹;

GVAR, değişkeni için öncelikle mevcut harcamaların kendi trend değerinden sapmalarını hesaplamak için trend kamu harcamalarının bir zaman serisi oluşturulmuştur. Bu zaman serisi eşitliği otoregresif bir terim ve tüm zaman boyutunu yansıtan uygun bir doğrusal trend içermektedir. Diğer değişken, YVAR için aynı yöntem kullanılmıştır, ancak zaman serisi GSMH trendi için oluşturulmuştur. Buna göre GVAR, kamu harcamaları'nın kendi trend değerinden sapmasını, YVAR ise GSMH'nın kendi trend değerinden sapmasını ifade etmektedir.

¹⁹⁸ BOHN (1998), a.g.e., s. 949-963.

¹⁹⁹ Reinhard NECK ve Michael GETZNER (2001), "Politico-economic determinants of public dept growth: A case study for Austria", **Public Choice**, 109, s.243-268.

Başka bir ifade ile, GVAR ve YVAR değişkenleri²⁰⁰;

$$GVAR = (G - G^*) / Y \quad (26)$$

$$YVAR = (1 - Y / Y^*)(G^* / Y) \quad (27)$$

şeklinde formüle edilebilir. G, reel kamu harcamalarını göstermektedir. Y, GSMH' yı ve “ * ” ise değişkenlerin trendlerini ifade etmektedir.

Denklem (25) incelendiğinde, α_G ve α_Y 'nin işaretlerinin negatif olması beklenirken eğer maliye politikası dönemlerarası bütçe kısıtı ile uyumlu ise ρ nun işaretinin pozitif olması gerekmektedir. Bu, mali irade normal düzeyden daha fazla harcama yapıyorsa ya da ekonomi daralıyorsa birincil fazlanın azalacağı anlamına gelmektedir.

Denklem (28)' I 1998 yılında ortaya koyan Bohn, borç dinamiklerinin araştırılması ile de maliye politikasının sürdürülebilirliğinin test edilebileceğini ileri sürmektedir. Bu amaçla düzenlenmiş Dickey-Fuller (ADF) tipi bir regresyon ortaya koymaktadır.

$$\Delta d_{t+1} = d_{t+1} - d_t = -[1 - x_{t+1}(1 - \rho)] * d_t - x_{t+1} \mu_t \quad (28)$$

$$\Delta d_{t+1} = \alpha_0 + \alpha_1 d_t + \alpha_G GVAR_t + \alpha_Y YVAR_t + \varepsilon_t \quad (29)$$

Denklem (28), Borç/GSMH oranındaki değişimlerin ortalamaya dönüş (mean-reverting) gösterip göstermediğini ölçmektedir ki bu, mali iradenin dönemlerarası bütçe kısıtına uygun davranma eğilimini ifade edecektir. Denklem (29)' da, Δd_{t+1} 'in açılımı incelendiğinde, α_G ve α_Y 'nin işaretlerinin pozitif, α_1 'in ise negatif olması beklenmektedir²⁰¹.

Bohn' un geliştirdiği yaklaşımı özetlendikten sonra Türkiye' nin maliye politikalarının sürdürülebilirliği testine geçilecektir. Aşağıda, öncelikle, analizde kullanılacak serilerin durağan olması koşulu sınanacaktır daha sonra Bohn

²⁰⁰ BOHN (1998), a.g.e., 949-963.

²⁰¹ GHATAK ve SANCHEZ-FUNG (2007), a.g.e., s.518-530.

yaklaşımı çerçevesinde Türkiye' nin uyguladığı maliye politikalarının sürdürülebilir olup olmadığı test edilecektir.

2.3.2.1.2. Durağanlık Testi Bulguları

Ekonometrik modellerde kullanılan değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir. Durağanlık genel bir tanımlama ile; sabit ortalama, sabit varyans ve seriye ait iki değer arasındaki kovaryansın incelenen zamana değil, yalnızca iki zaman değeri arasındaki farka bağlı olması şeklinde ifade edilmektedir²⁰².

Araştırmada birincil fazla ile borç stoğunun uzun dönemde birlikte hareket edebilirliği, yani koentegre olup olmadıkları incelenerek bu iki makro büyüklük arasındaki ilişkiden hareketle borçların dolayısıyla da maliye politikasının sürdürülebilirliği konusunda çıkarım yapılmaya çalışılmaktadır. İktisadi değişkenler, etkisi altında kaldıkları şoklarla yakından ilişkilidir. Bu şokların değişkenler üzerindeki etkileri birkaç dönem içerisinde yok olan geçici şoklar olabileceği gibi etkileri uzunca bir süre devam eden kalıcı şoklar da olabilir. Kullanılan seriler bu şokların karakterlerine göre trend veya mevsimsel dalgalanma özellikleri gösterebilmektedirler. Trend ve mevsimsel dalgalanma gösteren seriler durağan değildirler²⁰³. Seriler durağansa, meydana gelebilecek bir şok geçici olacaktır. Zamanla şokun etkisi azalacak ve seri uzun dönemde sahip olduğu ortalama seviyesine dönecektir. Serilerin durağan olmaması durumunda ise; serinin şok sonrası dönebileceği uzun dönemli bir ortalaması yoktur. Dolayısıyla varyans, basit En Küçük Kareler Yöntemiyle (EKKY) tahmin edilen parametrelerle tutarlı olmayacak ve regresyon denklemi gerçeğe uymayan sonuçlar verecektir²⁰⁴.

²⁰² Metin BERBER ve Seyfettin ARTAN (2004), "Türkiye'de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teori, Literatür ve Uygulama", Atatürk Üniversitesi, İkt. Ve İd. Bil. Fak. Dergisi, Cilt. 18, Sayı. 3-4, s. 1-17.

²⁰³ Funda YURDAKUL (2000), "Yapısal Kırımların Varlığı Durumunda Geliştirilen Birim Kök Testleri" **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, s. 21-34.

²⁰⁴ Salih BARIŞIK ve Elmas DEMİRCİOĞLU (2006), "Türkiye' de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)", **ZKÜ Sosyalbilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, s. 71-84.

Durağanlığın zaman serilerinin davranışlarını önemli derecede etkilemesi bu adımı gerekli kılmaktadır. Zaman serilerinin durağanlığının araştırılmasında kullanılan en yaygın yöntem Dickey-Fuller (D-F) birim kök sınavıdır.

$$Y_t = \alpha + \rho Y_{t-1} + e_t \quad (t = 2, 3, \dots, n) \quad (30)$$

Yukarıdaki eşitlik birinci dereceden otoregresif (AR(1)) süreci, yani t dönemindeki Y'nin, (t-1) dönemindeki kendi değerine göre regresyonunu ifade etmektedir. Birim kök testinde sınanan sıfır hipotezi $(\alpha, \rho) = (0, 1)$ şeklindedir²⁰⁵. Buna göre Y_{t-1} 'in katsayısını gösteren ρ 'nun 1'e eşit olması, Y_t , stokastik değişkeninin birim kökü olduğu anlamını taşımaktadır. Birim kökü olan bir zaman serisi ise rassal yürüyüş serisi olarak bilinir ve durağan olmayan zaman serisini ifade etmektedir²⁰⁶. Yapılan test sonucunda D-F test istatistiği ile MacKinnon kritik değeri karşılaştırılır. Test istatistiği, MacKinnon kritik değerinin mutlak karşılığından büyük ise sıfır hipotezi yani birim kökün varlığı reddedilir ve buna bağlı olarak serilerin durağan olduğu sonucuna varılır.

Durağanlığı sadece test istatistiği ve kritik değer karşılaştırması ile değerlendirmek sahte regresyona neden olabilmektedir. Bu hatadan kaçınmak için regresyonun R^2 ve DW istatistiklerini de dikkate almak gerekir. Genel olarak, $R^2 > DW$ ise ve DW istatistiği 2'den çok farklıysa sahte regresyon hatasına düşülmüş olunabilir. Yani seriler durağan gibi görünmesine karşın durağan olmayabilir.

Phillips-Perron (PP) ve Augmented Dickey-Fuller (ADF) testleri trend-durağan alternatifine karşılık olarak birim kök sıfır hipotezini sınamaktadır. KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) testi ise, trend-durağan sıfır hipotezini test etmektedir. PP testi değişen varyanslık (heteroscedasticity) açısından oldukça güçlü olmasına karşın, sonlu bir gecikme söz konusu olduğunda otokorelasyonu

²⁰⁵ David A. DICKEY ve Wayne A. FULLER (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", **Econometrica**, Vol. 49(4), s. 1057-1072.

²⁰⁶ Damodar N. GUJARATI (2006), **Temel Ekonometri**, Çev.: Ümit Şenesen ve Gülay G. Şenesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul, s. 718.

(autocorrelation) göz ardı etmektedir. ADF testi otoregresif bir doğrulama sağlarken farklı varyanslığı ihmal etmektedir²⁰⁷. Kısa dönemli bağımlılıkları bir arada ele alabilmek amacıyla üç teste ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo 4: Mali Değişkenler İçin Birim Kök Testleri

Mali Değişkenler için Birim Kök Testleri			
	ADF	P-P	KPSS
BORÇ	-1,0954	0,9724	0,4862*
FDD	-4,390*	0,9683	0,4775*
d_t	-1,5390	-1,4074	0,4805*
s_t	-1,7626	-1,6265	0,6256*
GSMH	-1,7381	4,2467	0,5070*
RKH	2,3072	6,8784	0,5144*
1%	-3,7241	-3,6999	0,7390
5%	-2,9862	-2,9763	0,4630

* trend-durağanlık varlığını, ** birim kök varlığını reddetmektedir.
Fdd; faiz dışı dengeyi (birincil bütçe fazlası-açığı), RKH; reel kamu harcamasını ifade etmektedir
 s_t ; birincil fazla/GSMH oranını, d_t ; Borç/GSMH oranını göstermektedir.

Birim kök testi sonuçlarına göre ADF ve P-P testleri birim kök varlığını reddedemezken, KPSS testi sıfır hipotezini reddetmektedir. Dolayısıyla, gerek borç ve birincil fazla değişkenlerinin gerekse GSMH'ya oranlanmış serilerinin birim köke sahip olduğu, %5 düzeyinde durağan olmadıkları söylenebilecektir. Aynı ifade GSMH ve reel kamu harcaması serileri için de geçerliyen söz konusu durum literatür ile uyumluluk göstermektedir.

2.3.2.1.3. Bohn Yöntemi Bulguları

Maliye politikasının sürdürülebilirliğinin testi için geliştirilen ($s_t = \rho d_t + \alpha Z_t + \varepsilon_t = \rho d_t + \mu_t$) modeldeki s_t ve d_t serilerinin birim köke sahip olup olmadıklarının analizinden sonraki aşama ($s_t = \rho d_t + \alpha_0 + \alpha_G GVAR + \alpha_Y YVAR + \varepsilon_t$) regresyon denkleminin katsayılarının tahminlenmesidir.

²⁰⁷ Henning BOHN (2004), "The Sustainability of Fiscal Policy in the United States", CESifo Working Paper, no. 1446, s.9-10.

1980-2007 ana dönem ve çeşitli alt dönemlere ilişkin katsayı tahminleri şu şekildedir:

Tablo 5: Birincil Fazlanın Belirleyicileri

Bağımlı değişken GSMH'ya oranlanan birincil bütçe fazlası (s_t)							
Dönem	Sabit	d_t	GVAR	YVAR	R^2	F-ist.	DW
(1) 1980 - 2007	-0,0290 (0,0060) [-4,3940]	0,1750 (0,0210) [8,2080]	-0,2670 (0,1500) [-1,7730]	-1,2390 (0,3240) [-2,0020]	0,6800	17,0900	1,4300
(2) 1980 - 2007 (2001 hariç)	-0,0326 (0,0074) [-4,4123]	0,1901 (0,0261) [7,2942]	-0,2720 (0,2214) [-1,2283]	-1,2780 (0,2590) [-1,9650]	0,6574	14,7110	1,5551
(3) 1980 - 2000 (1994 hariç)	-0,0307 (0,0208) [-1,4773]	0,2093 (0,1037) [2,016]	-0,0170 (0,0466) [-0,3643]	-1,0540 (0,6320) [-0,8030]	0,4346	4,0992	2,1218
(4) 1980 - 2007 (1994 ve 2001 hariç)	-0,0338 (0,0072) [-4,6644]	0,1919 (0,261) [7,3484]	-0,1569 (0,1929) [-0,8134]	-1,5770 (0,2040) [-1,7310]	0,6764	15,3303	1,7160
(5) 1980 - 1993	-0,0026 (0,0127) [-0,2064]	-0,0085 (0,0645) [-0,1322]	-0,0883 (0,0112) [-7,8651]	-2,0820 (0,2980) [-9,3380]	0,6925	7,5075	1,9768

s_t ve d_t , sırasıyla fdd/GSMH ve Borç/GSMH şeklinde hesaplanmıştır.

GVAR ve YVAR değişkenleri sırasıyla geçici kamu harcamaları ve GSMH'daki dönemsel değişiklikleri ölçmektedir.

GVAR ve YVAR değişkenleri Barro (1984)'den elde edilmiştir.

Tüm tahminler yıllık veriler ile EKKY tarafından elde edilmiştir.

() standart sapmaları; [] ise heterokedastisite ve otokoreasyon ile uyumlu t -istatistiklerini (Newey-West lag: 2) ifade etmektedir.

Yukarıdaki tablo, birincil fazlanın belirleyicileri açısından maliye politikasının sürdürülebilir olup olmadığının analiz sonuçlarını göstermektedir. Biri ana dönem, dördü alt dönemler olmak üzere beş regresyon tahminlenmiştir. Tüm regresyonlar EKKY tahminlerini kullanmaktadır. GVAR ve YVAR değişkenleri Barro (1984)'den

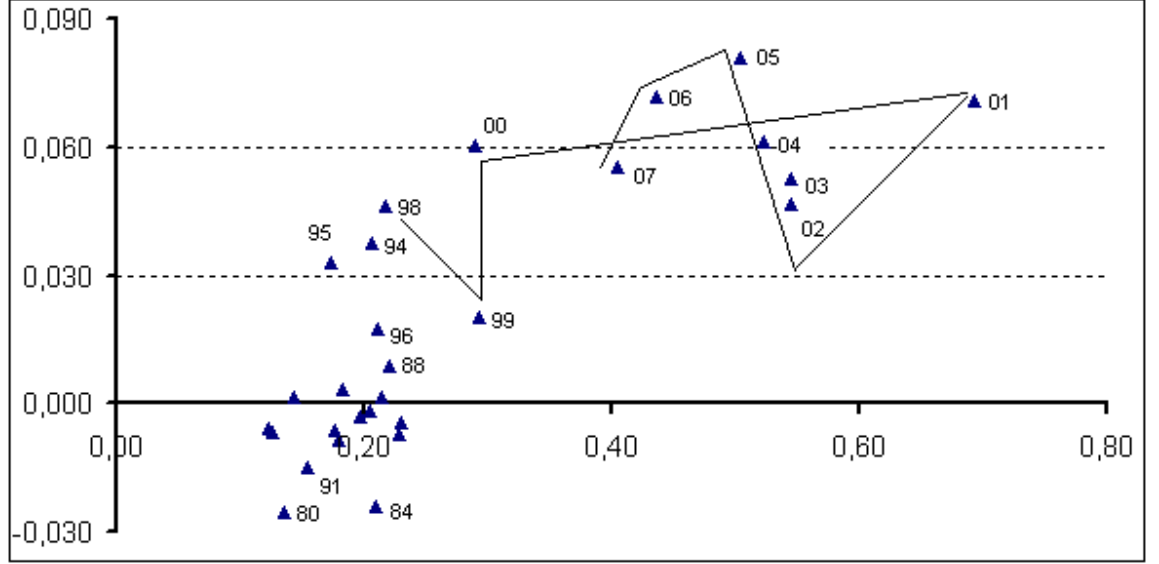
elde edilmiştir. Birinci regresyon, 1980-2007 dönemini kapsayan ana dönem sonuçlarını göstermektedir. İkinci regresyon 2001 krizi dönemini kullanmadan tahminlenmiştir. Dördüncü regresyon ana dönem örnekleminde 1994 ve 2001 kriz dönemleri çıkartılarak elde edilmiştir. Üçüncü regresyonda 1980-2000 dönemi, 1994 krizi hariç tutularak tahminlenmiş ve son regresyonda ise içinde herhangi bir kriz dönemi içermeyen 1980-1993 periyodu ele alınmıştır.

Tahmin sonuçları analiz edildiğinde, son regresyon dışındaki tüm regresyonların maliye politikasının sürdürülebilir olduğuna işaret etmekte olduğu ifade edilebilecektir. İlk dört regresyonda d_t katsayıları pozitiftir (0,1750; 0,1901; 0,2093; 0,1919) ve istatistiksel olarak anlamlıdır (t -ist. 8,2080; 7,2942; 2,016; 7,3484). Ana dönem d_t (0,1750) katsayısı, kamu borcundaki 100 birimlik artışın birincil fazlayı 17,50 birim artıracakını ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle kamu borcu arttıkça, bu artışa karşın birincil fazla sistematik olarak arttırılabilmekte ve dolayısıyla Bohn Yaklaşımı' na göre, Türkiye' de uygulanan maliye politikası sürdürülebilir olarak değerlendirilebilmektedir.

Borç/GSMH katsayısı, kriz dönemleri hariç tutulduğunda ana dönem katsayısına oranla daha yüksek tahminlenmiştir. Bu durum, maliye politikasının sürdürülebilirliğini reddetmemekle birlikte sürdürülebilir olma eğilimini zayıflatmaktadır.

Sürdürülebilir olma eğilimi ortalamaya dönüş ile ilişkilendirilebilir. Söz konusu durum Borç/GSMH oranındaki değişimleri açıklayan regresyon analizinde ele alınacaktır. *GVAR* ve *YVAR* değişkenleri tüm regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte Bohn'un ulaştığı değerler ile tutarlılık göstermektedir (söz konusu değişkenlere ilişkin tüm katsayılar negatif tahminlenmiştir) ve literatür ile uyumludur. Örneklemin oldukça dar olmasıyla birlikte (14 yıl), 1980-1993 dönemi için maliye politikası sürdürülemez olarak değerlendirilebilir.

Grafik 18: Şokların Birincil Fazla ve Borç Stoğu Üzerindeki Etkileri

Grafik analiz döneminin başından sonuna kadarki periyotta Borç/GSMH (d_t) ve birincil fazla; fdd/GSMH (s_t) oranlarının yıllara göre aldığı değerleri göstermektedir. Dikey ekseninde fdd/GSMH, yatay ekseninde ise Borç/GSMH oranı değerleri yer almaktadır.

Yukarıdaki grafikten 2001 yılının yaratmış olduğu etki görülebilmektedir. Grafikte en sağda tek başına duran değer 2001 yılını göstermekte, ona en yakın değerler ise 2001 yılı sonrası dönemi ifade etmektedir. 1998'e kadarki dönemde % 12-21 bandında seyreden Borç/GSMH (d_t) oranı 1999 yılı ile birlikte %29 düzeyine çıkmıştır. Buna karşın Birincil Fazla/GSMH (s_t) oranı borç artışına hemen cevap verememiş, 2000 yılı ile birlikte aynı (d_t) düzeyinde (s_t) artışı sağlanmıştır. 2001 krizi ile birlikte kamu borcu aşırı artış göstermiş ve (d_t) %29'dan %69 düzeyine çıkmıştır. Aşırı derecede artan kamu borcuna yeteri kadar tepki verilememiştir (s_t oranı %6'dan %7'ye çıkabilmiştir). 2002-2005 dönemi (d_t)'nin düştüğü, (s_t)'nin yükseldiği dönemdir. 2005-2007 periyodunda ise (d_t) düşme eğilimini sürdürürken (s_t)'nin de düşüş trendine geçtiği izlenmektedir. 2001 krizi sonrası dönemde 2000 yılı (d_t) düzeyine hala ulaşamamıştır. Kamu borcundaki artışa birincil fazlanın tepkisi birkaç dönem gecikmeli olarak gerçekleşmiştir (2002 yılında artan d_t oranına karşılık s_t oranı oldukça düşüktür, 2005 yılı sonunda s_t artışı d_t artışını karşılamıştır).

Grafik ile birlikte dönemlerarası kamu harcamaları ve GSMH'daki dönemsel değişiklikleri ölçen *GVAR* ve *YVAR* değişkenlerinin önemi daha da belirginleşmektedir. Dönemsel şoklardan sonra değişkenlerin ortalama trend değerlerine dönmeleri, maliye politikasının sürdürülebilirlik eğilimini açıklamaktadır.

$\Delta d_{t+1} = d_{t+1} - d_t = -[1 - x_{t+1}(1 - \rho)] * d_t - x_{t+1}\mu_t$ denklemindeki Borç/GSMH oranındaki değişimin (Δd_{t+1}), kendi düzeyinin (d_t) azalan ve *GVAR* ve *YVAR* değişkenlerinin artan bir fonksiyonu olduğunu ifade etmektedir. Aşağıdaki tablo d_{t+1} 'in, d_t , *GVAR* ve *YVAR* değişkenleri üzerine regresyonunu göstermekte, bir başka ifadeyle $\bar{x}(1 - \rho) < 1$ koşulunu test etmektedir.

Tablo 6: Borç/GSMH Oranındaki Değişimlerin Belirleyicileri

Dönem	Bağımlı değişken Borç/GSMH oranındaki değişim (Δd_{t+1})						
	Sabit	d_t	<i>GVAR</i>	<i>YVAR</i>	R^2	<i>F-ist.</i>	<i>DW</i>
(1) 1980 - 2007	-0,0404 (0,0548) [-0,7376]	0,1693 (0,2485) [0,6812]	0,2273 (0,4238) [0,5362]	0,2265 (0,4235) [0,5348]	0,0902	0,7598	2,3736
(2) 1980 - 2007 (2001 hariç)	0,0170 (0,0292) [0,5818]	-0,1024 (0,0924) [-1,1076]	-0,8664 (0,7320) [-1,1835]	-0,8657 (0,7317) [-1,1831]	0,1183	0,9836	1,8992
(3) 1980 - 2000 (1994 hariç)	0,0812 (0,0374) [2,1743]	-0,4136 (0,1749) [-2,3645]	-0,0193 (0,1185) [-0,1627]	-0,0184 (0,1183) [-0,1556]	0,3077	2,2226	1,9539
(4) 1980 - 2007 (1994 ve 2001 hariç)	0,0215 (0,0296) [0,7249]	-0,1096 (0,0928) [-1,1809]	-1,1749 (0,7975) [-1,4733]	-1,1740 (0,7971) [-1,4728]	0,1543	1,2769	1,8506
(5) 1980 - 1993	0,1463 (0,0555) [2,6345]	-0,7874 (0,2896) [-2,7190]	0,1562 (0,1177) [1,3268]	0,1767 (0,1172) [1,5074]	0,4981	2,9775	1,1551

* Tüm tahminler yıllık veriler ile EKKY tarafından elde edilmiştir. () standart sapmaları; [] ise heterokedastisite ve otokoreasyon ile uyumlu t-istatistiklerini (Newey-West lag: 2) ifade etmektedir.

Borç/GSMH oranındaki değişimlerin (Δd_{t+1}) belirleyicilerini analiz eden yukarıdaki tablo incelendiğinde, hem ana dönem d_t katsayısının pozitif hem de *GVAR* ve *YVAR* değişkenlerinin katsayılarının pozitif olarak tahminlendiği görülmektedir.

Maliye politikasının sürdürülebilirlik eğilimini ifade eden d_t katsayısının iktisadi olarak negatif beklenmesi nedeniyle ana dönem için sürdürülebilirlik eğiliminin olmadığı söylenebilecektir. Ancak daha önce de ifade edilmeye çalışıldığı gibi, 2001 krizi makro değişkenleri etkilemiştir ve bu dönemde, *GVAR* ve

YVAR katsayılarının pozitif gözlenmesi de literatür ile uyumludur. Çünkü, kriz dönemi kamu harcamaları, Borç/GSMH oranını arttırma eğilimindedir ve kriz gibi şoklar devam ettiği sürece yüksek bütçe açığını (Δd_{t+1}) tetikleyici olabilecektir. Kriz dönemi boyunca Δd_{t+1} ve d_t 'nin bu şekilde pozitif (aynı yönlü) hareketi, sürdürülebilirlik için oldukça önemli olan makro değişkenlerin ortalama trendlerine dönüş etkisini gizlemektedir.

Şok etkisi yaratan 2001 yılının analiz dışı bırakılması ile birlikte elde edilen 2 ve 4 numaralı regresyonlarda, d_t katsayılarının negatif olarak tahminlendiği görülmektedir. Dolayısıyla kriz dönemi hariç tutulduğunda maliye politikasının sürdürülebilme eğilimde olduğu ifade edilebilir.

Ana dönem örnekleminde 2001 yılının yanı sıra 1994 yılının da çıkartılması, d_t katsayısını -0,1024'den -0,1096'ya yükseltmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi 2001 sonrası dönemde, Borç/GSMH oranı %69'dan %40'a kadar gerilemiş ancak 2000 yılı değerlerine ulaşamamıştır. Dolayısıyla 1980-2000 dönemi d_t katsayıları daha yüksek (-0,4136) tahminlenmiştir. 1994 yılı öncesi dönemde de mali değişkenlerin ortalama trendlerine dönüşleri iktisadi olarak anlamlı kabul edilmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, standart dönemlerarası analizlerden daha esnek bir yapıya sahip olan Bohn Modeli' nin özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından bir analiz yöntemi olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, faiz oranları ile ilgili herhangi bir varsayımı öngörmeyen yapısı yöntemin uygulanabilirliğini kolaylaştırmaktadır. Dolayısı ile Türkiye açısından maliye politikalarının sürdürülebilirliği, son dönem geliştirilen ve pek çok çalışmada referans alınan Bohn Yaklaşımı ile incelemeye çalışılmıştır. Daha sonra, uzun dönemli sürdürülebilirlik yaklaşımına (Bohn Yaklaşımı) alternatif olarak geliştirilen ve uzun dönemli ilişkilerin tespitine ek olarak kısa dönemli ilişkileri de ortaya koyduğu düşünülen VAR analizi ile hem mali sürdürülebilirlik araştırılmış hem de iki yaklaşımın sonuçlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır.

2.3.2.2. Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarının Sürdürülebilirliğinde VAR Yöntemi ve Bulguları

Çalışmamızda Bohn Yaklaşımı bulgularının ulaştığı öngörümlemeler, VAR analizi ile de test edilecektir. Böyle bir araştırmaya gidilmesi, borçtaki değişime karşılık birincil fazladaki kısa dönemli düzeltmelerin ön plana çıkartılması ve borçlardaki artışın birincil fazla üzerindeki kısa dönemli dinamik etkilerinin tespitini sağlayacaktır. Park ve Kim, geliştirdikleri alternatif yaklaşımı şu şekilde tanıtmaktadırlar²⁰⁸:

“...Bu metodun temel çıkış noktası VAR modelleri çatısı altında Bohn Testi’ ni genelleştirmektir. Maliye politikasının sürdürülebilirliği kavramının merkezinde mali iradenin borçtaki artışlara birincil fazlayı artırarak cevap verip veremediği sorusu bulunmaktadır. Bohn (1998), Barro’nun (1979) Vergide Yeknesaklık Modeli’ ni kullanarak mali iradenin doğru ölçüler alıp almadığını tespit edebilmek için birincil fazla ile kamu borcu arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Bohn’un da ifade ettiği gibi böyle bir yaklaşım bu iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkiler üzerine yoğunlaşmaktadır. Elbette iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişki sürdürülebilirlik testi için oldukça yararlı bir bilgi sağlamaktadır ancak uzun dönemli ilişki aynı zamanda mali iradenin borçtaki artışa kısa dönemli tepkileriyle de yakından ilişkilidir. Bu açıdan VAR Yaklaşımı’ mı, mali değişkenler arasındaki zengin dinamik özellikleri elde edebilecek ilginç bir alternatif olarak düşünülebilir. Belli bir zaman diliminde mali iradenin genişleyen kamu borcuna karşılık birincil fazlayı düzelttiği düşünülduğünde VAR modelinden türetilen etki-tepki fonksiyonları yardımıyla borç artışının dinamik etkileri daha iyi anlaşılabilir. VAR Yaklaşımı’ nın bir diğer avantajı bütçe fazlası ile borç arasındaki ilişkiyi tanımlayan spesifik bir ekonomik teoriye

²⁰⁸ Ki-Baeg PARK ve Weoocheol KIM (2006), “Fiscal Sustainability Test: the Short-Run Dynamic Effects of Debt Changes on the Primary Budget Surplus”, **Korea Institute of Public Finance**, s. 1-24.

ihtiyaç duymamasıdır. Bohn Metodu önemli derecede Barro'nun Vergide Yeknesaklık Modeli' nin geçerliliğine bağlı iken herhangi bir teori temeline dayanmayan VAR Yaklaşımı, söz konusu teorik sınırlandırmalardan görece olarak daha özgündür-ampiriktir..."

Son yıllarda, iktisadi ilişkilerin karmaşıklığı nedeniyle birçok ekonomik olayın tek denklemler yerine, eşanlı denklemler yardımıyla incelenmeye başladığı görülmektedir. İktisadi hayatta, makro ekonomik değişkenlerin karşılıklı olarak birbirlerinden etkilendikleri ifade edilmekte, bu nedenle, verileri salt içsel ya da dışsal değişken olarak ayırmak zorlaşmaktadır. Eşanlı denklem sistemlerinde, içsel-dışsal değişken ayrımı gibi güçlüklerin çözümüne yönelik olarak öne sürülmüş olan Vektör Otoregresif Modeller ile bu zorluk aşılmaktadır. VAR Model' i, yapısal model üzerinde herhangi bir kısıtlama getirmeksizin dinamik ilişkileri verebilmekte ve bu sebeple zaman serileri için sıklıkla kullanılmaktadır.

Zaman serileri üzerinde yapılan ekonomik çalışmalarda kullanılan VAR Modeli, herhangi bir iktisat teorisinden yola çıkarak, değişkenlerin içsel-dışsal ayrımını gerektirmediği için, bu yönüyle eşanlı denklem sistemlerinden ayrılmaktadır. Ayrıca VAR Modeli' nde, bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer alması, geleceğe yönelik güçlü tahminlerin yapılmasını da mümkün kılmaktadır²⁰⁹.

VAR Modelleri, ekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin ve rassal şokların değişkenler sistemine olan dinamik etkisinin incelenmesinde kullanılmaktadır. Hatta birçok iktisatçıya göre kısıtsız VAR, öngörü için klasik yapısal modellemeden daha iyi sonuç verir. İçsel değişkenlerin modele ait denklemlerin hem sağ hem de sol tarafında yer alması, incelenen ilişkinin tahmini ve oradan bir sonuç çıkarılmasını zorlaştırdığı için değişkenler arası ilişkileri yapısal olmayan tekniklerle belirlemek, bazen daha iyi sonuç verebilir.

²⁰⁹ Recep TARI, Hilal BOZKURT (2006), "Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı. 4, s. 12-28.

y_t ve x_t gibi iki zaman serisinin olduğu bir modelde y_t serisinin zaman içindeki hareketi, x_t serisinin bugünkü ve geçmişteki değerlerinden ve aynı şekilde x_t serisinin zaman içindeki hareketinin de y_t serisinin bugünkü ve geçmişteki değerlerinden etkileniyor olması durumunda iki değişkenli VAR Modeli, standart şekliyle şöyle ifade edilebilmektedir²¹⁰:

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i} x_{t-i} + v_{1t} \quad (31)$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i} x_{t-i} + v_{2t} \quad (32)$$

Yukarıdaki modelde p gecikme uzunluğunu, v ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleri ile olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimini göstermektedir. VAR modelinde hataların kendi gecikmeli değerleri ile ilişkisiz olması varsayımı, modele herhangi bir kısıt getirmemekte, çünkü değişkenlerin gecikme uzunluğunun artırılmasıyla otokorelasyon sorunu giderilebilmektedir.

Hatalar zamanın belli bir noktasında birbiriyle ilişkiliyse, yani aralarındaki korelasyon sıfırdan farklı ise, hatalardan birindeki değişim zamanın belli bir noktasında diğerini etkileyecektir. Ayrıca, hata terimi, modelin sağındaki tüm değişkenlerle ilişkisizdir. Modelin sağ tarafında, sadece içsel değişkenlerin gecikmeli değerleri yer aldığı için, eşanlılık sorunu ile karşılaşılmaz. Bu durumda modeldeki her bir denklem, klasik EKKY ile görülebilir. VAR modellerinde optimal gecikme uzunlukları Akaike, Schwartz, Hannan-Quinn gibi kriterlerle saptanabilirken, analizden, Granger nedenselliğini gösteren F testleri, değişkenler arasındaki etkileşimi gösteren varyans ayrıştırması ve etki-tepki fonksiyonları yoluyla sonuçlar alınabilmektedir²¹¹.

²¹⁰ Ferhat B.ÖZGEN ve Bülent GÜLOĞLU (2004), "Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi", **METU Studies in Development**, Vol.31,s. 93-114.

²¹¹ ÖZGEN ve GÜLOĞLU, a.g.e. s.93-114.

Dolayısıyla, ilerleyen bölümde, varyans ayrıştırması, etki-tepki analizi, Granger nedenselliği ve koentegrasyon testlerinin yapısı ele alınarak söz konusu alternatif yaklaşıma ilişkin Türkiye’de uygulanan maliye politikalarında sürdürülebilirlik sonuçları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.3.2.2.1. Varyans Ayrıştırması

Değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkinin belirlenmesinde kullanılan varyans ayrıştırması, değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerden birinde meydana gelen şokların kaynaklarını yüzde olarak ifade eder. Yani, değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden ve diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir. Bir değişkende meydana gelen değişmelerin tamamı kendisindeki şoktan kaynaklanıyorsa, bu durum değişkenin dışsal olarak hareket ettiğini, modeldeki diğer değişkenlerden kaynaklanıyorsa değişkenin içsel olduğunu gösterir. Varyans ayrıştırması aynı zamanda değişkenler arası nedensellik ilişkilerinin derecesi konusunda da bilgi verir²¹².

Artıkların analizinde kullanılan bir teknik olan varyans ayrıştırması, kurulan modelin yapısı hakkında ipuçları vermektedir. Bu analiz ile asıl elde edilmek istenen şey, oluşabilecek rassal şokların, sonraki dönemlerde oluşacağı düşünülen durumun hataların varyansında yapacağı etkileri tespit edebilmektir.

Analiz sonuçları, $y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i}x_{t-i} + v_{1t}$ gibi bir model için yorumlandığında, v_{1t} 'deki bir şok, tahmin dönemi uzunluğu ne olursa olsun x 'in olması beklenen hata varyansını etkilemiyorsa, x 'in y 'den bağımsız olarak hareket etmesi nedeniyle x değişkeninin dışsal kabul edileceğini gösterecektir. Buna karşın, örneğin yine $x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i}x_{t-i} + v_{2t}$ modelinde v_{2t} 'nin ele alındığı ve bir birimlik şokun y 'nin beklenen hata varyansını etkilediği kabul edilirse, y 'nin

²¹² Haydar AKYAZI ve Seyfettin ARTAN (2004 “Türkiye’de Enflasyon – Enflasyon Belirsizliği İlişkisi ve Enflasyon Hedeflemesinin Enflasyon Belirsizliğini Azaltmadaki Rolü”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı. 48, 2004, s. 3-17.

içsel bir değişken olduğu söylenebilecektir.

2.3.2.2.2. Etki-Tepki Analizi

Artıkların analizinde kullanılan bir diğer teknik olan Etki-Tepki fonksiyonları, modelde yer alan değişkenlerin hata terimlerinde meydana gelebilecek şokların diğer değişkenler üzerindeki etkisini incelemektedir.

Etki-tepki fonksiyonları, rassal hata terimlerinden birindeki bir standart sapmalık şokun, içsel değişkenlerin bugünkü ve gelecekteki değerlerine olan etkisini yansıtır. VAR analizinde, incelenen değişkenler arasındaki dinamik etkileşimi belirlemede, sismetrik ilişkileri* tespit etmede, etki-tepki fonksiyonlarının büyük payı vardır. Bir makroekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile; etkili bulunan bu değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise, etki-tepki fonksiyonları ile belirlenir²¹³.

2.3.2.2.3. Granger Nedenselliği

İktisat teorisinde değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve test edilmesi, öncelikle değişkenlerin içsel mi yoksa dışsal mı olduğunun belirlenmesine bağlıdır. Granger (1969) ve Sims (1972), bu tür ilişkilerden yola çıkarak nedenselliği öne sürmüşlerdir²¹⁴. İki zaman serisinin karşılıklı olarak birbirlerinin sebebi olması durumunda nedensellik karşılıklı olacak ve bir geri bildirim ilişkisi meydana gelecektir²¹⁵. Granger, söz konusu ilişkiyi araştırmak üzere X_t ve Y_t 'nin ortalaması sıfır iki durağan zaman serisini ifade ettiği durumda aşağıdaki modelden yola çıkmıştır²¹⁶:

* Örneğin x_t , y_t 'yi etkiliyorsa ve aynı zamanda y_t de x_t 'i etkiliyorsa, "iki değişken arasında sismetrik ilişki vardır" denir.

²¹³ ÖZGEN ve GÜLOĞLU (2004), a.g.e., 93-114.

²¹⁴ Clive W. J. GRANGER (1969), "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods", *Econometrica*, Vol. 37, No. 3, Aug., s. 424-438.

²¹⁵ TARI ve BOZKURT (2006), a.g.e., s12-28.

²¹⁶ Clive W. J. GRANGER (1969), a.g.e., s. 424-438.

$$X_t = \sum_{j=1}^m a_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (33)$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \eta_t \quad (34)$$

Yukarıdaki modelde ε_t ve η_t , aralarında korelasyon olmayan iki beyaz-gürültü (white-noise) serisini ifade etmektedir ve $b_j \neq 0$ olması durumunda Y_t , X_t 'nin; benzer şekilde $c_j \neq 0$ koşulunda ise X_t , Y_t 'nin nedeni olacaktır. Dolayısıyla X 'ten Y 'ye doğru olan nedensellik ilişkisi için ($b_j = 0$), Y 'den X 'e doğru nedensellik için ise ($c_j = 0$) sıfır hipotezleri test edilecektir. Her iki durumun oluşması koşulunda ise ($b_j \neq 0$ ve $c_j \neq 0$) X_t ve Y_t arasında bir geri bildirim ilişkisinin olacağı söylenebilir.

Kurulan sıfır hipotezlerinin testinde F istatistiğinden yararlanılmaktadır. Buna göre F test değeri;

$$F = \frac{(hkts - hkt) / m}{hkt / (n - k)} \quad (35)$$

şeklinde dir. Yukarıdaki eşitlikte “ $hkts$ ve hkt ”, sırasıyla kısıtlanmış ve kısıtlanmamış modelin hata kareler toplamını, “ m ” kısıt sayısını, “ n ” modele dahil edilen gözlem sayısını ve “ k ” ise modeldeki parametre sayısını ifade etmektedir. F test değerinin kritik değerden ($F(m, n-k)$) büyük olması, sıfır hipotezinin reddini gerektirirken bu durum iki değişken arasında nedenselliğin varlığını göstermektedir.

2.3.2.2.4. Koentegrasyon Testleri

Durağan olmayan iki ya da daha fazla seri arasındaki uzun dönem ilişki koentegrasyon testi ile analiz edilmektedir. Her serinin birim-kök testleri yoluyla rassal bir trende sahip oldukları ve bu seriler durağan değilse farkları alınarak aynı seviyede durağan hale getirildikten sonra uzun dönemli ilişki Engle-Granger (1987) ve Johansen ve Juselius (1990) koentegrasyon testi uygulanarak incelenebilir. Durağan olmayan fakat aynı düzeyde entegre olan serilerin doğrusal bileşimleri

durağan olduğu takdirde formel Granger nedensellik testleri ile bulunan nedensellik bulguları sahte olabilir. Bu nedenle seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını ortaya koyan koentegrasyon testleri yapılmalıdır²¹⁷.

Çalışmada birincil fazla ve kamu borç stoğu değişkenlerinin birbirleriyle olan ilişkileri Johansen Koentegrasyon Analizi (1991) ile test edilmiştir. Bu analizde Trace ve Maximum Eigenvalue olmak üzere koentegrasyon vektörünün sayısını tanımlayan iki istatistik ileri sürülmektedir. Seriler arasında koentegrasyonun olmadığını ifade eden ($r=0$) sıfır hipotezine karşılık, analize dahil edilen değişkenlerin en çok bir eksiği kadar koentegrasyon olabilir, alternatif hipotezi test edilmektedir. Test değerlerinin kritik değerlerden büyük çıkması, sıfır hipotezinin reddini gerektirirken bu durum, seriler arasında koentegrasyon vardır şeklinde yorumlanmaktadır²¹⁸.

Özetle, Türkiye' nin makroekonomik verilerini kullandığımız analizde, söz konusu iki değişken arasında sıfır hipotezinin reddi anlamına gelen koentegrasyonun varlığına yönelik sonuçlar, maliye politikasının sürdürülebilir olduğu şeklinde yorumlanabilecektir.

2.3.2.2.5. VAR Yaklaşımı Bulguları

Türkiye'de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliğinde VAR yöntemi kapsamında elde edilen vektör otoregresif regresyon katsayı tahminleri, varyans ayrıştırması, Granger Nedensellik Testi, Etki-Tepki analizi ve Koentegrasyon testi bulguları izleyen alt bölümde ifade edilmeye çalışılmıştır.

2.3.2.2.5.1. Vektör Otoregresif Regresyon Katsayı Tahminleri ve Uygun Gecikme Uzunluklarının Tespiti

Maliye politikasının sürdürülebilir olup olmadığına ilişkin yapılan alternatif analizde, ilk aşamada aşağıdaki vektör otoregresif regresyon tahminleri elde edilmiştir;

²¹⁷ BARIŞIK ve DEMİRCİOĞLU (2006), a.g.e., s.71-84.

²¹⁸ Soren JOHANSEN (1991), "Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models", *Econometrica*, Vol. 59(6), s. 1551-1580.

Tablo 7: Vektör Otoregresif Regresyon Tahminleri

Vector Autoregression Estimates			
	ΔY	s_t	d_t
$\Delta Y(-1)$	1,0151 (0,1476) [6,8782]	0,0053 (0,0256) [0,2090]	-0,0033 (0,1135) [-0,0289]
$\Delta Y(-2)$	-0,3382 (0,1522) [-2,2219]	0,0095 (0,0264) [0,3599]	-0,0562 (0,1170) [-0,4798]
$s_t(-1)$	-2,7326 (1,3511) [-2,0224]	0,4747 (0,2340) [2,0291]	2,2496 (1,0389) [2,1652]
$s_t(-2)$	2,7472 (1,5267) [1,7993]	0,1113 (0,2644) [0,4209]	-0,5854 (1,1740) [-0,4986]
$d_t(-1)$	0,7686 (0,3380) [2,2739]	0,0156 (0,0585) [0,2666]	0,4105 (0,2599) [1,5794]
$d_t(-2)$	-1,2898 (0,3095) [-4,1673]	0,0619 (0,0536) [1,1555]	0,1182 (0,2380) [0,4965]
C	0,3220 (0,1389) [2,3179]	-0,0185 (0,0241) [-0,7701]	0,1433 (0,1068) [1,3410]
R-squared	0,8655	0,7073	0,7597
Adj. R-squared	0,8230	0,6149	0,6838
Sum sq. resids	0,2450	0,0073	0,1449
S.E. equation	0,1136	0,0197	0,0873
F-statistic	20,3687	7,6520	10,0106
Log likelihood	23,7474	69,3400	30,5785
Akaike AIC	-1,2883	-4,7954	-1,8137
Schwarz SC	-0,9495	-4,4567	-1,4750
Mean dependent	0,5659	0,0227	0,2886
S.D. dependent	0,2699	0,0317	0,1553

* ΔY ; GSMH büyüme oranı, s_t ; birincil fazla/GSMH oranı, d_t ; Borç/GSMH oranı, (); standart sapmalar, []; t-istatistiklerini ifade etmektedir.

Maliye politikasının sürdürülebilirliğine ilişkin göstergeler, bir başka ifadeyle Borç/GSMH oranının (d_t) gecikmeli değerlerinin cari birincil fazla (s_t) üzerine etkileri, Tablo 7 'nin ilk bölümünün ikinci sütununda ($d_t (-1) \rightarrow s_t$ ve $d_t (-2) \rightarrow s_t$) izlenebilmektedir. Borç/GSMH oranının bir ve iki gecikmeli değişkenleri için katsayı tahminleri sırasıyla 0,0156 ve 0,0619 olarak elde edilmiştir. Buna göre herhangi bir şokun oluşmaması durumunda bu periyotta Borç/GSMH oranındaki %1'lik artışın, bir sonraki periyotta Birincil Fazla/GSMH oranını %0.156 arttıracığı beklenebilecektir. Dolayısıyla iktisadi olarak beklenen duruma uygun sonuçlara ulaşılmıştır. Yani kamu borcundaki artışa karşılık, mali iradenin bu duruma birincil fazlayı artırarak tepki vermesi beklenmektedir.

Tablo 8: VAR Modeli İçin Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

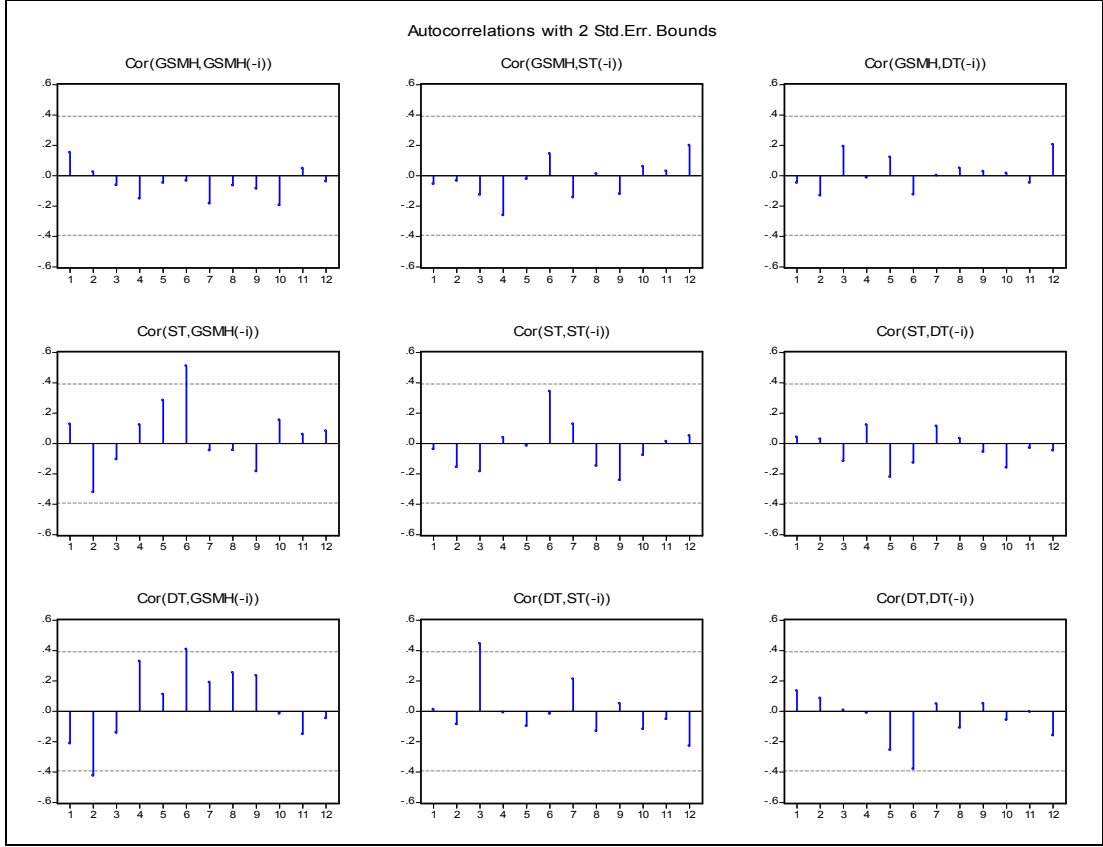
Lag	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	47,2169	7.06e-08	-7,9633	-7,3708*	-7,8143
2	12,8846	7.25e-08	-7,9860	-6,9492	-7,7252
3	12,7902	6.72e-08	-8,1872	-6,7062	-7,8147
4	17,8785*	3.21e-08*	-9,1925	-7,2671	-8,7082
5	8,5109	3.53e-08	-9,6257*	-7,2560	-9,0297*

* Kriter tarafından seçilen gecikme sıralaması

Not: AIC;Akaike Bilgi Kriterini, SC;Schwarz Bilgi Kriterini, HQ;Hannan-Quinn Bilgi Kriterini, FPE;Final Prediction Error kriterini, LR; LR test istatistiğini ifade etmektedir.

Yukarıdaki tablo, VAR Modeli için gecikme uzunluklarının seçimine ilişkin kriterlerin sonuçlarını göstermektedir. İki kriter (LR ve FPE) 4 gecikme uzunluğunu, iki kriter (AIC ve HQ) 5 gecikme uzunluğunu, bir kriter ise (SC) 1 gecikme uzunluğunu seçmiştir. Bu çalışmada, yıllık verilerin kullanımına bağlı olarak sınırlı örnekleme ile çalışılmaktadır. Bu nedenle gecikme uzunluğu seçimi Schwarz kriterine göre yapılmıştır.

Grafik 19: Değişkenlerin Correlogram Grafikleri

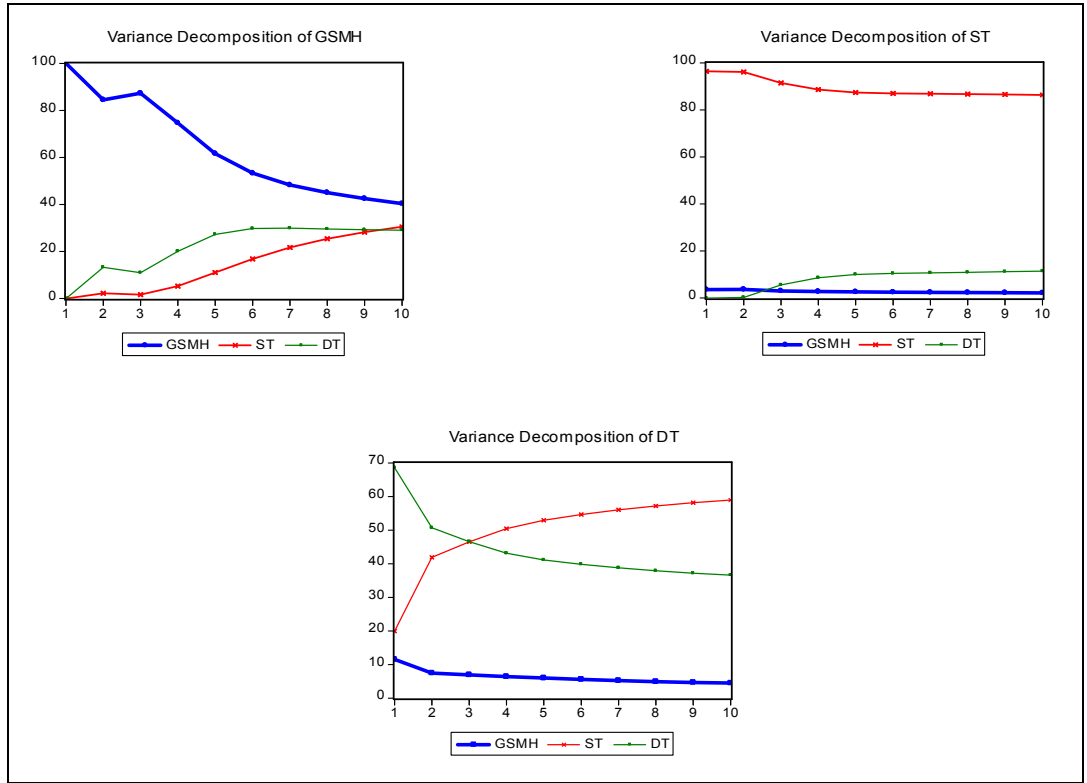

Grafik 19, GSMH büyüme oranı (ΔY), Birincil Fazla/GSMH oranı (s_t) ve Borç/GSMH oranı (d_t) değişkenlerinin otokorelasyon grafiklerini (korelogramlarını) göstermektedir. Grafiklerde yer alan değerlerin güven sınırları dışına taşmaması, değişkenler arasında otokorelasyonun olmadığı anlamını taşımaktadır. Grafik 19 dikkate alındığında (d_t, s_t) otokorelasyon grafiğinin üçüncü periyodu dışında güven sınırının dışına taşma olmadığı ve bu taşma tekrarlanmadığı için iki değişken arasında otokorelasyonun olmadığı kabul edilebilecektir.

2.3.2.2.5.2. Analizde Kullanılan Değişkenlere Ait Varyans Ayrıştırması Bulguları

GSMH büyüme oranı (ΔY), Birincil Fazla/GSMH oranı (s_t) ve Borç/GSMH oranı (d_t) değişkenlerine ilişkin varyans ayrıştırması Grafik 20'den izlenebilir:

Grafik 20: Değişkenlerin Varyans Ayrıştırması Grafikleri

Grafiğe göre, Birincil Fazla/GSMH oranındaki değişimlerin büyük ölçüde kendisi tarafından açıklandığı (%96.37), ancak bu açıklama oranının dönemler ilerledikçe düştüğü (%96.37→86.37), buna karşın Borç/GSMH oranının birincil fazladaki değişimleri etkileme gücünün arttığı (%0→11.45) görülmektedir. Borç/GSMH oranı değişimlerinin açıklayıcılarına bakıldığında ise birincil fazla değişimi açıklayıcılarına göre farklılık olduğu izlenmektedir. Borç/GSMH oranı açıklayıcıları ilk dönemde GSMH büyüme oranı %11, birincil fazla %20 ve kendisi %69 şeklindedir. İlerleyen dönemlerde birincil fazlanın borcu etkileme oranı %58'lere kadar çıkarken, borcun kendisini etkileme oranı ise %36'lara kadar

düşmektedir. Bu sonuçlara göre birincil fazladan Borç/GSMH oranına doğru bir nedenselliğin varlığı düşünülebilir. Bu bağlamda Granger nedenselliğine ilişkin sonuçlar aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

2.3.2.2.5.3. Granger Nedensellik Testi Bulguları

Araştırma kapsamında ele alınan Birincil Fazla/GSMH ve Borç/GSMH oranlarından hangisinin diğerini tetikleyen bir unsur olduğunu tespit etmeye yönelik olarak yapılan Granger Nedensellik Testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Granger Nedensellik Testi Bulguları

Pairwise Granger Nedensellik Testi			
Gecikme: 1			
Sıfır Hipotezi	Obs	F-Stat.	Prob.
Birincil Fazla, Borcun Granger Nedeni değildir.	27	5,9270	0,0227
Borç, Birincil Fazlanın Granger Nedeni değildir.		1,7451	0,1990

Tablo 9, varyans ayrıştırması bulgularını destekler niteliktedir. “Birincil Fazla, Borcun Granger Nedeni değildir” sıfır hipotezi reddedilmelidir, dolayısıyla kamu borundaki değişiminin birincil fazladaki değişimden etkilendiği yorumu yapılabilecektir. Bununla birlikte gecikme düzeyinin “1” seçilmesi durumda kamu borcundan birincil fazlaya doğru bir nedensellik bulunamamıştır.

Genel olarak mali iradenin geniş kamu borcuna tepkisi iki farklı bakış açısından analiz edilebilmektedir. İlk bakış açısı, birbirine uygun mali değişkenlerin düzey değerleri arasındaki uzun dönemli durağan ilişkinin olup olmadığının analizidir ve daha çok Bohn tarafından geliştirilen testi ifade etmektedir. Diğer bakış açısı ise kısa dönemli ilişkilerin araştırılmasıdır. Söz konusu ikinci bakış açısı bir takım ekonomik şoklar neticesinde uzun dönem dengesinden herhangi bir sapma meydana geldiğinde mali değişkenlerin nasıl davrandığını analiz etmektedir. Uzun dönem dengesine tekrar geri dönülmesi genellikle bir miktar

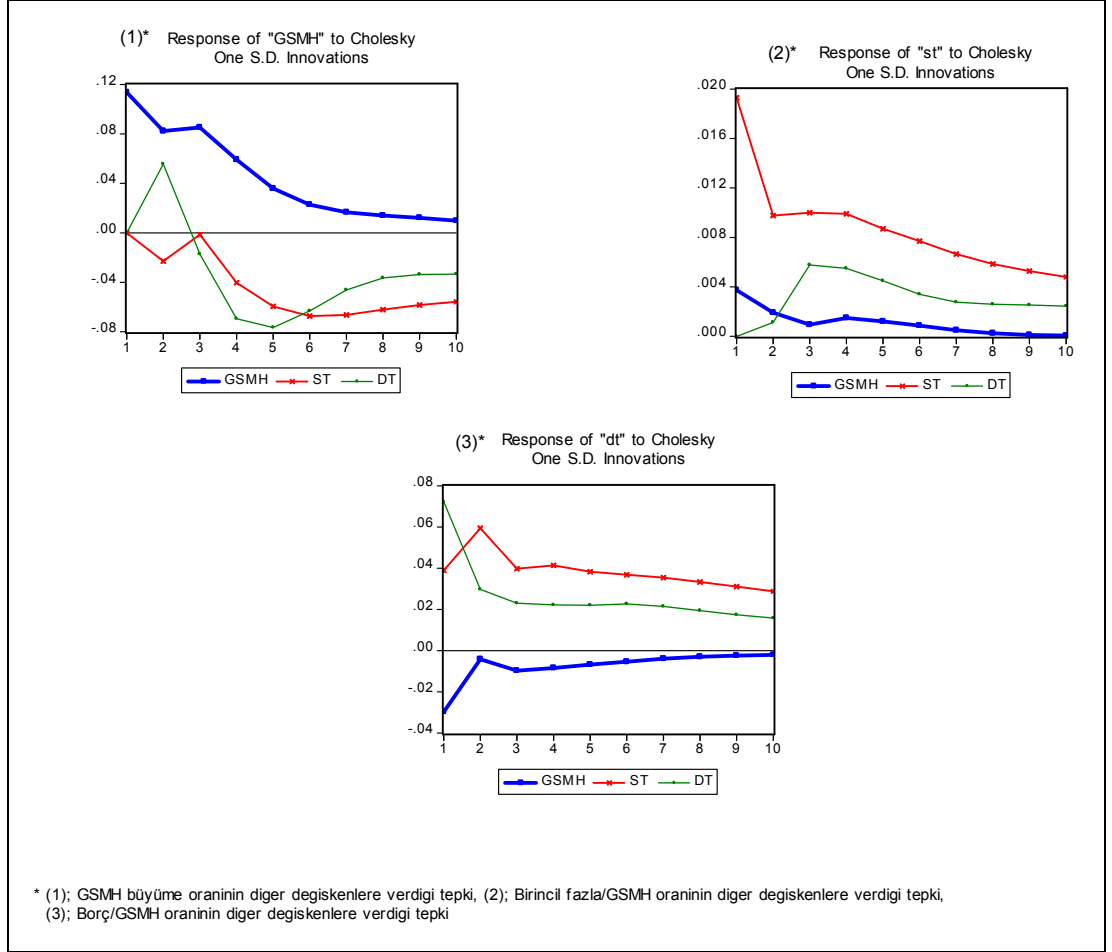
zaman aldığından değişkenlerin dinamik düzeltme sürecine tabi tutulması önem kazanmaktadır ve dolayısıyla bu düzeltme mali sürdürülebilirliğin tanımlanması açısından son derece önemlidir. Mali iradelerin kamu borç miktarındaki pozitif şoklara karşılık olarak birincil fazlayı yavaş yavaş arttırmaları durumunda borç düzeyi denklığı sonunda tekrar istikrara kavuşacaktır ki bu da maliye politikasının sürdürülebilir olduğunu ifade edecektir. Kısa dönemli dinamik süreç çalışmasının bir avantajı da söz konusu denklığıne yapılacak düzeltme hızının, değişkenleri ne kadar bir sürede ortalama trend değerlerine döndürdüğüne anlaşılmasına yardımcı olmasıdır. Mali irade, doğru yönde harekete geçse bile, hareketin, dolayısıyla önlemlerin hızlı ya da yavaş uygulamaya konulması mali sürdürülebilirliği belirsiz bir şekilde etkileyebilecektir. Ayrıca, uzun dönemli ilişki kavramından farklı olarak genellikle kısa dönemli düzeltme süreci için tasarlanmış bilinen bir ekonomik teorinin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Bu sebepten birçok kısa dönem dinamik çalışması ampirik tarzda (herhangi bir ekonomik teoriye dayanmayan) uygulanma ihtiyacı içerisinde. Dolayısıyla, VAR modelleri, ekonomik değişkenler arasındaki dönemlerarası ilişkileri analiz edebilmek ve dışsal şokların içsel değişkenler üzerine zengin dinamik etkilerini irdeleyebilmek için avantaj sağlayan bir araç olarak kabul edilmektedir²¹⁹.

2.3.2.2.5.4. Etki-Tepki Analizi Bulguları

Yukarıdaki açıklamalar bağlamında araştırmamızın devamında, GSMH büyüme oranı (ΔY), Birincil Fazla/GSMH oranı (s_t) ve Borç/GSMH oranı (d_t) değişkenlerinden birinde oluşabilecek ekonomik şokun, diğer değişkenleri nasıl etkilediğini araştırmak için VAR analizi kapsamında etki-tepki fonksiyonları elde edilmiştir. Etki-tepki analizine ilişkin bulgular şu şekildedir:

²¹⁹ PARK ve KİM, s. 1-24.

Grafik 21: Değişkenlere İlişkin Etki-Tepki Analizi Bulguları

GSMH büyüme oranı, Birincil Fazla/GSMH oranı (s_t) ve Borç/GSMH oranı (d_t) değişkenlerinde oluşabilecek şoklara (etki) birincil fazlanın vereceği tepki Grafik 21'den incelenecek olunursa (2), borç değişkeninde oluşabilecek bir şoktan sonra üçüncü döneme kadar birincil fazla değişkeninin sapma gösterdiği ancak bu noktadan itibaren sönümlenmeye geçtiği görülmektedir. Bu durum Grafik 18' den de izlenebilir. Grafik 18' de, 2001 krizi ile Birlikte Borç/GSMH Oranı'nın %29'dan %69 düzeyine çıktığı, aşırı derecede artan kamu borcuna karşılık birincil fazlanın aynı oranda artırılıp yeteri kadar tepki verilemediği (s_t oranı %6'dan %7'ye çıkabilmiştir), ancak krizden sonraki üçüncü dönemde (2004) Birincil Fazla/GSMH Oranı'nın kriz öncesi düzeyine ulaşabildiği görülmektedir. Borç düzeyinin birden

bire değişiklik göstermesi (şok) durumunda borç düzeyinin kendisinin verdiği tepki ise Grafik 21 (3)'den izlenebilir. Büyük bir şoktan sonra hemen izleyen periyottan itibaren sönümlenmeye geçen bir trend söz konusudur. Bu durum da yine Grafik 18 ile birlikte ele alındığında tutarlılık göstermektedir. 2001 krizi ile birlikte %69 düzeyine kadar artış gösteren Borç/GSMH oranı bu yılı izleyen 2002 yılında %55 seviyesine düşerek azalma trendine geçmiş ve 2007 yılı sonunda %40-41 bandına dönmüştür. Dolayısıyla şok anını izleyen ilk dönemde büyük, daha sonraki dönemlerde ise giderek sığıraya yakınsayan, nispeten daha küçük sönümlenme söz konusudur. Etki-tepki analizine ilişkin bulgular, Borç/GSMH ve Birincil Fazla/GSMH değişkenlerinde oluşabilecek aşırı artış ya da azalıştan sonra ortalama trend değerlerine dönme eğiliminde olduklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla mali irade, kamu borç stoğundaki artışa karşılık olarak uyguladığı politikalar neticesinde birincil fazlayı arttırabilme yeteneğine sahip gözükmektedir. Bu bağlamda etki-tepki analizi bulguları ile Bohn Yaklaşımı' nda elde edilen bulgular tutarlılık göstermektedir ve buna göre maliye politikasının sürdürülebilir olduğu söylenebilir.

2.3.2.2.5.5. Koentegrasyon Testi Bulguları

Çalışmada son olarak Borç/GSMH Oranı ve Birincil Fazla/GSMH Oranı değişkenlerinin birlikte hareket edebilirlik eğilimleri Johansen Koentegrasyon Analizi ile test edilmiştir. Koentegrasyon analizine ilişkin bulgular Tablo 10' da yer alır.

Tablo 10: Koentegrasyon Testi Bulguları

		Trace Test			
	H ₀	H _A	Test ist	0,05 kritik değ.	Prob*
s _t - d _t	$r = 0$	$r \geq 1$	15,6960	15,4947	0,0466**
	$r \leq 1$	$r \geq 2$	2,5509	3,8415	0,1102

		Maximum Eigenvalue Test			
	H ₀	H _A	Test ist	0,10 kritik değ.	Prob*
s _t - d _t	$r = 0$	$r = 1$	13,1451	12,2965	0,0746***
	$r \leq 1$	$r = 2$	2,5509	2,7055	0,1102

*MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values
** 0.05 düzeyinde hipotezin reddini ifade etmektedir.
*** 0.10 düzeyinde hipotezin reddini ifade etmektedir.

Seriler arasında koentegrasyonun olmadığını ifade eden ($r=0$) sıfır hipotezine karşılık, analize dahil edilen değişkenlerin en çok bir eksiği kadar koentegrasyon olabilir alternatif hipotezini test eden Johansen Koentegrasyon Analizi' ne göre test değerlerinin kritik değerlerden büyük çıkması, sıfır hipotezinin reddini gerektirirken, bu durum, seriler arasında koentegrasyon vardır şeklinde yorumlanmaktadır. Koentegrasyonun varlığına yönelik sonuçlar ise, birincil fazla ve borç değişimlerinin birlikte hareket edebilme eğilimini açıklamaktadır. Dolayısıyla, maliye politikası sürdürülebilir olarak yorumlanabilecektir.

Bulgular, Trace Testi' ne göre %5 düzeyinde, Maximum Eigenvalue Testine göre ise %10 düzeyinde birincil fazla ve borç değişkenleri arasında koentegrasyonun varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla bu analiz de, Bohn Yaklaşımı' nda ve etki-tepki analizinde olduğu gibi maliye politikasının sürdürülebilir nitelikte olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Maliye politikası, kamu harcamaları, kamu gelirleri ve kamu borçlanması yoluyla ekonomik büyümeyi ve istikrarı, ayrıca gelir dağılımında adaleti sağlamayı amaçlamaktadır. Genel ekonomi politikasının bir dalı olan maliye politikasının, 1930' lardan itibaren daha çok uygulandığı görülür. Bunun nedeni, ekonomik, sosyal, politik alanlarda ve kamu ekonomisi değişkenlerinde zaman içerisinde nitelik ve nicelik açısından ortaya çıkan gelişmelerin devlete, ekonomik müdahale imkanı sağlamasıdır.

1929 Büyük Buhranı' nın etkisiyle devletin ekonomi içinde yer alması ve kamu mali araçlarıyla iktisadi amaçlara ulaşılması zorunlu hale gelmiştir. Söz konusu dönemde, Keynesyen doktrinle birlikte, maliye politikasında, vergi boyutunun yanı sıra harcamayı da içeren bütçe anlayışına yönelimin söz konusu olduğu görülür. Daha açık bir ifadeyle, Keynesyen yaklaşıma göre, maliye politikasının uygulama araçları olan vergi ve harcamalar kullanılarak toplam talep değiştirilebilecektir. Böylelikle, ekonomiye müdahale edilebilir. Genişletici bir maliye politikası uygulaması, kamu harcamalarını arttıracak ve vergi gelirlerini azaltacaktır. Daraltıcı bir maliye politikası ise kamu harcamalarında kısıntıya neden olacak ve vergi gelirlerinde de artışa yol açacaktır. Bu noktada maliye politikalarını uygularken borçlanma ve vergileme arasındaki tercih kararı önem kazanmaktadır. Çünkü vergileme yerine borçlanma politikasının seçilmesi nesillerarası transferlerin söz konusu olması anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle, bugünkü vergi yükünün ertelenip borçlanma ile finansman kaynağının sağlanması, sonraki yıllarda yeni vergi politikalarını gündeme getirecek ve geleceğe dönük vergi yükü artabilecektir. Literatür incelendiğinde vergileme yerine borçlanmanın seçiminin nesillerarası transferlere neden olmayacağını açıklayan bir teori bulunmaktadır. Ricardocu Denklik Teoremi olarak adlandırılan teoriye göre; bireylerin rasyonel davranacakları ve bugün ertelenen vergilerin sonraki dönemde yeni vergilerle karşılanacağını düşünerek tasarruf edecekleri vurgulanmaktadır. Bütçe kısıtı koşulunun geçerli olduğu teoriye göre; gelecekteki birincil fazlaların bugünkü değeri, dönem başı borç stoğu ile dönem sonu borç stoğunun arasındaki farkı

karşılıyarak, gelecekteki birincil açıkların bugünkü değerini aşmalıdır. Uygulanan maliye politikaları sonucu, borç stoğunda artış yaşanması ve Faiz Dışı Denge verilerinin bu artışa olumlu yanıt vermesi sürdürülebilirliğin kanıtı olarak değerlendirilir. Özetle, Kamu Borç Stoğu değişkenindeki artışlar sonucu Faiz Dışı Fazla değişkeni artıyorsa maliye politikası sürdürülebilirdir.

Maliye politikasının sürdürülebilirliği ile ilgili literatürün özellikle 1980 sonrası dönemde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. İlk analizler, kamu harcama ve gelirlerinin ilişkilerini incelerken sonraki yıllarda analizlerin Faiz Dışı Denge (açık veya fazla) ve Borç Stoğu ilişkilerini inceler nitelik kazandığı görülmektedir. Dolayısıyla maliye politikalarının sürdürülebilirliği Borç/GSMH Oranı' nın artış eğilimine girmesi ve gelecekte bu artışın kamu gelirleriyle karşılanıp karşılanmayacağı ile ilişkilidir. Borç/GSMH oranının nasıl karşılanacağı da birincil dengenin durumu ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Dönemlerarası Bütçe Kısıtı' nın sağlanması önem kazanmaktadır. Çünkü, bütçe açığı var olmasına rağmen, birincil fazlalar açığı karşılayabilir nitelikteyse "maliye politikaları sürdürülebilirdir" sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla Türkiye' de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliğini ilgili kısıt çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

Türkiye' de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliğini araştırdığımız çalışmanın birinci bölümünde teorik yapı ortaya konulmuştur. Maliye politikasının konusu, amaçları ve kullandığı araçların neler olduğuna değinilmiştir. Maliye politikasında sürdürülebilirlik kavramı açıklanmış ve bu konu ile ilgili literatürdeki görüşler belirtilmiştir. İkinci bölümde ise; Türkiye' nin mali serbestleşme süreciyle ilgili gelişimine değinilerek 1994, 2000 ve 2001 krizleri ve nedenleri açıklanmıştır. 1980 dönemiyle başlayan ekonomik değişim süreci pek çok makroekonomik veriyi etkilemiştir. KKBG' nin artması ve bütçe açığının vergiler yolu ile karşılanamaması finansman kaynağı olarak borçlanmanın seçilmesine neden olmuş ve borcun borçla karşılanması döngüsü ortaya çıkmıştır.

Türkiye ekonomisindeki söz konusu gelişmelerin olumsuz etkilerinin maliye politikalarının sürdürülebilirliğini etkileyip etkilemediği sorusu düşündürücüdür. Dolayısıyla çalışmada söz konusu dönemde maliye politikalarının sürdürülebilirliği analiz edilmiştir. Analiz tekniği olarak “Bohn Yaklaşımı ve Vektör Otoregresif Model” seçilmiştir. Bohn Yaklaşımı, gelişmekte olan ülkeler arasında en çok kullanılan analiz tekniği olarak görülür. Ayrıca, pek çok ülkenin dönemler itibariyle söz konusu analizi kullanarak araştırma yaptığı da saptanmıştır. Dolayısıyla, çalışmada tercih edilen analiz tekniği Bohn tarafından geliştirilen modeldir. Fakat söz konusu analizin desteklenmesi ve geliştirilmesi düşünülmüştür. Bohn Yaklaşımı Türkiye’ nin maliye politikalarının sürdürülebilirlik testinde kullanıldıktan sonra Vektör Otoregresif Model (VAR) tekniği ile araştırma yinelenmiştir.

VAR analizi ile verilerin tekrar test edilmesinin nedeni; söz konusu tekniğin, ekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin ve rassal şokların değişkenler sistemine olan dinamik etkisinin incelenmesine olanak vermesidir. Ayrıca, kısıtsız bir test olarak değerlendirilir ve uygulama serbestisi sağlamaktadır. VAR modellerinde, herhangi bir iktisat teorisinden yola çıkarak değişkenlerin içsel veya dışsal ayrımı gerekmemektedir. Bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin kullanılması da modelde geleceğe yönelik güçlü tahminlemeler yapılmasına yardımcı olmaktadır. Bohn Yaklaşımı ise; birincil fazlanın, Borç/GSMH Oranındaki değişime vereceği pozitif tepkiyi, faiz ve büyüme oranı arasındaki ilişkilere bağlı kalmadan inceleme olanağı veren bir model olarak tanımlanır.

Türkiye’ nin 1980-2007 dönemindeki maliye politikalarının sürdürülebilirlik analizinde Faiz Dışı Denge ve İç Borç Stoğu verileri kullanılmıştır. Her iki değişkenin GSMH’ ya oranlanmaları ile iki zaman serisi elde edilmiştir. Belirlenen seriler, Bohn Yaklaşımı ile test edilirken bir ana dönem ve dört alt dönem olmak üzere toplam beş döneme ayrılmıştır. Bunun nedeni, krizlerin etkileri olmadığı zaman serilerinin analiz edilebilmesidir.

Bohn Yaklaşımı ile birincil fazla açısından analiz yapıldığında; 1980-2007 ana döneminde, kamu borcu arttırıldığına birincil fazlaların da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısı ile bütçe kısıtı koşulu sağlanmış ve maliye politikası sürdürülebilir olarak yorumlanmıştır. Ana dönemden, 1994 krizi hariç tutulduğunda yapılan analizde de bütçe kısıtının sağlandığı saptanmıştır. Hem 1994 hem de 2001 krizlerinin çıkarılması ile ulaşılan sonucun da aynı olduğu tespit edilmiştir. Bütçe kısıtının sağlanamaması, Ricardocu olmayan maliye politikası rejiminin açıklayıcısı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, 1980-1993 döneminde bütçe kısıtı koşulunun sağlanamadığı görülmüştür. Bunun nedeni teknik olarak; birincil fazlanın regresyon katsayısının negatif sonuç vermesidir. Söz konusu dönemde kamu harcamalarındaki artışlar vergiler yerine borçlanma ile karşılanmıştır. Bütçe açıkları giderek artmış, KKBG' nin GSMH içindeki payının da %12 seviyesine kadar yükseldiği görülmüştür. Bu doğrultuda bütçe kısıtı sağlanamadığı tespit edilmiştir. Ricardocu olmayan maliye politikalarının geçerliliği saptanmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki; kriz dönemleri hariç tutularak yapılan testlerde bütçe kısıtının sağlanmış olması sürdürülebilirliğin güçlü olarak yorumlanması anlamını da taşımamaktadır.

Bohn Yaklaşımı ile Borç/GSMH açısından analiz yapıldığında ise; ana dönemde sürdürülebilirliğin saptanmadığı görülmüştür. Teknik anlamda bunun nedeni; faiz dışı dengeye ait katsayının pozitif olarak belirlenmesidir. Aslında söz konusu katsayının negatif olması beklenmektedir. Dolayısıyla, kriz dönemlerini içerisinde barındıran 1980-2007 ana döneminde kamu borçları açısından analiz yapıldığında maliye politikaları sürdürülemez olarak yorumlanabilir. Çünkü kriz dönemlerinde, kamu borç stoğu artmakta ve maliye politikalarının bu artışa yanıtı gecikebilmektedir. Kriz dönemleri çıkarılarak yapılan analizlerde ise, daha açık bir ifadeyle, ana dönemden 1994 ve 2001 krizlerine ait verilerin hem ayrı ayrı hem de ikisinin birarada oluşturulan temel zaman serisinden çıkarılmasıyla elde edilen veri setlerinin testinde Borç/GSMH katsayısında iyileşme görülmüş ve sürdürülebilirlik eğilimi izlenmiştir.

Türkiye’ de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirlik analizi yapılırken Bohn Yaklaşımı’ nın sonuçlarına ulaşıldıktan sonra, oluşturulan sürdürülebilirlik serilerinin VAR tekniği ile de test edilmesi gereği doğmuştur. Son yıllarda iktisadi ilişkilerin karmaşıklığı, birçok ekonomik olayda tek denklemliler yerine eşanlı denklemlerin kullanılmasını gerekli kıldığından ve çalışmanın literatüre katkısı açısından bu yönde bir araştırmanın önemli olduğu düşünülmüştür. İktisadi hayatta makro ekonomik değişkenlerin karşılıklı olarak birbirlerinden etkilendikleri görülmekte ve bu yüzden iktisadi değişkenlerin birbirlerine olan etkilerini incelerken, değişkenleri salt içsel ya da dışsal olarak değerlendirmeyen, bir başka ifadeyle, direkt bağımlı-bağımsız değişken ayrımı yapmayan VAR modeli seçilerek uygulama gerçekleştirilmiştir. VAR modelleri, yapısal modelde herhangi bir kısıtlama öngörmeyerek dinamik ilişkileri saptayabilmektedir. Dolayısıyla, zaman serileri için sıklıkla kullanılan bir teknik olarak kabul edilmektedir.

Her iki yaklaşımla uygulama yapılmasının bir başka nedeni ise, mali iradenin Kamu Borcu’ na karşı tepkisinin uzun ve kısa dönemli olarak farklılaşmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, mali değişkenlerin düzey değerleri arasındaki uzun dönemli durağan ilişkinin olup olmaması Bohn tarafından geliştirilen testle çözümlenmektedir. Kısa dönemli ilişkilerin araştırılması ise, şoklar sonucunda uzun dönem dengesinden herhangi bir sapma meydana geldiğinde mali değişkenlerin nasıl bir değişime uğradıklarını analiz etmeye yaramaktadır. Uzun dönemde denge düzeyine ulaşmak zaman alıcı olması nedeniyle dinamik düzeltme sürecine tabi tutulması önem kazanmaktadır. Mali iradenin, kamu borç miktarındaki pozitif şoklara karşı birincil fazlayı yavaşça arttırması sonucu borç düzeyinde denge sağlanması ve maliye politikasının sürdürülebilir olarak değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Kısa dönemli dinamik süreç uygulamasının bir avantajı da söz konusu denkleme yapılacak düzeltme hızının değişkenleri ne kadar sürede trend değerlerine döndürdüğünün saptanabilmesidir. Mali irade doğru yönde harekete geçse bile hareketin, dolayısıyla önlemlerin hızlı ya da yavaş alınması mali sürdürülebilirliği belirsiz bir şekilde etkileyebilecektir. Sonuç olarak, VAR modelleri ekonomik değişkenler arasındaki dönemlerarası ilişkileri analiz edebilmek ve dışsal şokların

içsel değişkenler üzerine dinamik etkilerini irdeleyebilmek için avantaj sağlayan bir araç olarak kabul edilmektedir.

Türkiye' de uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliğinin VAR analizi ile testinin bulguları ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

Yapılan varyans ayrıştırması sonuçlarında, Birincil Fazla/GSMH oranındaki değişimlerin büyük ölçüde kendisi tarafından açıklandığı, ancak bu açıklama oranının dönemler ilerledikçe düştüğü, buna karşın Borç/GSMH oranının birincil fazladaki değişimleri etkileme gücünün arttığı saptanmıştır. Borç/GSMH Oranı değişimlerinin açıklayıcılarına bakıldığında ise, birincil fazla değişimi açıklayıcılarına göre farklılık olduğu izlenmektedir. İlerleyen dönemlerde birincil fazlanın borcu etkileme oranı artarken, borcun kendisini etkileme oranı azalma eğilimine girmiştir. Bu sonuçlara göre, birincil fazladan, Borç/GSMH oranına doğru bir nedenselliğin varlığı saptanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, kamu borcundaki değişimin birincil dengedeki değişimden etkilendiği söylenebilir. VAR analizi içeriğindeki etki-tepki hesaplamaları sonucunda ise, birincil fazla, Borç/GSMH değişkenlerinde oluşabilecek şoklara birincil fazlanın vereceği tepki bulguları; Borç değişkeninde oluşabilecek bir şoktan sonra birincil fazlanın sapma gösterdiği yani artan borca karşılık birincil fazlanın orantılı şekilde arttıramadığı dolayısıyla, 2000 ve 2001 kriz dönemlerinde böyle bir tablonun ortaya çıktığı ifade edilebilir. Ancak, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte Birincil Fazla/GSMH oranı' nın kriz öncesi düzeye dönüşü saptanmıştır. Borç/GSMH ve Birincil Fazla/GSMH değişkenlerinde oluşabilecek aşırı artış veya azalıştan sonra bu değerler ortalama trend değerlerine dönme eğilimindedirler. Dolayısıyla bu dönemde mali irade, kamu borcundaki artışa karşılık uyguladığı politika ile birincil fazlayı arttırabilmiştir. Sonuç olarak, bütçe kısıtı koşulu sağlanabilmektedir. Ana değişkenler

arası koentegrasyonun varlığı araştırıldığında, faiz dışı dengeyle Borç/GSMH serilerinin koentegre oldukları saptanmıştır. Başka bir deyişle, söz konusu dönemde analiz serileri birlikte hareket etmektedirler. Bu sonuca göre de, belirlenen dönemde maliye politikaları sürdürülebilir olarak yorumlanabilir.

Türkiye’ de uygulanan maliye politikaları hem Bohn Yaklaşımı hem de VAR analizi teknikleri ile incelenmeye çalışılmıştır. 1980-2007 dönemi ele alındığında sürdürülebilir bir maliye politikasının var olduğu ifade edilebilir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile beraber bütçe kısıtını gerçekleştirmeye yönelik uygulamalara rastlanmaktadır. Özellikle, 2001 yılı sonrası faiz dışı fazlaya dayalı maliye politikaları sonucu, faiz harcamalarının GSMH’ ya oranında önceki yıllara kıyasla düşüşler yaşanmıştır. Bütçe açığının GSMH’ ya oranı, %16 seviyesinden %2,5 seviyesine inmiştir. 2005 yılına gelindiğinde büyüme %5’ in üzerinde saptanmıştır. Faiz oranları 1990-2003 döneminde %158 düzeyine kadar çıkmışken 2001 sonrası düşme eğilimine girmiş ve %16 seviyelerine gerilemiştir. Dolayısıyla, faiz dışı fazla hedefli maliye politikalarının hukuki anlamda yapısal düzenlemelerle ve vergileme politikalarıyla desteklendiğinde büyüme üzerindeki olumlu etkisi yadsınamayacaktır. Ancak, söz konusu hedef doğrultusunda uygulanan maliye politikalarının literatürde olumlu ve olumsuz yorumlarına rastlanmaktadır. Bu yorumlardan bazıları aşağıdaki şekildedir:

- Faiz dışı fazla hedefine ulaşmak için özelleştirme yönlü politikaların yürürlüğe girmesi gerekebilir, bu bağlamda bazı stratejik öneme sahip varlıkların satışı söz konusu olabilir.
- Faiz ödemelerini karşılamak için vergilerin arttırılması yolu seçilebilir. Ayrıca faiz dışı fazlaya yönelik bir bütçe politikası, bütçenin sosyal fonksiyonlarını yerine getirmesini engelleyebilir.
- Faiz dışı fazla hedefinin yüksek belirlenmesi ve bu hedefe ulaşmak için yatırımların kısılması nedeniyle istihdam üzerindeki yük artabilir.

- Söz konusu hedef, bütçe dengesinin iyileştirilmesi gereğini de beraberinde getirebilir. Böyle bir gelişme ekonomik açıdan faydalı olarak değerlendirilebilir.
- Vergi gelirleri arttırılabilir veya kamu harcamalarında kısıntıya gidilebilir. Ancak, yalnızca vergi gelirlerini arttırmaya yönelik politikalar kısa dönemli çözüm olarak değerlendirilecektir.

Uzun dönemde uygulanan maliye politikalarının sürdürülebilirliği için diğer makro değişkenlerdeki iyileşmelerin de gereği dikkate alınmalıdır. Daha açık bir ifadeyle istihdam probleminin giderilmesi, cari harcamaların ve transfer harcamalarının kısılması gibi önlemlerin alınması gerekmektedir. Üretimin ve GSMH' nın arttırılmasını sağlayan politikalar sonucunda, vergi gelirlerinde iyileşme görülebilecektir. Vergi gelirlerinde sağlanacak kalıcı artış ve bütçede faiz dışı fazla hedefine ulaşılması, dolayısı ile bütçe kısıtının sağlanması ile, borcun ödenememesi gibi bir durumla karşı karşıya kalma olasılığı ortadan kalkacaktır. Borçlanmaya başvurulması durumunda, bütçe kısıtı kapsamında, geri ödenmesi mümkün olan borçlanma politikası izlenebilecek ve maliye politikaları sürdürülebilir bir nitelik kazanacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

- AKSOY, Şerafettin (1998), **Kamu Maliyesi (Kamu Harcamaları-Kamu Gelirleri- Devlet Borçları-Bütçe-Maliye Politikası)**, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ATAÇ, Beyhan (2006), **Maliye Politikası (Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları)**, ETAM A.Ş.Matbaa Tesisleri, Eskişehir.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler(2007), **2007 İlyazında Dünya ve Türkiye Ekonomisine Bakış**, TMMOB Yayını, Temmuz.
- BARRO, Robert J. (1990), **Macroeconomic Policy**, Harward University Press, Cambridge, England.
- BLANCHARD, Oliver (1993), **Suggestions for a New Set of Fiscal Indicators**, In Verbon H.A.A.&Van Winden, F.A.A.M. (eds), **The Political Economy of Government Dept.**
- BORATAV, Korkut (2005), **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)**, İmge Kitabevi, İstanbul.
- BULUTOĞLU, Kenan (2002), **Yöresel ve Küresel Para Krizleri (Dünya Kazan Ben Kepçe:2)**, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul.
- BURGER, Philippe, (2003), **Sustainable Fiscal Policy and Economic Stability (Theory and Practice)**, Edward Elgar Publishing, U.K.
- CELASUN, M.-RODRİK,D. (2002), **The Impact of Globalization on the Turkish Economy**, TCMB, Mayıs.
- CUDDINGTON, John T. (1996), **Analysing the Sustainability of Fiscal Deficits in Developing Countries**, Georgetown University, July.
- ÇELEBİ, A. Kemal (1998), **Türkiye' de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Emek Matbaası, Manisa.
- ÇELEBİER, Nazmiye (1985), **Türkiye' de Konsolide Devlet Bütçesinin Finansmanı (1965-1985)**, Maliye Bakanlığı, Ağustos.
- DAĞLAROĞLU, Tolga (2009), **Finansal Olarak Kırılgan Ekonomilerde Risk Pirimlerinin Azaltılmasında Para ve Maliye Politikalarının Rolü**, HUV Yayını.

- EGELİ, Haluk (2007),
EĞİLMEZ,M.-KUMCU,E. (2004),
EKER, Aytaç-MERİÇ, Metin (2000),
ELTIS, Walter (1998),
EMİL, Ferhat- YILMAZ, Hakan (2005),
GILLIS, Malcolm, H.P. DWIGHT,
ROEMER, D. R. SNODGRASS (1996),
GÖKBUNAR,Ramazan
YANIKKAYA,Halit(2004),
GÖKBUNAR,R.–ERDOĞAN,Ö.(1995),
GÖRGÜN, Sevim (1994),
GUJARATI, Damodar N. (2006),
İNCE, Macit (2001),
KARACAN, Ali İhsan (1997),
KARAKAYALI, Hüseyin (2003),
KAZGAN,G.-KAZGAN,H.(1964),
KILIÇBAY, Ahmet (1992),
KOVANCILAR,B.-MİYNAT M.(2008),
LERNER, Abba (1951),
Bütçe Politikası (Ders Notları),İlkem Ofset, İzmir.
Ekonomi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması), Remzi Kitabevi, İstanbul.
Devlet Borçları, Ankara.
“Dept and Deficits and Default”, In Maloney, J.(ed),
Dept and Deficits: An Historical Perspective 14(3).
Kamu Borcu Nasıl Oluşturdu Bu Noktaya Nasıl Gelindi, TESEV Yayınları, Mayıs.
Economics of Development, New York, M. Norton and Company, London.
Etkin Devlet ve Ekonomik Gelişme, Odak Yayınevi, Ankara.
“Türkiye’ de 1980 Sonrası Dönemde İktisat Politikaları İçerisinde Maliye Politikalarının Nisbi Önemi ve Uyum Sorunu”, **Türkiye’de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikaları Açısından Kamu Ekonomisinin Özel Ekonomi Üzerindeki Etkileri** konulu XI. Türkiye Maliye Sempozyumu,G. Magosa-KKTC.
Maliye Politikası Ders Notları, İ.Ü. SBF, Masaüstü Yayıncılık Birimi, Yayın No: 1, İstanbul.
Temel Ekonometri, Çev.: Ümit Şenesen ve Gülay G. Şenesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
Devlet Borçları ve Türkiye, Gazi Kitabevi, Ankara.
Bankacılık ve Kriz, Creative Yayıncılık, İstanbul.
Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi, 2. Baskı, İzmir.
Türkiye’ de Maliye Politikası (1950-1960), Ekin Basımevi, İstanbul.
Türk Ekonomisi (Modeller Politikalar Stratejiler), İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı.
Küreselleşme Sürecinde Türkiye’ de Kamu Kesimi, Gazi Kitabevi, Ankara.
Economics and Employment. New York McGraw-Hill.

- Maliye Bakanlığı (2007), **Bütçe Rehberi**, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Maliye Teftiş Kurulu, **Türkiye’ de İç Borçlanma ve Ekonomik Etkileri**, www.mtk.gov.tr, Erişim Tarihi: 15.2.2008.
- MİYNAT, Mustafa (2004), **Liberalizasyon Sürecinde İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi (İsrail, Meksika ve Türkiye)**, Odak Yayınevi, Ankara.
- MUTER, Naci B. (1989), Türkiye Ekonomisinde Mali Yapı (Kurumsal ve Kuramsal Bir Yaklaşım), Manisa.
- MUTER, N. B., ÇELEBİ, A. K., SAKINÇ, S. (2003), **Kamu Maliyesi**, Emek Matbaası, Manisa.
- NADAROĞLU, Halil (1985), **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- OYAN, Oğuz (1998), **Türkiye Ekonomisi Nereden Nereye?**, İmaj Yayınevi, Ankara.
- PARASIZ, İlker (2003), **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- PARASIZ, İlker (1998), **Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze Türkiye’ de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları**, Ezgi Kitabevi, 1. Baskı, Bursa.
- PINAR, Abuzer (2006), **Maliye Politikası (Teori ve Uygulama)**, Naturel Yayıncılık, Ankara.
- Robert TOLLISON
ROWLEY, Charles K.,
William F. SHUGHART II (2002), **The Economics of Budget Deficits**, Volume I, Edward Elgar Publishing, inc.
- ROWLEY, Charles. K. (1986), “Classical Political Economy and the Debt Issue” J. M Buchanan (et al.): **Deficits**.
- SAKAL, Mustafa (2003), **Türkiye’ de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği (1988-2000) Dönem Analizi**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- SEVÜKTEKİN, Mustafa,
NARGELEÇEKENLER, Mehmet (2005), **Zaman Serileri Analizi**, Nobel Yayıncılık, Mart, Ankara.
- SUSAM, Nazan (2009), **Türkiye’ de Uygulanan Maliye Politikaları (1923-2008)**, Derin Yayınları, İstanbul, s. 42.
- THE WORLD BANK (2006), **Turkey Country Economic Memorandum-Promoting Sustained Growth and Convergence with the European Union**, Volume II, February.

- TOBIN, J. and W. H. BUITER (1976), "Long-Run Effects of Fiscal and Monetary Policy on Aggregate Demand," Ch. IV in **Monetarism: Studies in Monetary Economics**, North-Holland.
- TOKGÖZ, Erdinç (1991), **Türkiye' nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Dış Politika Enstitüsü Baskısı, Ankara.
- TURHAN, Salih (1998), **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Yayınları, İstanbul.
- TÜRK, İsmail (1997), **Maliye Politikası (Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri)**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- TÜRK, İsmail (2003), **Maliye Politikası**, Ankara, 15. Baskı.
- UYGUR, Ercan (2001), **Krizden Krize Türkiye 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, No: 2001/1.
- YAŞA, Memduh (1980), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)**, Akbank Kültür Yayınları, Apa Ofset Basımevi, İstanbul.

MAKALELER:

- ABEL, A. B., Mankiw, N.G., Summers, L.H., Zeckhauser, R. (1989), "Assessing Dynamic Efficiency: Theory and Evidence", **Review of Economic Studies** 56.
- AFONSO, António (2000), "Fiscal Policy Sustainability: Some Unpleasant European Evidence", **Technical University of Lisbon Working Paper**, (Seri No: 2000/12).
- AFONSO, António (2005), "Ricardian Fiscal Regimes in the European Union", **European Central Bank Working Paper**, No:558, Nov.
- AHMED, S.-ROGERS, J. H. (1995), "Government Budget Deficits and Trade Deficits Are Present Value Constraints Satisfied in Long-Term Data?", **Journal of Monetary Economics** 36, May.
- AKAN, Y., ARSLAN, İ., KAYNAK, S. (2008), "Türkiye' de Ekonomik İstikrarı Sağlamada Maliye Politikası Uygulamaları (Bir Ampirik Çalışma: 1980-2006)", **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, Ocak-Haziran, 2008-1.
- AKTAN, Coşkun C. (2002), "Lord Keynes, Keynesyenler ve Fonksiyonalistler", **Yeni Türkiye Dergisi**, 2002-1.

- AKYAZI, H.- ARTAN, S. (2004), "Türkiye'de Enflasyon – Enflasyon Belirsizliği İlişkisi ve Enflasyon Hedeflemesinin Enflasyon Belirsizliğini Azaltmadaki Rolü", **Bankacılar Dergisi**, Sayı. 48, 2004.
- ALTAY, Oğuzhan (2007), "Döviz Kuru Rejimi Tercihini Belirlemeye Yönelik Yaklaşımlar", **Ege Akademik Bakış Dergisi**, 7(2).
- ARDY, Brian (2000), "A Question of Fit for EMU: Process and Policy in the Fiscal Domain", **European Institute**, Working Paper 13/00.
- AYTAÇ, Deniz (2006), "Maastricht Anlaşması Yakınlaşma Kriterleri Çerçevesinde Bütçe Disiplini ve Türkiye ile İlgili bir Karşılaştırma", **Sosyoekonomi Dergisi**, Temmuz-Aralık, 2.
- BAGNAI, Alberto (2004), "Keynesyen and Neoclassical Fiscal Sustainability Indicators, with Applications to EMU Member Countries", Università Delgi Studi Di Roma "La Sapienza" Dipartimento Di Economia Publica, **Workig Paper No: 75**, Dec.
- BALASSA, Bela (1964), "The Dynamic Efficiency of the Soviet Economy", **The American Review**, Vol. 54, N. 3.
- BARIŞIK,S.-DEMİRCİOĞLU,E.(2006), "Türkiye' de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)", **ZKÜ Sosybilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3.
- BARRO, Robert J. (1974), "Are Government Bonds Net Wealth?", **The Journal of Political Economy**, vol. 82, No. 6.
- BARRO, Robert J. (1989), "The Ricardian Aproach to Budget Deficits", **Journal of Economic Persfectives**, vol. 3, N. 2, Spring.
- BAYKAL, Murat (2007), "Hukuki Boyutlarıyla Finansal Krizler", **Bankacılar Dergisi**, Sayı 60.
- BERBER, M.-ARTAN,S.(2004), "Türkiye'de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teori, Literatür ve Uygulama", Atatürk Üniversitesi, İkt. Ve İd. Bil. Fak. Dergisi, Cilt. 18, Sayı 3-4.
- BERNHEIM, B. Douglas (1989), "A Neoclassical Perspective on Budget Deficits", **Journal of Economic Perspective**, Vol. 3, N. 2, Spring.
- BERNHEIM,B.D.-BAGWELL,K.(1986), "Is Everything Neutral?", **NBER Working Paper**, No. 2086, December.
- BLANCHARD, Oliver J. (1985), "Dept, Deficits and Finite Horizons", **Journal of Political Economy**, Vol. 93, N. 2, April.

- BLANCHARD, Oliver J. (1990), "Suggestions for a New Set of Fiscal Indicators", **OECD Working Papers**, No:79, April.
- BLEJER, M. I.-CHEASTY, A.(1992), "How to Measure The Fiscal Deficit", **Finance & Development**, Vol. 29, N. 3, Sept. çev. Hüseyin ŞEN (1999), Maliye Dergisi, Sayı 131, Ağustos.
- BOHN, Henning (1995), "The Sustainability of Budget Deficits in a Stochastic Economy", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol 27, N.1, Feb.
- BOHN, Henning (1998), "The Behavior of U.S. Public Debt And Deficits", **The Quarterly Journal of Economics**, Aug.
- BOHN, Henning (2004), "The Sustainability of Fiscal Policy in the United States", **CESifo Working Paper**, no. 1446.
- BORATAV,K.-YELDAN,E.(2001), "Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (in)-Stability, and Patterns of Distribution", www.bilkent.edu.tr, Erişim Tarihi: 15.02.2008.
- BUCHANAN, James, "Public Debt", **New Palgrave Dictionary of Economics**.Vol.5., Çev. Haluk Tandircioğlu, www.canaktan.org.
- BUITER, W. H., PERSSON, T., MINFORD, P.(1985), "A Guide to Public Sector Debt and Deficits", **Economic Policy**, Nov.
- BURKHEAD, Jesse (1954), "The Balanced Budget", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol.68, No:2, May.
- BUTI, Marco (1990), "Monetary and Fiscal Rules for Public Debt Sustainability", **Economic Papers**, Internal Paper no: 84.
- CAN, İsmail (2004), "Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası", www.sgb.gov.tr, Erişim Tarihi: 25/02/2008.
- CANZONERI, Matthew B., CUMBY, DIBA, Behzad T. (2001), "Is the Price Level Determined by the Robert E., Needs of Fiscal Solvency?", **American Economic Review**, Vol. 91, N.5, Dec.
- CHALK,N.-HEMMING,R.(2000), "Assessing Fiscal Sustainability in Theory and Practice", IMF Working Paper.
- CHILOSI, Alberto (2003), "Kalecki's Theory Of Income Determination: A Reconstruction and an Assessment", <http://papers.ssm.com>, Erişim Tarihi:10/10/2006.

- CHOURAQUI, J. C.,B. Jones,R.B., "Public Debt in the Medium-term Context and its Implications for Fiscal Policy", **OECD Working Paper No: 30**.
- COCHRANE, John (1999), "A Frictionless View of U.S. Inflation," in Bernanke, B. and Rotemberg, J. (eds.), **NBER Macroeconomics Annual 1998**.
- COLM, Gerhard (1936), "Theory of Public Expenditures", Annals of American Academy of Political and Social Science, Vol. 183, **Government Finance in Modern Economy**, Jan.
- DANIEL, Betty C (1993), "Tax Timing and Liquidity Constraints: A Heterogeneous-Agent Model, "**Journal of Money, Credit, and Banking**, May.
- DARICI, Haldun (2004), "Faiz Dışı Fazla Niçin Yeterli Olmuyor?", **Maliye Dergisi**, Sayı 146.
- DELONG J., Bradford (2009), "The Modern Revival of the "Treasury View", NBER, files.posterous.com, Erişim Tarihi: 02/05/2009.
- DELAROSIÉRE, Jacque (1986), "The Growth of Public Debt and the need for Fiscal Discipline", In Herber, B.P., **Public Finance and Public Debt**.
- DIAMOND, Peter A. (1965), "National Debt in a Neoclassical Growth Model", **The American Economic Review**, Vol. 55, No. 5, Part 1, Dec.
- DICKEY, D. A.-FULLER, W. A.(1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", **Econometrica**, Vol. 49(4).
- DOMAR, Evsey (1944), "The "Burden of the Debt" and the National Income", **The American Economic Review**, Vol. 34, No:4, December.
- ELMENDORF, W.Douglas
MANKIW,N.Gregory (1998), "Government Debt", NBER Working Paper Series, Cambridge, March.
- EMİL, Ferhat – YILMAZ, Hakan (2003), "Kamu Borçlanması, İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi: Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler", ERC Working Papers in Economics 03/07, September.
- ERDOĞDU, Oya (2007), "Searching for Fiscal Effects: A VECM Model of Household Consumption Expenditures", **MPRA Paper**, No. 1662, RePEc Archive, Feb. Erişim Tarihi; 1/11/2006.

- EVANS, Paul (1991), "Is Ricardian Equivalence a Good Approximation?," **Economic Inquiry**, October.
- FAVERO, Carlo A. (2002), "How Do European Monetary and Fiscal Authorities Behave?," **CEPR Discussion Paper** No. 3426, Jun.
- GHATAK, S. ve SÁNCHEZ-FUNG, José R.(2007), "Is Fiscal Policy Sustainable in Developing Economies", **Review of Development Economics**, 11(3).
- GRANGER, Clive W. J. (1969), "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods", **Econometrica**, Vol. 37, No. 3, Aug.
- GREINER, A., KOELLER,U.-SEMMLER, W. (2006), "Testing the Sustainability of Fiscal Policy: German Evidence for the Periot 1960-2003", **Empirica**, 33.
- GÜNAYDIN, Emek (2003), "Analysing the Sustainability of Fiscal Deficits in Turkey", **Hazine Dergisi**, sayı 16.
- GÜRDAL, Temel, YARDIMCIOĞLU, Fatih (2005), "Türkiye' de Faiz Dışı Fazlanın Gelişimi ve Ekonomik Etkileri Açısından Değerlendirilmesi", **Sayıştay Dergisi**, Sayı 58.
- HAKKIO, C. S.-RUSH, M. (1991), "Is The Budget Deficit "Too Large"?", **Economic Inquiry**, July, 29,3.
- HAMILTON,J.D.-FLAVIN,M.A.(1986), "On The Limitations of Government Borrowing: A Framework for Empirical Testing", **The American Economic Review**, Vol. 76, N. 4, Sep.
- HORNE, Jocelyn (1991), "Indicators of Fiscal Sustainability", **IMF Working Paper**, No:91/5.
- JOHANSEN, Soren (1991), "Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models", **Econometrica**, Vol. 59(6).
- KARABULUT, Gökhan, DANIŞOĞLU, Ayşe Çelikel (2006), "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 8/1.
- KARIUKI, P.W. (2002), "Fiscal Policy Objectives and Fiscal Management", **14th East African Central Banking Course**, Impala Hotel, Arusha – Tanzania 1st To 19th July.
- Selim KILIÇ (2006), "Yeni Toplumsal ve Ekonomik Arayışlar Sürecinde Sürdürülebilir Kalkınma", **Gazi Ünivesitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 8/2.

- KOTLIKOFF, Laurence J.,
SUMMERS Lawrence H. (1981),
"The Role of Intergenerational Transfers
in Aggregate Capital Accumulation", **Journal
of Political Economy**, Vol. 89, n. 41.
- KRUGER, Dirk (2000),
"Lecture Notes for Economics 210:
Macroeconomic Theory I", October.
- KÖSE, Salih,
"24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar
Programlarının Karşılaştırılması",
<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>
, Erişim Tarihi:20/06/2007.
- KREMERS, Jeroen (1989),
"U.S. Federal Indebtedness and the Conduct of
Fiscal Policy", **Journal of Monetary Economics**,
23.
- KRIEGER, Ronald A.,
"Arz Yönlü İktisat Teorisinde Vergi İndirimleri ve
Ekonomik Büyüme İlişkisi", çeviren: Coşkun Can
Aktan, www.canaktan.org, Erişim Tarihi;
24/07/2007.
- LEEPER, Eric M., (1991),
"Equilibria Under 'Active' and 'Passive'monetary
and Fiscal Policies", **Journal of Monetary
Economics 27**, North-Holland.
- MAKRYDAKIS, S., TZAVALLIS,E.,
BALFOUSSÍAS, A., (1999),
"Policy Regime Changes and the Long-
run Sustainability of Fiscal Policy:
an Application to Greece", **Economic Modelling**,
16.
- MARTIN, Gael M., (2000),
"US Deficit Sustainability: A New Approach Based
On Multiple Endogenous Breaks", **Journal of
Applied Econometrics**, 15.
- McCALLUM, Bennet T., (1984),
"Are Bond-Financed Deficits Inflationary? A
Ricardian Analysis", **The Journal of Political
Economy**, Vol. 92, N. 1, February.
- NECK, R. ve GETZNER, M. (2001),
"Politico-Economic Determinants Of Public Dept
Growth: A Case Study For Austria", **Public
Choice**, 109.
- O'CONNELL,S.A.,-ZELDES, S.P.(1988),
"Rational Ponzi Games", **International Economic
Review**, Vol. 29, N. 3, August.
- ÖZGEN, F. B.- GÜLOĞLU, B. (2004),
"Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR
Tekniği ile Analizi", **METU Studies in
Development**, Vol.31.
- ÖZMEN, Erdal-KOĞAR, Ç.İzgi, (1998),
"Sustainability of Budget Deficits in Turkey with a
Structural Shift", **METU Studies in Development**,
25 (1).

- PARK, K. - KIM, W. (2006), "Fiscal Sustainability Test: the Short-Run Dynamic Effects of Debt Changes on the Primary Budget Surplus", **Korea Institute of Public Finance**, Working Paper.
- POLITO, V.,-WICKENS, M., (2005), "Measuring Fiscal Sustainability", **Centre for Economic Policy Research**, Discussion Paper No. 5312, October.
- QUINTOS, Carmela E. (1995), "Sustainability of the Deficit Process with Structural Shifts", **Journal of Business & Economic Statistics**, Vol. 13, N. 4, Oct.
- RICCIUTI, Roberto (2003), "Assessing Ricardian Equivalence", **Journal of Economic Surveys**, Vol. 17, N. 1.
- SALA, Luca (2004), "The Fiscal Theory of the Price Level: Identifying Restrictions and Empirical Evidence", **Università Bocconi and IGER Working Paper**, N.257, January, April.
- SALMAN, Ferhan (2004), "Balancing Turkey's Intertemporal Budget Gap", Türkiye Merkez Bankası, **Working Paper**, No: 04/08, Nisan.
- SARGENT, T. J.-WALLACE, N. (1981). "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic", **Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review**, Fall.
- SEIGLE, Carlos (1998), "Defence Spending in a Neo-Ricardian World", **Economica**, 65.
- SEYİDOĞLU, Halil (2003), "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4(2).
- SMETTERS, Kent A. (1996), "Ricardian Equivalence: Long-Run Leviathan", **Congressional Budget Office**, Mimeo.
- STRAWCZYNSKI, Michel (1995), "Income Uncertainty and Ricardian Equivalence", **The American Economic Review**, Vol. 85, No. 4., September.
- ŞEKER, Murat (2006), "Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri", **Sosyoekonomi Dergisi**, Sayı 1.
- TANZI, Vito (2004), "Fiscal Policy: When Theory Collides with Realty", **Congress of the International Institute of Public Finance**, Bocconi University, Milan, August.

- TARI, R. -BOZKURT, H. (2006), "Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı. 4.
- TREHAN, B., WALSH, C.,(1988), "Common Trends, The Government's Budget Constraint, and Revenue Smoothing", **Journal of Economic Dynamics and Control**, 12, Jan.
- TREHAN, B., WALSH, C.,(1991), "Testing Intertemporal Budget Constraints: Theory and Applications to U.S. Federal Budget and Current Account Deficits", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol. 23, N. 2, May.
- TÜĞEN, Kamil, "Türkiye' nin Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Uygulanan Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi", www.canaktan.org, Erişim Tarihi: 15/12/2007.
- UCTUM, M., WICKENS, M.,(2000), Dept And Deficit Ceilings, And Sustainability of Fiscal Policies: an Intertemporal Analysis, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 62, 2.
- WILCOX, David W. (1989), "The Sustainability of Government Deficits: Implications of The Present –Value Borrowing Constraint", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol. 21, N. 3, Aug.
- Michael WOODFORD (1999). "Comment on Cochrane", in Bernanke, B. and Rotemberg, J. (eds.), **NBER Macroeconomics Annual**.
- WOODFORD, Michael (2001), "Fiscal Requirements for Price Stability", **NBER Working Paper**, No: 8072.
- YAY, Turan, "Ricardocu Denklik Teoremi", www.turanyay.org, Erişim Tarihi 21/11/2007.
- YELDAN, Erinç (2003), "Küreselleşmenin Neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları", www.stradigma.com, Erişim Tarihi; 21/10/2007, Sayı 10, Kasım.
- YILDIRIM, E., YILDIRIM, R., (2001), "1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", **Türkiye' de 1980 Sonrası Mali Politikalar**, XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildirisi, 28-31 Mayıs 2001, Antalya.
- YURDAKUL, Funda (2000), "Yapısal Kırılmaların Varlığı Durumunda Geliştirilen Birim Kök Testleri" **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2.

TEZLER:

BAHÇECİ, Sema (1997),

Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi, DPT, Uzmanlık Tezi.

SAÇKAN, Oğuzhan (2006),

Genel Fiyat Düzeyinin Belirlenmesinde Para ve Maliye Politikası Dominant Rejimler:Türkiye Örneği, 1988 – 2005, TCMB, Uzmanlık Tezi, Mayıs.

YURTOĞLU, Hasan (2005),

Yapay Sinir Ağları Metodolojisi İle Öngörü Modellemesi: Bazı Makroekonomik Değişkenler İçin Türkiye Örneği, DPT Uzmanlık Tezi, Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Şubat.

RAPORLAR ve İSTATİSTİKLER:

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Temel Ekonomik Göstergeler 2007**.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Temel Ekonomik Göstergeler**, www.dpt.gov.tr.

Maliye Bakanlığı, **1997 Bütçe Gerekçesi**.

Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor 2003**.

Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor 2004**.

Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor 2005**.

Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor 2006**.

Maliye Bakanlığı, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Sayıştay, **2000 Yılı Mali Raporu**.

TÜİK, **İstatistik Yıllığı 2006**.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistikleri, www.tcmb.gov.tr

DİĞER KAYNAKLAR:

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.html

www.marsallinside.usc.edu

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/maastricht.html>